

INSPIRACJE

PISMO ŚWIĘTOKRZYSKIEGO CENTRUM DOSKONAŁENIA NAUCZYCIELI W KIELCACH

Edukacja obywatelska

INSPIRACJE

PISMO ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
CENTRUM DOSKONAŁENIA
NAUCZYCIELI w KIELCACH

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Maria Kinga Orlicz
Marzanna Kostecka-Biskupska
Izabela Juszkievicz

WSPÓŁPRACA

Urszula Salwa
Maria Bednarska

ADRES REDAKCJI

ŚCDN,
ul. Marszałka
Józefa Piłsudskiego 42
25-431 Kielce

TELEFONY

41 362 45 48
41 350 52 59

DRUK

Łamanie, druk i oprawa:
Oficyna Drukarska
Jacek Chmielewski
01-142 Warszawa,
ul. Sokołowska 12A,
tel. +48 22 632 83 52

Redakcja zastrzega sobie
prawo do dokonywania skrótów
w tekstach artykułów
i zmiany tytułów.

Nie odpowiadamy za treść
płatnych reklam i ogłoszeń.

„Inspiracje” rozprowadzane są
bezpłatnie.

Zapraszamy na stronę
internetową ŚCDN
samorząd.gov.pl/scdn-kielce

ISSN 1428-5479

NA OKŁADCE

Grafiki wygenerowane przez AI.

SPIS TREŚCI**OD REDAKCJI**

Szanowni Czytelnicy.....3

ROZMOWA

Renata Janik

Społeczeństwo obywatelskie.....4

GOŚCIE WYDANIA

Elżbieta Mach

Edukacja obywatelska. Co z tego wynika?...6

Izabela Bożyk

O edukacji obywatelskiej –
historia słów kilka.....9

RAPORTY EDUKACYJNE

Maria Kinga Orlicz

Z badań, wniosków i rekomendacji,
czyli o dostępnych
raportach edukacyjnych 11

MŁODZI O DEMOKRACJI

Aneta Birnbaum

Młodzi liderzy zmieniają województwo
świętokrzyskie – podsumowanie
programu „Liderzy dla Młodzieży” 14

Amelia Rudnicka

Działam i myślę lokalnie 15

OBYWATEL XXI WIEKU

Katarzyna Pluta

Wychowanie ku przyszłości 17

Marzanna Kostecka-Biskupska

Fundamenty aktywności obywatelskiej.....20

Izabela Juszkievicz

Edukacja obywatelska skierowana
na drugiego człowieka 21

Maria Kinga Orlicz

„Spotkajmy się w rozmowie”
z pokoleniem nanosekundy.....22

Tomasz Kościak

Obywatel w trampkach 24

DOSKONALENIE NAUCZYCIELI

Maria Bednarska

Konferencja historyczna „Złoty polski –
stulecie reformy walutowej” 26

Iwona Grabczak

Działania edukacyjne
w Muzeum Historii Kielc 27

Łukasz Guldón, Paulina Kaleta

Zasoby Archiwum Państwowego w Kielcach.
Wybrane materiały archiwalne dotyczące
organizacji finansów po wprowadzeniu
reformy walutowej w 1924 r. 28

Grażyna Barwinek

Edukacja obywatelska i patriotyczna
w działaniach Świętokrzyskiego Centrum
Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach 30

Urszula Salwa

Obywatel we współczesnej demokracji 32

Izabela Kaleta

Od retoryki do krytycznego myślenia,
czyli jak współczesny teatr szkolny
kształtuje obywatela XXI wieku 33

Aleksandra Potocka-Kuc

Twórczość wizualna dla lepszego jutra –
jak kształtować postawy społeczne
i patriotyczne przez sztukę 36

DOBRE PRAKTYKI

Ernest Nowak

Aksjomaty kształcenia obywatelskiego
i patriotycznego 39

Ewa Buda, Mariusz Skotarek

Wychowanie ku wartościom
obywatelskim 40

Ewa Kwiecień

Geografia – klucz do zrozumienia
świata i siebie samych 43

Mariola Kosztolowicz

Projekty społeczne i obywatelskie
w edukacji STEAM 46

Karolina Grzela, Malwina Pacyna

Wolontariat szkolny – droga
do aktywnego obywatelstwa 50

Iwona Gralec

„Szkoła Demokracji” – wzmacnianie
samorządności uczniowskiej 52

Karolina Grzela

Zaangażowanie uczniów w tworzenie
lub modyfikację standardów
ochrony małoletnich 54

POLECAMY

Maria Kinga Orlicz

Edukacja obywatelska –
wybrana netografia 56

Maria Kinga Orlicz

Czytelnicze inspiracje 57

PRAWO W OŚWIACIE

Elżbieta Dudek

Awans zawodowy nauczyciela
początkującego 58

Szanowni Czytelnicy

Wyznaczając tematykę aktualnego wydania „Inspiracji”, zgodną z jednym z kierunków realizacji polityki oświatowej państwa na rok szkolny 2024/2025 – „Szkoła miejscem edukacji obywatelskiej, kształtowania postaw społecznych i patriotycznych, odpowiedzialności za region i ojczyznę. Edukacja dla bezpieczeństwa i proobronna”, byliśmy przekonani o słuszności wyboru, ale jednocześnie pełni obaw, czy mówienie o edukacji obywatelskiej nie stanie się tylko kolejnym zagadnieniem medialnym. O byciu obywatelem XXI w., o ciekawych formach doskonalenia nauczycieli, o dobrych praktykach świętokrzyskich szkół czy wreszcie o istotnej dla zagadnienia literaturze trzeba pisać.

Dla pokolenia BB (nazywanego z j. ang. *baby boomers*) Polaków urodzonych w latach 1946–1964 oraz pokolenia X, czyli urodzonych w latach 1965–1980, wychowanie obywatelskie wiązało się przede wszystkim z pełnymi patosu działaniami podejmowanymi przez instytucje edukacyjne – okolicznościowymi akademiami, wystawami i z piękną polską literaturą patriotyczną, bohaterami romantycznymi, kulturą narodową.

Rzeczywistość XXI w. korzystająca z nowoczesnych technologii, sztucznej inteligencji, choć fascynująca, nie powinna jednak gubić wartości istotnych dla przeszłych pokoleń Polaków. Łączenie tych dwóch światów, wskazywanie, kultywowanie dawnych i nowych wartości to obowiązki stojące przed rodzicami, opiekunami, nauczycielami oraz wychowawcami. Edukacja obywatelska młodego pokolenia to już nie tylko obchodzenie rocznic wyznaczonych przez ważne dla Polaków historyczne wydarzenia. Istotne są: wiedza, kompetencje i sprawczość. Młodzi ludzie w świecie powszechnej globalizacji potrzebują poczucia silnej tożsamości narodowej, poczucia dumy z przynależności do wspólnoty – Ojczyzny i odpowiedzialności za nią. Kluczowe jest wskazywanie, jak troszczyć się o małą i dużą Ojczyznę, wyznaczanie dróg

działań obywatelskich. Uświadamianie dzieciom i młodzieży, że bycie obywatelem rozpoczyna się już w rodzinnym domu, w najbliższym otoczeniu, na poziomie samorządu lokalnego to priorytety edukacji. Szczególnego znaczenia nabiera uczenie młodych ludzi otwartości, wzajemnego szacunku, empatii, poczucia solidarności i przynależności. Są to wartości, które w środowisku młodych ludzi nie zawsze kojarzą się z obowiązkami obywatela Polski, Europy czy świata.

W bieżącym wydaniu zapraszamy do lektury wypowiedzi Renaty Janik Marszałka Województwa Świętokrzyskiego oraz przedstawicieli takich ważnych dla edukacji instytucji, jak: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Instytut Pamięi Narodowej Delegatura w Kielcach, Muzeum Historii Kielc, Archiwum Państwowe w Kielcach. W „Inspiracjach” znajdziecie Państwo również wypowiedzi pisane z perspektywy osób młodych, dopiero wkraczających w dorosłe obywatelskie życie, ale też nauczycieli i dyrektorów szkół pracujących na co dzień z dziećmi i z młodzieżą, nauczycieli konsultantów i doradców metodycznych. Mamy nadzieję, że zgromadzone wypowiedzi tworzą całościowy obraz edukacji obywatelskiej i patriotycznej. Zachęcamy również do śledzenia stałych rubryk „Inspiracji” – wyboru polecanych publikacji oraz nowej części poświęconej prawu oświatowemu. Na pierwsze spotkanie z czytelnikami wybraliśmy zagadnienia związane z awansem zawodowym nauczyciela nieposiadającego na dzień zatrudnienia żadnego stopnia awansu.

Jednocześnie zapraszamy wszystkich nauczycieli oraz przedstawicieli instytucji ważnych dla edukacji, a także wychowania dzieci i młodzieży województwa świętokrzyskiego, do współpracy – publikacji własnych artykułów na łamach „Inspiracji”.

Redakcja „Inspiracji”

Zespół pracowników ŚCDN w Kielcach

SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE

Rozmowa z Renatą Janik Marszałkiem Województwa Świętokrzyskiego

Redakcja: Jak opisałaby Pani w kilku zdaniach współczesne społeczeństwo obywatelskie? Co zdaniem Pani oznacza obecnie bycie dobrym obywatelem?

Renata Janik: We współczesnym świecie wartości związane z byciem obywatelem mają trochę inny wymiar i znaczenie, ale istnieje też pewien kanon zasad czy norm uniwersalnych, które mimo rozwoju nowoczesnych technologii, globalizacji, pozostały wciąż niezwykle istotne. Społeczeństwo tworzą ludzie i od nich zależy, jak będzie wyglądała nasza Ojczyzna. Myślę, że bycie dobrym obywatelem to przede wszystkim bycie dobrym człowiekiem, zaangażowanym w działania podejmowane dla wspólnego dobra na poziomie regionu i kraju.

Niezwykle ważne są wszystkie te umiejętności, które kształtujemy od najmłodszych lat u naszych dzieci – kreatywność, inicjatywność, empatia, współpraca. Dobry obywatel zna i szanuje swoją historię, kulturę, język narodowy, tradycje. Jakkolwiek patetycznie to zabrzmieć, współczesny dobry obywatel to patriota. Na szczęście w czasach pokoju bycie patriotą różni się od romantycznej wizji człowieka przygotowanego na złożenie na ołtarzu Ojczyzny swojego życia.

” Ważna jest współpraca edukacji i pracodawców, ponieważ tylko w ten sposób umożliwimy rozwój młodym ludziom i zapewnimy lepszą przyszłość naszego województwa

Pokolenie milenialsów, czyli urodzonych po 1980 r. widzi ten świat trochę inaczej. Są odważni, tolerancyjni, gotowi na zmiany, świetnie radzą sobie w świecie technologii informacyjno-komunikacyjnych. Oni potrafią bardzo dobrze współpracować, nie boją się podejmowania nowych wyzwań. Myślę, że symbioza dwu środowisk – milenialsów i seniorów może przynosić wymierne korzyści dla nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego, które chciałabym, żeby było pozytywnie osadzone w przeszłości, wykorzystujące jednocześnie krytycyzm i świeżość spojrzenia na to, co jest nam obywatelom potrzebne, by czuć się bezpiecznie we własnym kraju.

Red.: Edukacja obywatelska dotyczy wszystkich Polaków bez względu na wiek, płeć, miejsce zamieszkania czy wykształcenie. Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego podejmuje wiele działań w celu integracji różnych grup społecznych w tym zakresie. Które z realizowanych przedsięwzięć uważa Pani za najcenniejsze dla naszego regionu?

R.J.: Edukacja obywatelska jest kluczowym elementem budowania społeczeństwa obywatelskiego, a działania podejmowane

przez Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego mogą znacząco wpłynąć na integrację różnych grup społecznych. Realizujemy i wspieramy wiele wartościowych przedsięwzięć, które mogą być szczególnie cenne dla regionu, m.in. organizujemy w naszym urzędzie dla uczniów z całego regionu lekcje patriotyczne, podczas których podejmujemy tematy związane z prawami obywatelskimi, funkcjonowaniem instytucji publicznych czy z aktywnością społeczną, co w rezultacie może przyczynić się do zwiększenia świadomości obywatelskiej wśród dorastającego pokolenia.

Współpracując z Młodzieżowym Sejmikiem Województwa Świętokrzyskiego, angażujemy się także w przygotowanie skierowanych do młodzieży programów, które mają na celu rozwijanie umiejętności przywódczych, społecznych oraz obywatelskich. Włączamy się ponadto w inicjatywy, które angażują lokalne społeczności w działania na rzecz ich otoczenia, co pomaga w budowaniu więzi międzyludzkich i poczucia przynależności.

Aktywnie współpracujemy z organizacjami pozarządowymi. Jesteśmy przekonani, że partnerstwo z Non-Governmental Organisations (NGO), dzięki ich doświadczeniu i wiedzy w zakresie prowadzenia działań edukacyjnych oraz integracyjnych, może przynieść wiele dobrego. Wszystkie te przedsięwzięcia mogą nie tylko zwiększyć zaangażowanie społeczne, ale także pomóc w budowaniu lokalnej tożsamości i we wzmacnianiu więzi społecznych w regionie.

Red.: Jakie są Pani zdaniem największe wyzwania przyszłości, przed którymi stoi edukacja obywatelska w województwie świętokrzyskim?

R.J.: Odpowiedź na to pytanie dotyka wielu aspektów doniosłych dla naszego województwa. Myślę, że przede wszystkim, podobnie jak w innych częściach kraju, ważne jest stałe zwiększanie świadomości obywatelskiej mieszkańców. Takie zadanie stoi między innymi przed sektorem edukacji, ale tak naprawdę dotyczy wszystkich obszarów. Warto skupić się na promowaniu aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym, integracji różnych grup społecznych, dostosowaniu podejmowanych inicjatyw do aktualnych potrzeb mieszkańców.

W województwie świętokrzyskim podejmujemy wiele starań w celu wspierania młodzieży w dokonaniu świadomych wyborów zawodowych. Młodzież musi mieć możliwość poznania własnych predyspozycji, ale też potrzeb rynku pracy. Ważna jest współpraca edukacji i pracodawców, ponieważ tylko w ten sposób umożliwimy rozwój młodym ludziom i zapewnimy lepszą przyszłość naszego województwa.

Red.: Jakie widzi Pani potrzeby w zakresie edukacji obywatelskiej młodych Ojczyzn?

Renata Janik, Marszałek Województwa Świętokrzyskiego

R.J.: Z moich doświadczeń wynika, że w małych, lokalnych społecznościach, wszystko to, co dotyczy tradycji, regionu, przeszłości historycznej czy języka, mam na myśli gwary regionalne, ma swoje znaczące miejsce. To z pewnością zasługa dorosłych pokoleń Polaków. To właśnie seniorzy kultywują obchodzenie świąt i rocznic historycznych, zachęcając młode pokolenia do udziału w obrzędach czy w wydarzeniach patriotycznych. Angażowanie dzieci i młodzieży w inicjatywy na poziomie małych Ojczyzn ma podwójny wymiar – edukacyjny i wychowawczy. Z jednej strony utrwala w ich pamięci wiedzę o przeszłości historycznej, pomaga w kształtowaniu tożsamości regionalnej, z drugiej – pozwala na kształtowanie umiejętności komunikacyjnych, negocjacji, odpowiedzialności za innych.

”Warto wspierać lokalnych liderów, promować inicjatywy edukacyjne kształtujące świadomość obywatelską, tworzyć dla młodych przestrzeń do podejmowania dialogu na temat Polski

Zaspokajanie potrzeb małych Ojczyzn, to trochę jak pozytywistyczna „praca u podstaw”. Warto wspierać lokalnych liderów, promować inicjatywy edukacyjne kształtujące świadomość obywatelską, tworzyć dla młodych przestrzeń do podejmowania dialogu na temat Polski. Województwo świętokrzyskie to region

niezwykle bogaty kulturowo, ale też otwarty na nowe, istotne zagadnienia, jak chociażby edukacja dla zrównoważonego rozwoju.

Red.: Jakie rekomendacje dla edukacji wskazałaby Pani w celu wzmacniania świadomości obywatelskiej młodych pokoleń Polaków?

R.J.: Edukacja zawsze miała i mieć będzie ogromne znaczenie dla kształtowania pokoleń obywatelskich. Znane wszystkim słowa Jana Zamoyskiego: „Takie będą Rzeczypospolite, jakie młodzię chowanie...” są wciąż aktualne mimo upływu lat, dlatego wszystkie decyzje podejmowane z myślą o poprawie *status quo* sektora edukacji są tak naprawdę pracą dla przyszłości naszego kraju.

Działalność takich jednostek jak Świętokrzyskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach pozwala na ciągle podnoszenie kompetencji edukacyjno-wychowawczych nauczycieli, ośmiela do wprowadzania w szkołach innowacji pedagogicznych, uczestnictwa w projektach o zasięgu wojewódzkim, krajowym i międzynarodowym, stałego podnoszenia swoich kwalifikacji. Niezwykle cenne jest prowadzenie doradztwa metodycznego. Dając każdemu nauczycielowi możliwość bezpośredniego kontaktu z ekspertem z zakresu nauczanego przedmiotu, wpływamy na podnoszenie jakości edukacji.

Red.: Dziękujemy za rozmowę.

Redakcja „Inspiracji”

EDUKACJA OBYWATELSKA

Co z tego wynika?

Edukacja obywatelska – służy przygotowaniu obywateli do uczestniczenia i kreowania procesów społeczno-politycznych.

W ostatnich dziesięcioleciach edukacja obywatelska zmieniała swoje oblicze wraz z przemianami społecznymi, kulturowymi i nowymi wyzwaniami stawianymi przed społeczeństwami oraz obywatelami państw Unii Europejskiej.

Należy podkreślić, iż edukacja obywatelska nie dotyczy jedynie dzieci i młodzieży ani edukacji szkolnej (choć rzeczywiście zapisana w podstawie programowej¹ jest realizowana głównie w szkołach), ale w myśl zasady uczenia się przez całe życie² obejmuje również osoby dorosłe. Nigdy bowiem nie jest za późno, aby stać się aktywnym obywatelem.

” Współczesna edukacja obywatelska pokrywa swoim zakresem niemal każdy obszar życia człowieka funkcjonującego w zróżnicowanym społeczeństwie i w nowoczesnej, płynnej rzeczywistości

Pierwotnie zawierała się w obszarze wiedzy na temat struktury politycznej państw i kształtowania preferencji politycznych młodzieży, następnie budowała gotowość do odpowiedzialnego działania i pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim i społecznym, w oparciu o rozumienie szerzej postrzeganych struktur społecznych, gospodarczych, prawnych, politycznych, wydarzeń globalnych i zrównoważonego rozwoju³. Obecnie została wzbogacona o rozumienie wspólnych wartości⁴ zawartych

w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej⁵ i kształtowanie kompetencji kluczowych⁶. Parlament Europejski⁷ określił ją jako wielopoziomową edukację obejmującą lokalny, regionalny, krajowy, europejski i globalny wymiar obywatelstwa. Podkreślił jej partycypacyjny charakter, czyli położenie nacisku edukacyjnego na działanie, budowanie gotowości do uczestniczenia i zaangażowania politycznego, kształtowanie kompetencji między- lub wielokulturowych do życia w środowisku międzynarodowym, poszanowanie różnorodności, kształtowanie postaw tolerancji i krytycznego myślenia.

Partycypacyjny charakter edukacji obywatelskiej implikuje też jej synergię z edukacją ekologiczną (przeciwdziałaniem zmianom klimatu), edukacją prawną (rozumieniem zmian polityczno-społecznych w wymiarze lokalnym i ponadnarodowym), edukacją cyfrową (eliminacją międzypokoleniowej przepaści cyfrowej, przeciwdziałaniem dezinformacji), edukacją branżową (funkcjonowaniem na europejskim rynku pracy), edukacją kulturową i medialną (zaangażowaniem mediów lokalnych, krajowych i europejskich w popularyzowanie wiedzy o UE), edukacją europejską (poznaniem polityki, historii, struktury, działań UE), ponadnarodową edukacją patriotyczną (kształtowaniem tożsamości europejskiej w kontekście identyfikacji lokalnej lub narodowej).

Jak wynika z powyższych opisów, współczesna edukacja obywatelska nie dotyczy tylko wiedzy o strukturach politycznych oraz procedurach wyborczych, formalnego rozumienia pojęcia obywatelstwa wiążącego się z nabywaniem obywatelstwa danego kraju⁸ i idących za tym obowiązków, praw czy przywilejów, ale pokrywa swoim zakresem niemal każdy obszar życia człowieka funkcjonującego w zróżnicowanym społeczeństwie i w nowoczesnej, płynnej rzeczywistości⁹. Wymaga tworzenia obywatelstwa dynamicznego, wzmocnienia poczucia przynależności europejskiej.

¹ Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz.U. z 2024 r., poz. 996.

² Lifelong learning strategy [online:] <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/lifelong-learning-strategy> (dostęp: 10 stycznia 2025).

³ Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U. UE z 2012/C 326/01 [online:] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2012.326.01.0001.01.POL&toc=OJ%3AC%3A2012%3A326%3ATOC (dostęp: 10 stycznia 2025).

⁴ Ochrona praw podstawowych w Unii [online:] https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/pl/democracy-and-human-rights/fundamental-rights-in-the-eu?at_campaign=2024-AboutParliament&at_medium=Google_Ads&at_platform=Search&at_creation=RSA&at_goal=TR_G&at_advertiser=Webcomm&at_topic=Fundamental&at_location=PO&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAyoi8BhDvARIsAO_CDsDgHXbqx91UnMQEEWvWfRN1KfLZJMvpuXuoYeAZyk0_nG5yRHlkaAibQEALw_wcB (dostęp: 10 stycznia 2025).

⁵ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. UE z 2012/C 326/02 [online:] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2012.326.01.0391.01.POL&toc=OJ%3AC%3A2012%3A326%3ATOC (dostęp: 10 stycznia 2025).

⁶ Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. UE z 2018/C 189/01.

⁷ Realizacja działań w zakresie edukacji obywatelskiej. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 6 kwietnia 2022 r. w sprawie realizacji działań w zakresie edukacji obywatelskiej, Dz.U. UE z 2021/2008(INI), 2022/C 434/06.

⁸ Ustawa o obywatelstwie polskim z dnia 2 kwietnia 2009 r., Kancelaria Sejmu, Dz.U. z 2012 r., poz. 161 [online:] <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20120000161/U/D20120161Lj.pdf&ved=2ahUKEwi-89crplu-KAXcAxAIHR2uLJ4QFnoECDAQAQ&usq=AOvVaw1jEFzfLiboK-FPQr-mwtL6> (dostęp: 10 stycznia 2025).

⁹ Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, tłum. T. Kunz, Kraków 2006.

skiej i świadomości obywatelskiej, poprawy spójności społecznej¹⁰. Związana jest z budowaniem poczucia własnej wartości, z poszanowaniem siebie i innych, z rozumieniem różnych perspektyw percypowania świata, z asertywnym prezentowaniem własnej opinii, z rozwiązywaniem konfliktów bez przemocy i selekcjonowaniem informacji.

„ Współczesna edukacja obywatelska nie dotyczy tylko wiedzy o strukturach politycznych oraz procedurach wyborczych

Przytaczane zalecenia Parlamentu Europejskiego są systematycznie wdrażane do szkolnej codzienności w całej UE, choć zgodnie z obowiązującą w polityce edukacyjnej zasadą subsidiarności, każde państwo członkowskie realizuje je na własny sposób, zdążając do realizacji wspólnego celu. Edukacja obywatelska należy do obszaru priorytetowego programu Erasmus+ i wyraźnie ujawnia się w priorytecie horyzontalnym – „Uczestnictwo w życiu demokratycznym, wspólne wartości i aktywność obywatelska”¹¹. Szkoły w UE i nauczyciele wdrażają te założenia w życie, wspierając działania wolontariackie, promując europejski program Korpusu Solidarności¹², uczestnicząc w projektach współpracy lub w mobilnościach¹³. Prowadzą lokalnie edukację europejską i obywatelską w formie odrębnych ścieżek przedmiotowych, działań pozalekcyjnych¹⁴, włączając ich treści do nauczania szkolnych przedmiotów.

Kierunek zmiany edukacji obywatelskiej w 2015 r. wyznaczyła Deklaracja Paryska¹⁵. W większości państw unijnych nastąpiły zmiany w krajowej polityce edukacyjnej wprowadzające w życie nowe treści i formy edukacyjne lub wzmacniające już obecne. Działania zogniskowały się wokół takich haseł, jak: zapewnienie dzieciom i młodzieży nabywania kompetencji społecznych, obywatelskich i międzykulturowych, promowanie dialogu międzykulturowego, wzmacnianie krytycznego myślenia i umiejętności korzystania z mediów, wspieranie edukacji oraz szkolenie dzieci i młodzieży znajdujących się w niekorzystnej sytuacji.

W Belgii we Wspólnocie Francuskiej przyjęto „Krajowy plan zapobiegania radykalizacji i poprawy współistnienia”, utwo-

rzono platformę internetową do edukacji obywatelskiej (w zakresie walki z rasizmem, wzmacniania szacunku i pokojowego współistnienia, umiejętności korzystania z mediów), wiedzy i kompetencji uczniów związanych z filozofią i etyką, a także z funkcjonowaniem demokracji. W Danii opracowano „pakiet” dla nauczycieli i wychowawców w zakresie zapobiegania i reagowania na tendencje radykalizacji w systemie szkolnym, promowania uczestnictwa uczniów w demokratycznym społeczeństwie, unikania marginalizacji. We Francji „Wielka mobilizacja szkół na rzecz wartości Republiki” promowała świeckość i wartości Republiki Francuskiej, rozwijała zaangażowanie w sprawy społeczne, walkę z nierównościami społecznymi. We Wspólnocie Niemieckojęzycznej Belgii rozpoczęto promowanie dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego poprzez doskonalenie zawodowe nauczycieli, tworzenie materiałów dydaktycznych do nauki międzykulturowej i międzyreligijnej. W Niemczech deklaracja o różnorodności kulturowej, integracji i migracji w mediach edukacyjnych objęła nauczanie o różnorodności religii i światopoglądów, wzmocnienie wielojęzyczności, przedstawianie migracji w podręcznikach szkolnych nie jako problemu, ale jako szans pojawiających się dzięki tej różnorodności. Położono nacisk na edukację partycypacyjną¹⁶. W Hiszpanii rozpoczęto podnoszenie świadomości uczniów w zakresie prywatności i ochrony danych osobowych w Internecie, szczególnie w mediach społecznościowych, oraz nabycia kompetencji cyfrowych i krytycznego myślenia. Bułgaria wzmocniła działania na rzecz „wspierania edukacji i szkolenia dzieci i młodzieży znajdujących się w niekorzystnej sytuacji” poprzez integrację uczniów defaworyzowanych i tych ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, wyrównywanie szans edukacyjnych, promowanie ducha tolerancji przy jednoczesnym zachowaniu i rozwijaniu tożsamości kulturowej.

„ Przykłady działań krajowych systemów edukacyjnych, choć tak zróżnicowane, łączą działanie na rzecz edukacji obywatelskiej oraz promowania obywatelstwa i wspólnych wartości wolności, tolerancji, niedyskryminacji poprzez edukację

W Luksemburgu kurs „Życie i społeczeństwo” rozwijał kompetencje osobiste, społeczne, demokratyczne i międzykulturowe uczniów. W Austrii wzmocniono edukację o prawach człowieka, edukacji humanitarnej, demokracji, promowano tolerancję i niedyskryminację. Na Cyprze powstał program „Podnoszenia świadomości w szkołach na temat rasizmu i nietolerancji oraz promowania równości i szacunku”. Przeciwdziałał on szkolnej marginalizacji, wkluczeniom, dyskryminacji osób lub grup o innych cechach. Opracowano „Kodeks postępowania przeciwko zachowaniom rasistowskim”, który definiował: rasizm, homofobię, transfobię, znęcanie się, dyskryminację, stereotypy *etc.* Jego celem było zmniejszenie wszystkich rodzajów znęcania się i dyskryminacji.

¹⁰ Realizacja działań w zakresie edukacji obywatelskiej. Rezolucja Parlamentu Europejskiego..., dz.cyt., p. G–I.

¹¹ Erasmus+ Programme Guide. The essential guide to understanding Erasmus+ [online:] <https://erasmusplus.org/pl/> (dostęp: 10 stycznia 2025).

¹² Europejski Korpus Solidarności [online:] https://youth.europa.eu/solidarity_pl (dostęp: 10 stycznia 2025).

¹³ Erasmus+ Programme Guide..., dz.cyt.

¹⁴ G. Barwinek, *Szkolne Kluby Europejskie refleksje i doświadczenia z perspektywy czasu* [online:] <https://ske.schuman.pl/>; [online:] https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://shareeu.europa.eu/uj.edu.pl/documents/144185066/0/kluby%2Bartyku%25C5%2582/faf5a858-e9ce-4710-8db1-f275920b0562&ved=2ahUKEwifm_SvIPCKAxXdkBAIHVu2B0kQFnoECC4QAAQ&usq=AOvVaw3T-9nOu0LHJqvoDk4at05bw (dostęp: 10 stycznia 2025).

¹⁵ Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie promowania wspólnych wartości, edukacji włączającej i europejskiego wymiaru nauczania, Dz.U. UE z 2018/C 195/01 [online:] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2018.195.01.0001.01.POL&toc=OJ%3AC%3A2018%3A195%3AFULL (dostęp: 10 stycznia 2025).

¹⁶ M. Stognienko, *Nowoczesna edukacja obywatelska – partycypacyjna, egalitarna i interdyscyplinarna* [online:] <https://pl.boell.org/pl/2016/05/05/nawoczesna-edukacja-obywatelska-partycypacyjna-egalitarna-i-interdyscyplinarna> (dostęp: 10 stycznia 2025).

Przykłady działań krajowych systemów edukacyjnych¹⁷, choć tak zróżnicowane, łączy działanie na rzecz edukacji obywatelskiej oraz promowania obywatelstwa i wspólnych wartości wolności, tolerancji, niedyskryminacji poprzez edukację¹⁸. Niektóre kraje, takie jak: Czechy, Węgry, Malta, Polska, Słowenia, Słowacja, Bośnia i Hercegowina, Islandia i Serbia, podobne działania wprowadziły wcześniej. Wieloletnia praca w zakresie edukacji obywatelskiej ulokowała te państwa w rankingu sukcesu. Cypr, Grecja, Finlandia, Włochy, Słowacja i Polska zostały uznane za kraje o wysokich wynikach w zakresie poznania instytucji demokratycznych i postaw partycypacyjnych. Wysokie wyniki w wymiarze sprawiedliwości społecznej¹⁹ osiągnęły: Cypr, Portugalia, Norwegia i Polska.

**Wiedza encyklopedyczna
i podręcznikowa powinna
być jedynie bazą oraz narzędziem do
kształtowania światopoglądu uczniów**

W Polsce każdy nauczyciel (nie tylko nauczyciel wiedzy o społeczeństwie) zna doskonale katalog kompetencji kluczowych²⁰, w tym kompetencje społeczne oraz obywatelskie, i wprowadza je do swojej codziennej pracy²¹.

Obecnie edukacja obywatelska w Polsce przechodzi kolejną transformację. W szkołach średnich, od roku szkolnego 2025/2026 będzie wdrażany nowy przedmiot – edukacja obywatelska²². Będzie on kształtował umiejętności i kompetencje w zakresie zaangażowania obywatelskiego, identyfikowania problemów społecznych, kreatywnego poszukiwania rozwiązań, angażowania się indywidualnie na rzecz dobra wspólnego lub Ojczyzny. Będzie wzmacniał umiejętność prezentowania wła-

snej opinii w sprawach związanych z funkcjonowaniem ucznia w społeczeństwie, wpływania na władze publiczne i interakcji państwo–obywatel. Da uczniom możliwość opanowania umiejętności załatwiania spraw urzędowych i podejmowania działań w interakcji z państwem, jak również korzystania z mechanizmów i form uczestnictwa obywatelskiego. Wzmocni działania partycypacyjne w zakresie udziału w debacie, spotkań z przedstawicielami władzy publicznej, uczestnictwa w konsultacjach, sondach ulicznych, w obchodach rocznicowych, zbiórkach publicznych i w wolontariacie²³.

Wiele mówi się o wyzwaniach stojących przed edukacją obywatelską zarówno w zakresie kształcenia uczniów, przygotowania kadr, jak i merytorycznego kontekstu tego przedmiotu. Konferencje i debaty potwierdzają jedynie, iż mankamentem jest niedobór aktywnej partycypacji w obszarach już zdefiniowanych i przytoczonych w tym artykule. Jedynie nieustanna praca edukacyjna – formalna, nieformalna, pozaformalna – i świadomość celu pozwolą na zasypanie dołka potrzeb edukacyjnych w zakresie nowoczesnej i adekwatnej edukacji obywatelskiej²⁴.

Podsumowując, należy podkreślić, iż w polskich warunkach edukacyjnych, społecznych i politycznych, wytyczne programowe zalecają prowadzenie edukacji obywatelskiej w sposób międzyprzedmiotowy i zintegrowany, niezależnie od przedmiotów szkolnych. Przytaczane w tym artykule hasła i obszary edukacji obywatelskiej obecne są w podstawie programowej na wszystkich poziomach edukacyjnych i na wszystkich proponowanych podstawach przedmiotach nauczania, oczywiście w zakresie adekwatnym do stopnia rozwoju ucznia i jego możliwości percepcyjnych.

Wiedza encyklopedyczna i podręcznikowa powinna być jedynie bazą oraz narzędziem do kształtowania światopoglądu uczniów. Sercem edukacji obywatelskiej musi być partycypacja – rzeczywiste działania w realnym świecie. Kompetencje obywatelskie są koniecznością dla przetrwania demokracji na szczeblu europejskim, krajowym i lokalnym. Ich wdrażanie wymaga zaangażowania i uczestniczenia, rozumienia i gotowości do tworzenia zmian, monitorowania ich przebiegu, rozliczania przywódców z realizacji składanych obietnic, przestrzegania prawa, demonstrowania społecznej nieakceptacji jego łamania, wdrażania demokracji przedstawicielskiej, korzystania z biernego i czynnego prawa wyborczego oraz dbałości o siebie, lokalne środowisko i lokalną społeczność, które stanowią fragment europejskiej spójnej układanki społeczno-kulturowo-polityczno-ekonomicznej będącej miejscem naszego współistnienia.

dr Elżbieta M. Mach

Instytut Studiów Europejskich
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

¹⁷ *Edukacja obywatelska w szkołach w Europie – 2017. Raport Eurydice*, Komisja Europejska, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2017 [online:] <https://www.frse.org.pl/czytelnia/edukacja-obywatelska-w-szkolach-w-europie-2017> (dostęp: 10 stycznia 2025).

¹⁸ *Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education. Overview of education policy developments in Europe following the Paris Declaration of 17 March 2015*, European Commission/EACEA/Eurydice, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2016 [online:] <https://www.cmepius.si/wp-content/uploads/2021/03/Promoting-citizenship-and-the-common-values-of-freedom-tolerance-and-non-discrimination-through-education-EN.pdf> (dostęp: 10 stycznia 2025).

¹⁹ B. Hoskins, C.M.H. Villalba, M. Saisana, *The 2011 Civic Competence Composite Indicator (CCCI-2). Measuring Young People's Civic Competence across Europe based on the IEA International Citizenship and Civic Education study*, European Commission, Joint Research Centre, Institute for the Protection and Security of the Citizen, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2012.

²⁰ *Kompetencje kluczowe – definicje i opisy* [online:] https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ore.edu.pl/images/files/POWER/zarzadzanie_oswiata/Kompetencje%2520kluczowe%2520-%2520definicje%2520i%2520opis.pdf&ved=2ahUKEwiHu4-lo--KAxXBVfEDHWm-GLUQFnoECAsQAQ&usg=AOvVaw3H3n_T12BoqU60g5O14xQX (dostęp: 10 stycznia 2025).

²¹ Tamże, s. 4–5.

²² Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej..., dz.cyt.

²³ M. Kowalski, *Edukacja obywatelska – nowa podstawa programowa już dostępna* [online:] <https://www.portaloswiatowy.pl/projekty-aktow-prawnych-dla-oswiaty/edukacja-obywatelska-nowa-podstawa-programowa-juz-dostepna-25653.html> (dostęp: 10 stycznia 2025).

²⁴ K. Nowacki, *O współczesnych wyzwaniach edukacji obywatelskiej* [online:] <https://www.edunews.pl/narzedzia-i-projekty/projekty-edukacyjne/1712-o-wspolczesnych-wyzwaniach-edukacji-obywatelskiej> (dostęp: 10 stycznia 2025).

O EDUKACJI OBYWATELSKIEJ – historyka słów kilka

W kontekście zmian wprowadzonych obecnie w szkole średniej edukacja obywatelska staje się po raz kolejny przedmiotem rozważań dotyczących zarówno treści programowych, jak i praktyki szkolnej. Nie ulega wątpliwości, że sprawa jest istotna, gdyż trudno wyobrazić sobie budowanie społeczeństwa obywatelskiego bez odpowiedniej edukacji, rozwijania świadomości i demokratycznego zaangażowania.

Edukacja obywatelska pozwala poznać podstawowe prawa i wolności, pomaga zrozumieć zasady i wartości demokracji, uczy aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym. Dzięki tej wiedzy możemy świadomie podejmować decyzje polityczne, korzystać z pełnego zakresu swoich praw i skutecznie bronić swoich interesów wobec nadużyć władzy czy dyskryminacji. Ważne jest, byśmy wyposażyli młodych ludzi w odpowiednią wiedzę i wypracowane modele postaw obywatelskich, w mikro- i makroujęciu, jako obywateli małej i dużej Ojczyzny – lokalnej, narodowo-państwowej i europejskiej.

To istotne zwłaszcza wobec nieustannych we współczesnym świecie zmian i zagrożeń, takich jak: wojna w bliskim sąsiedztwie, rozmywanie europejskiej tożsamości przez niekontrolowany napływ obcych kulturowo społeczności, rosnące w związku z tym napięcia na różnorodnym tle czy budzący powszechnie niepewność kryzys gospodarczy. Ten egzystencjalny problem związany ze strukturalnym bezrobociem, wzrastającą konkurencją na rynkach pracy i z wyniszczającą psychicznie rywalizacją może stanowić ważne zagadnienie w kształtowaniu postaw młodego pokolenia. Wydaje się więc zasadny postulat, by edukacja obywatelska była moderowana i wspierana przez demokratyczne państwo.

Duży wpływ powinny mieć także instytucje pozarządowe, choć tu zawsze istnieje niebezpieczeństwo, że podjęte przez nie działania będą odpowiadały przede wszystkim profilowi prowadzonej działalności. Tym niemniej na rzecz budowania obywatelskości potrzebujemy współdziałania wszystkich podmiotów na różnych szczeblach i w wielu dziedzinach. Warto zwrócić uwagę, że wspólne przedsięwzięcia muszą skupić się na wypracowaniu takiej formuły obywatelskości, która trafi w obecne oczekiwania młodzieży. Będzie też w stanie wyposażyć ją w odpowiednie instrumenty pozwalające sprostać rosnącym wyzwaniom współczesności.

Pojęcie obywatelstwa w Polsce często było i jest utożsamiane z patriotyzmem, co jest zrozumiałe w kontekście naszej historii i pożądane wobec takich zagrożeń jak emigracja zdolnych i przedsiębiorczych jednostek czy fatalne tendencje demograficzne. Współczesny patriotyzm bywa terminem abstrakcyjnym, więc może warto łączyć te pojęcia we wspólny ładunek nabytych postaw młodego pokolenia, odruchów i wyznaczanych celów.

Nie będzie odkryciem stwierdzenie, iż duży wpływ na ten rodzaj edukacji ma wiedza historyczna, zwłaszcza że w szkołach

zazwyczaj tego przedmiotu uczą historycy. Transformacja ustrojowa była niewątpliwie przełomem w kształtowaniu na powrót społeczeństwa obywatelskiego. Nastąpiła po okresie totalitaryzmu i autorytaryzmu oraz braku suwerenności, a także kreowania postawy słusznie określonej jako *homo sovieticus*. Powrót do świadomego uczestnictwa w życiu politycznym nie był prostym zadaniem, co widać po analizie frekwencji wyborczej w ostatnim ćwierćwieczu. Brak wiary w sprawczość nas wszystkich, ale i każdego z osobna, charakteryzujący się obojętnością wobec wyborów czy to na szczeblu państwa, czy lokalnym, jasno ukazuje, że coś zaniedbaliśmy. Na pewno remedium na te problemy nie będzie powtarzanie, że społeczeństwo polskie ma wielkie tradycje wychowania obywatelskiego, ale warto do tego w procesie nauczania nawiązywać.

” Trudno wyobrazić sobie
budowanie społeczeństwa
obywatelskiego bez odpowiedniej edukacji,
rozwijania świadomości i demokratycznego
zaangażowania

W pracy nad budowaniem postawy obywatelskiej młodego pokolenia nauczyciele i edukatorzy mogą i powinni wykorzystywać edukację historyczną, bo ona uświadamia, że nie tworzymy czegoś zupełnie nowego, a kontynuujemy dobre tradycje z przeszłości, uzupełniając je aktualnie niezbędnymi treściami. Obywatelska postawa szesnastowiecznej polskiej szlachty, dezawuowana w kontekście upadku Rzeczypospolitej, jest niesprawiedliwym osądem i niezrozumieniem fenomenu demokracji szlacheckiej, która dawała osiem–dziesięć procentom społeczeństwa pełnię praw obywatelskich, włącznie z możliwością wyboru głowy państwa. Na tle „Europy poddanych”, a nieobywatelem był to ewenement.

Dramatyczne następstwa wojen XVII w. skłoniły wielu wybitnych przedstawicieli polskiego oświecenia do szukania dróg poprawy sytuacji nie tylko w zakresie spraw polityczno-gospodarczych. Koncepcja wychowania obywatelskiego w twórczości np. Stanisława Konarskiego zaskakiwać może do dziś aktualnością przemyśleń. Wyjaśniając jej cele i założenia, pisał: „Będziemy uważać za człowieka uczciwego człowieka samego w sobie, dobrego zaś obywatela – za człowieka w stosunku do innych

Centrum Edukacyjne IPN Przystanek Historia w Kielcach, ul. Warszawska 5

czy też w stosunku do całego społeczeństwa". W tych słowach wskazywał na odpowiedzialność, jaka ciążyła na młodym pokoleniu w obliczu zagrożeń ówczesnej rzeczywistości. Wysiłki reformatorów doby oświecenia przyniosły plon w postaci pokoleń Polaków walczących o odzyskanie własnego państwa i suwerenności. Skutecznie.

Według założeń podstawy programowej przedmiotu edukacja obywatelska: „Uczniowie mają rozwijać się w zakresie zaangażowania obywatelskiego, w tym także identyfikowania problemów społecznych i poszukiwania ich rozwiązań, angażowania się indywidualnie lub we współpracy z innymi w działania na rzecz dobra wspólnego lub ojczyzny”. Dla każdego nauczyciela podstawa programowa jest wytyczną, jakie treści ma realizować w ramach swojego przedmiotu. Program edukacji obywatelskiej zawiera około połowy wymagań szczegółowych w tym przedmiocie jako obowiązkowych, w sprawie pozostałych decyduje nauczyciel (sam lub z uczniami). Każdy oczywiście ma możliwość wyboru metod, podręczników i pomocy dydaktycznych, budując własną koncepcję nauczania przedmiotu. Biorąc pod uwagę, że istotną częścią edukacji obywatelskiej mają być wycieczki do instytucji publicznych, spotkania z ważnymi osobistościami, ze świadkami historii czy uczestnictwo w debacie, warto korzystać z bogatej oferty współpracy z instytucjami zajmującymi się w Kielcach tą tematyką w różnym zakresie. Pozwoli to uatrakcyjnić proces edukacji poprzez wprowadzenie projektu edukacyjnego do programu nauczania przedmiotu obowiązkowego.

W kwestii zapowiedzianych w podstawie programowej działań, pomocna może być np. współpraca z pracownikami Instytutu Pamięci Narodowej Delegaturą w Kielcach. W siedzibie „Przystanku

Historia” w Kielcach przy ul. Warszawskiej 5 prowadzone są od lat spotkania, warsztaty dla uczniów i szkolenia adresowane do nauczycieli, a także konkursy i projekty edukacyjne. Organizowany przez Delegaturę IPN w Kielcach Turniej Debat Historycznych to największy w Polsce projekt edukacyjny wykorzystujący formę debaty oksfordzkiej. Przedsięwzięcie uczy samodzielnego myślenia, budowania logicznej argumentacji, słuchania innych, a także brania odpowiedzialności za wypowiedzane słowa. Drużyna, która zwycięży w turnieju regionalnym w Kielcach, mierzy się następnie w walce na argumenty z najlepszymi drużynami z kraju podczas Turnieju Debat Historycznych IPN w Warszawie.

Delegatura IPN w Kielcach organizuje także dla nauczycieli i uczniów wycieczki edukacyjne poza Kielce, będące ważnym elementem poszerzenia wiedzy o historii Polski XX w. Obecnie bardzo nowoczesną formułę warsztatów i gier edukacyjnych połączonych ze zwiedzaniem oferuje np. Muzeum Armii Krajowej w Krakowie, znacznie mniej oblegane niż sztandarowe miejsce na mapie wycieczek szkolnych, czyli Muzeum 1944 w Warszawie.

Oczywiście nie tylko IPN Delegatura w Kielcach posiada bogatą ofertę współpracy ze szkołami, interesujące są także propozycje Archiwum Państwowego, Muzeum Historii Kielc czy Ośrodka Myśli Patriotycznej i Obywatelskiej w Kielcach. By cele i założenia nowego przedmiotu, kładące nacisk na działania obywatelskie, nie pozostały jedynie w sferze pobożnych życzeń, wydaje się pożądanym, by wyjść poza szkołę, zwłaszcza wobec oczekiwań uczniów mających problem z nudą szkolnej ławki.

dr Izabela Bożyk

Instytut Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach

Z badań, wniosków i rekomendacji, czyli o dostępnych raportach edukacyjnych

Edukacja obywatelska jest pojęciem semantycznie otwartym.

Edukacja obywatelska obejmuje m.in. takie aspekty kształcenia i wychowania, jak: poczucie tożsamości narodowej, dumę z przynależności do wspólnoty, poczucie odpowiedzialności za jej losy, znajomość przeszłości historycznej, szacunek dla języka narodowego i kultury, troskę o Ojczyznę, ale też otwartość i poważanie dla wszystkich współobywateli, dbałość o zdrowie. Istotne jest posiadanie odpowiedniej wiedzy, podejmowanie właściwych działań, uczestniczenie w życiu małej i dużej Ojczyzny.

Jakich wniosków w tym zakresie dostarczają raporty? Jakie wyniki mają z nich rekomendacje? Warto wsłuchać się w głosy młodych ludzi, zapoznając się z wybranymi raportami opublikowanymi na stronach WWW w latach 2023–2024.

Rodzina

Centrum Badania Opinii Społecznej, Główny Urząd Statystyczny oraz Europejski Urząd Statystyczny Eurostat przygotowały raport¹ będący analizą dostępnych badań na temat rodziny przeprowadzonych przez różne instytucje. Autor stwierdza, że na pierwszym miejscu wśród wartości wskazywanych przez młodych Polaków w badaniu CBOS znajdują się: szczęście rodzinne, zachowanie dobrego zdrowia, spokój.

Celem badania przeprowadzonego przez Fundację Cyryla i Metodego – Tato.Net² było określenie postaw Polaków wobec rodzicielstwa i ojcostwa. Wyniki badań potwierdzają, że dla Polaków rodzina jest najważniejszą wartością. Rodzicielstwu sprzyjają stabilizacja życiowa, posiadanie samodzielnego mieszkania, brak obaw o utratę pracy.

Raport *Rodzina przyszłości*³ jest opracowaniem wyników badań sondażowych przeprowadzonych przez Smartscope na zlecenie Nationale Nederlanden, przygotowanych przez Digital Economy Lab Uniwersytetu Warszawskiego. Autorki podejmują próbę

przedstawienia rodziny przyszłości z 2040 r., „kreśląc możliwe scenariusze rozwoju życia rodzinnego splecionego z technologią”⁴. Omawiają ewentualne korzyści, ale też zagrożenia. W ostatniej części raportu znajdziemy informacje, jak – zdaniem autorek – możemy przygotować siebie i swoją rodzinę do zmian oraz jak stworzyć pole dla przyszłości, w której technologia wspierze zrównoważone i bezpieczne życie.

Zdrowie

Według Światowej Organizacji Zdrowia zdrowie to już nie tylko brak choroby czy kalectwa, ale stan pełnego dobrostanu zarówno fizycznego, psychicznego, jak i społecznego. Wychowanie obywatelskie to również wskazywanie młodym ludziom, jak dbać o dobrostan własny, rodziny, przyjaciół, współpracowników. Raport *Dobrostan Polek i Polaków*⁵ jest prezentacją wyników badań przeprowadzonych na reprezentatywnej próbie Polek i Polaków. Badanie pozwoliło określić, czym dla Polaków jest dobrostan, co go wzmacnia a co osłabia. Wyodrębniono obszary dobrostanu – komfort życia, zdrowie fizyczne, zdrowie psychiczne, wewnętrzny spokój, relacje z innymi, kontakt z naturą.

Społeczeństwo obywatelskie XXI w. musi znać, rozumieć i uwzględniać potrzeby osób niepełnosprawnych. Raport *Końcowy badania potrzeb osób niepełnosprawnych w Polsce*⁶ przygotowany przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych prezentuje wyniki badań diagnozujących potrzeby osób od 16 do 65 r.ż. z niepełnosprawnościami w stopniu znacznym i umiarkowanym. Sformułowano siedem kluczowych wniosków wraz z rekomendacjami w obszarach: rehabilitacji, edukacji, integracji, pracy, komunikacji, informacji, mieszkalnictwa, czasu wolnego. Wszystkie one są istotne w funkcjonowaniu państwa opartego na wykorzystaniu potencjału i zasobów społeczeństwa obywatelskiego.

Edukacja

Raport *Komunikat z badań. Polskie szkoły 2022*⁷ został sporządzony przez Centrum Badania Opinii Społecznej na podstawie

¹ M. Staniszewski, *Niedoceniana rodzina. Jak rodzina tworzy kapitał społeczny i napędza gospodarkę?*, Warsaw Enterprise Institute, Warszawa 2024 [online:] <https://wei.org.pl/wp-content/uploads/2024/02/Niedoceniana-rodzina.-Jak-rodzina-tworzy-kapital-spoeczny-i-napedza-gospodarke.pdf> (dostęp: 8 października 2024).

² D. Wadowski, *Postawy Polaków wobec rodzicielstwa i ojcostwa. Raport z badań*, Fundacja Cyryla i Metodego – Tato.Net, Lublin 2023 [online:] https://tato.net/_userfiles/uploads/Raport_Tato.Net_2023_POSTAWY_POLAKOW_WOBEC_OJCOSTWA.pdf (dostęp: 8 października 2024).

³ R. Włoch, K. Śledziwska, I. Bartnicka, *Rodzina przyszłości. Raport Nationale-Nederlanden*, Warszawa 2024 [online:] <https://www.delab.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/09/Raport-Rodzina-Przyszlosci.pdf> (dostęp: 12 grudnia 2024).

⁴ Za: tamże, s. 6.

⁵ *Dobrostan Polek i Polaków*, Infuture Institute, Gdańsk 2024 [online:] <https://infuture.institute/raporty/dobrostan-polek-i-polakow/> (dostęp: 12 grudnia 2024).

⁶ M. Pierzchała, K. Krudysz, D. Nalepa i in., *Raport końcowy badania potrzeb osób niepełnosprawnych w Polsce*, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2024.

⁷ M. Feliksiak, *Komunikat z badań. Polskie szkoły 2022*, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2023 [online:] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_002_23.PDF (dostęp: 8 października 2024).

wyników badań przeprowadzanych w serii „Aktualne problemy i wydarzenia” na reprezentatywnej grupie pełnoletnich mieszkańców Polski wylosowanej z rejestru PESEL (1038 osób). Badanie zrealizowano 7–17 listopada 2022 r. Publikacja dotyczy oceny obecnego poziomu kształcenia w Polsce. Analizując otrzymane wyniki badań, autor podaje najważniejsze elementy charakteryzujące naukę w polskich szkołach. Są to, m.in.: patriotyzm, współpraca z rodzicami, zasady moralne, tolerancja, rozwój fizyczny uczniów, wiedza, zainteresowania.

Kreatywność jest umiejętnością, którą uznano za kluczową w XXI w. i wskazano w zaleceniu Rady Unii Europejskiej dotyczącym kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. Odgrywa doniosłą rolę również w edukacji obywatelskiej. Raport *Myślenie poza schematami. Wyniki badania myślenia kreatywnego PISA 2022*⁸ dostarcza informacji na temat założeń teoretycznych myślenia kreatywnego, ale też jego postrzegania przez piętnastolatków. Okazuje się, że wyniki polskiej młodzieży, choć bardzo zróżnicowane, plasują Polskę wśród krajów o najlepszych wynikach na świecie.

Historia

Na zlecenie Instytutu Pamięci Narodowej zespół naukowców przygotował raport *Edukacja dla pamięci. Przekaz wiedzy historycznej w kontekście postaw Polaków wobec ich przeszłości*⁹. W przedsięwzięciu wzięło udział ponad sześć tysięcy osób. Podstawę stanowiły badania przeprowadzone od września do grudnia 2022 r. na grupach społecznych o kluczowym znaczeniu dla projektowania polityki oświatowej – uczniach szkół średnich (liceów, techników, szkół branżowych I stopnia), nauczycielach historii oraz Polakach powyżej dwudziestego roku życia. Celem podjętego działania było rozpoznanie postaw obywateli wobec przeszłości, stanu wiedzy i świadomości historycznej, ocena form nauczania historii oraz źródeł pozyskiwania informacji, aby można było dostosować dydaktykę z zakresu historii do percepcji młodych Polaków. Autorzy stwierdzili, m.in.: „Wiedzę Polaków o ich przeszłości można określić jako umiarkowaną, przy czym w przypadku młodzieży uzyskane wyniki były zauważalnie słabsze w porównaniu z dorosłymi Polakami”¹⁰, „Formy przekazu wiedzy historycznej, które interesowałyby uczniów, oraz te, które nauczyciele uznają za interesujące dla młodych, nie są tożsame”¹¹, „Wiedza o przeszłości lokalnej i regionalnej, tzn. małych ojczyzn, jest niewielka”¹², „Historia w najatrakcyjniejszej dla Polaków formie (zarówno dla młodzieży, jak i starszych) rzadko ma niestety postać słowa drukowanego”¹³, „Źródła, które nie są najważniejsze (rozmowy ze starszym pokoleniem, z pasjonatami historii, kontakt z miejscami

pamięci i muzeami, pamiątkami przeszłości), są uznawane za szczególnie wiarygodne. Są to niespójności warte przemyślenia przez osoby planujące edukację w zakresie historii”¹⁴.

Mowa ojczysta

Język jest elementem składającym się na poczucie wspólnoty narodowej i wpisuje się w definicję patriotyzmu mówiącą o uśmiałowaniu i pielęgnowaniu narodowej tradycji, kultury czy mowy polskiej. Raport *Polacy oceniają, że świetnie mówią po polsku i co trzeci z nas pokłócił się kiedyś o kwestie językowe*¹⁵ przygotowany przez Radę Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk dostarcza cennych informacji w tym zakresie. W badaniu przeprowadzonym 19–22 stycznia 2024 r. na ogólnopolskiej próbie liczącej 1054 osoby w wieku osiemnastu lat i więcej ustalono, że większość badanych wysoko oceniło swoją sprawność językową (38 proc. postawiło sobie piątkę, 20 proc. szóstkę, a tylko 7 proc. trójkę). Co trzeci z badanych uważa, że rozmowy o języku polskim mogą być źródłem konfliktów (z członkami rodziny, ze znajomymi).

„ Autorytety oddziałują na zaangażowanie młodych dorosłych w lokalne życie społeczne i kulturalne

O kwestie językowe częściej kłócą się kobiety niż mężczyźni. Szukając informacji językowych, zarówno młodzi, jak i starsi, korzystają częściej z szybkich i podręcznych nowych technologii niż z papierowych wersji słowników. W polszczyźnie pojawia się coraz więcej feminatywów. Brak gotowości do zmiany nawyków językowych widać w odpowiedzi na pytanie o formy neutralne płciowo, tzw. osobatywy (np. osoba studencka). Najładniej, zdaniem Polek i Polaków, po polsku mówi się w teatrze. Język polski kojarzy się nam zdecydowanie częściej z tradycją niż z nowoczesnością.

Kultura

Publikacja *Kultura w życiu dzieci i młodzieży*¹⁶ omawia działania podejmowane w ramach Programu Narodowego Centrum Kultury – Bardzo Młoda Kultura, którego celem było zbliżenie do siebie obszarów edukacji i kultury. Raport stanowi próbę całościowego ujęcia zasygnalizowanej problematyki na podstawie materiałów z badań przesłanych przez operatorów regionalnych do Narodowego Centrum Kultury. Stwierdzono, m.in.: kultura dla dzieci i młodzieży ma charakter odświeżony, edukacja kulturowa rozpoczyna się w domu rodzinnym, najważniejszą dla młodych ludzi wartością są relacje z innymi, a różnorodne doświadczenia pobudzają w uczestnikach kultury ciekawość świata i kreatywność.

⁸ W. Dobosz-Leszczczyńska, J. Kaźmierczak, A. Weremiuk, *Myślenie poza schematami. Wyniki badania myślenia kreatywnego PISA 2022*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2024 [online:] <https://pisa.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2024/06/PISA-2022-Myslenie-kreatywne.pdf> (dostęp: 8 października 2024).

⁹ K. Malicki, S. Wilk, I. Żuk, *Edukacja dla pamięci. Przekaz wiedzy historycznej w kontekście postaw Polaków wobec ich przeszłości*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2023 [online:] <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediu/kongres-pamieci-narodowej/182689,Raport-Edukacja-dla-pamieci-Prezentacja-wynikow-badania-swiadomosci-historycznej.html> (dostęp: 8 października 2024).

¹⁰ Za: tamże, s. 73.

¹¹ Za: tamże, s. 75.

¹² Za: tamże.

¹³ Za: tamże, s. 74.

¹⁴ Za: tamże, s. 74.

¹⁵ E. Kołodziejczyk, P. Nowak, B. Sobczak i in., *Polacy oceniają, że świetnie mówią po polsku i co trzeci z nas pokłócił się kiedyś o kwestie językowe*, Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN, Warszawa 2024 [online:] https://rjp.pan.pl/images/stories/sonda%C5%BC_dzie%C5%84_j%C4%99zyka_ojczystego.pdf (dostęp: 8 października 2024).

¹⁶ J. Nowakowska, *Kultura w życiu dzieci i młodzieży. Podsumowanie materiałów z diagnoz wojewódzkich w ramach programu Bardzo Młoda Kultura na lata 2019–2021*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2023 [online:] https://www.nck.pl/upload/2023/07/bmk_kultura-w-zyciu-dzieci-i-młodziezy_raport.pdf (dostęp: 8 października 2024).

Autorytety

O wzorach i autorytetach młodych społeczników możemy przeczytać w raporcie¹⁷ będącym podsumowaniem wyników badań przeprowadzanych cyklicznie przez Narodowe Centrum Kultury – instytucję państwową działającą na rzecz rozwoju kultury w Polsce – na potrzeby Wieloletniego Programu Rządowego „Niepodległa”. W badaniach uczestniczyli młodzi dorośli w wieku 18–29 lat. Celem działania było ustalenie, jakie osoby i autorytety oddziałują na zaangażowanie młodych dorosłych w lokalne życie społeczne i kulturalne. Często pojawiała się informacja o braku autorytetów. Podkreślano, że autorytet powinien być godny naśladowania we wszystkich sferach życia, a taką osobę trudno znaleźć, ponieważ Internet dostarcza wielu kontrowersyjnych informacji. Młodzi społecznicy wskazywali, że zamiast słowa „autorytet” częściej używają takich określeń, jak: przyjaciel, lider, ekspert, nauczyciel, idol, osoba wspierająca, mentor, patron, doradca. Jak czytamy: „Cechy szczególnie podziwiane u innych, powtarzające się w wypowiedziach młodych społeczników, to: dobre radzenie sobie w relacjach z innymi ludźmi (umiejętność nawiązywania i podtrzymywania relacji, umiejętność komunikacji z innymi), bycie w czymś bardzo dobrym (wyróżniającym się), autentyczność, sprawczość”¹⁸. Wśród wskazanych autorytetów pojawili się influencerzy znani z mediów społecznościowych: YouTube’a, TikToka czy Instagrama.

Zaangażowanie

Inspirowanie młodych ludzi do podejmowania działań na rzecz otoczenia to zadanie niezwykle istotne. Raport z 2024 r. *Aktywizm młodych*¹⁹ prezentuje wyniki badań przeprowadzonych z wykorzystaniem ankiety skierowanej do osób zaangażowanych społecznie, będących w wieku 16–30 lat, pochodzących z całej Polski. Publikacja zawiera informacje na temat problemów, z którymi stykają się młodzi aktywiści. Autorzy wskazują źródła wsparcia aktywistów i aktywistek. Są to przede wszystkim koleżdy i koleżanki (93,2 proc.) oraz rodzina (83,8 proc.). Stwierdzono również: „W większych miastach aktywiści częściej zgłaszają apatię i brak wiedzy jako główne przeszkody w podejmowaniu działań społecznych”²⁰.

Raport *Mogę wszystko. Co na to współcześni uczniowie?*²¹ zawiera wyniki anonimowego badania przeprowadzonego przez Instytut Badawczy IPC na zlecenie Politechniki Wrocławskiej. W badaniu przeprowadzonym na próbie 1097 osób uczestniczyli uczniowie z klas IV–VIII szkół podstawowych oraz z klas I–IV liceum. Mierzono sześć kompetencji bardzo ważnych dla kształtowania właściwych postaw obywatelskich – poczucie sprawczości, odpowiedzialność, wytrwałość, elastyczność, wia-

rę w siebie, rozwiązywanie problemów i wprowadzanie zmian. Stwierdzono m.in., że należy wspierać młodych ludzi w rozwijaniu umiejętności społecznych i liderstwa – współpracy, zarządzania konfliktami oraz budowania relacji międzyludzkich.

Marzenia i wartości

W raporcie UNICEF z 2024 r. *Nasze prawa. Nasza przyszłość. Europa jakiej chcemy. Rekomendacje dzieci i młodzieży dla decydentów z Unii Europejskiej*²² wskazano tematy, które wymieniili młodzi ludzie w wieku od dziesięciu do osiemnastu lat jako najistotniejsze dla ich pokolenia. W badaniu uczestniczyło 9200 młodych respondentów. Ustalono m.in., że siedemdziesiąt procent dzieci opowiada się za większą możliwością uczestniczenia w podejmowaniu decyzji, aby mieć pewność, że ich głos zostanie wysłuchany w sprawach mających wpływ na ich życie. Młodzi ludzie wypowiadali się również na temat zmian klimatycznych i działalności Unii Europejskiej.

Raport *Skok w dorosłość. Wartości, ambicje i plany uczniów starszych klas szkół średnich*²³ jest omówieniem wyników z badań przeprowadzonych w marcu i w kwietniu 2024 r. przez Instytut Badawczy IPC na zlecenie Politechniki Wrocławskiej. W badaniu uczestniczyło 1124 respondentów – 63,4 proc. stanowili uczniowie trzecich i czwartych klas liceów; 36,6 proc. to uczniowie czwartych i piątych klas techników. Publikacja omawia takie zagadnienia, jak: dominujące obszary życia młodych ludzi, wartości i źródła wiedzy o świecie, aktywności w czasie wolnym, podejmowanie pracy zarobkowej, stan emocjonalny, wsparcie uzyskiwane od innych, poczucie sprawczości, plany na przyszłość, powody rezygnacji z kontynuacji nauki. Uczestnicy badań podkreślali, że cenią sobie stabilność i bezpieczeństwo emocjonalne, które oferują zarówno przyjaciele, jak i rodzina.

Podsumowanie

Zaproponowany wybór raportów nie wyczerpuje tematyki opracowań dokonanych przez różne instytucje zainteresowane zagadnieniami powiązanymi z edukacją obywatelską. Wszystkie one dostępne są bezpłatnie na stronach WWW, których adresy podaję w przypisach.

Wyznaczone przeze mnie kręgi tematyczne – rodzina, zdrowie, edukacja, historia, mowa ojczysta, kultura, autorytety, zaangażowanie, marzenia i wartości – uważam za doniosłe w procesie wychowania przyszłych pokoleń polskich obywateli. W ten sposób jedynie sygnalizuję znaczenie wskazanych obszarów. Jednocześnie polecam szeroki wybór raportów dostępnych na stronie internetowej ŚCDN w Kielcach²⁴.

Maria Kinga Orlicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

¹⁷ Z. Maciejczak-Kwiatkowska, *Autorytet to dla mnie jak słowa „kocham cię” – to coś bardzo dużego. O wzorach i autorytetach młodych społeczników. Raport z badania jakościowego*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2023 [online:] <https://www.nck.pl/upload/2024/02/raport-o-wzorach-i-autorytetach-mlodych-spolcznikow.pdf> (dostęp: 8 października 2024).

¹⁸ Za: tamże, s. 7.

¹⁹ M. Domarski, K. Gagatka, J. Kelsz i in., *Aktywizm młodych*, Fundacja Ważne Sprawy, Warszawa 2024 [online:] <https://waznesprawy.org/wp-content/uploads/2024/02/Aktywizm-mlodych.pdf> (dostęp: 8 października 2024).

²⁰ Za: tamże, s. 36.

²¹ *Raport z badania pilotażowego. Mogę wszystko. Co na to współcześni uczniowie?*, Fundacja Teach for Poland, Tychy 2024 [online:] <https://teachforpoland.org/moge-wszystko-co-na-to-wspolczesni-uczniowie/> (dostęp: 12 grudnia 2024).

²² *Nasze prawa. Nasza przyszłość. Europa jakiej chcemy. Rekomendacje dzieci i młodzieży dla decydentów z Unii Europejskiej*, UNICEF, 2024 [online:] <https://unicef.pl/co-robimy/baza-wiedzy/raporty-unicef> (dostęp: 8 października 2024).

²³ *Skok w dorosłość. Wartości, ambicje i plany uczniów starszych klas szkół średnich*, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2024 [online:] <https://pwr.edu.pl/uczelnia/aktualnosci/skok-w-doroslosc-czyli-raport-o-tym-co-mysla-mlodzi-i-jakie-maja-plany-13330.html> (dostęp: 9 października 2024).

²⁴ *Raporty z badań* [online:] <https://samorzad.gov.pl/web/scdn-kielce/raporty> (dostęp: 9 października 2024).

MŁODZI LIDERZY zmieniają województwo świętokrzyskie – podsumowanie programu „Liderzy dla Młodzieży”

LD MR LIDERZY DLA MŁODZIEŻOWYCH RAD

Województwie świętokrzyskim młodzi ludzie udowadniają, że mają siłę do zmieniania swoich społeczności. Program „Liderzy dla Młodzieży” finansowany z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego realizowany przez Świętokrzyskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach we współpracy z Fundacją Szkoły Liderstwa im. Zbigniewa Pelczyńskiego w Warszawie stał się wyjątkową przestrzenią dla rozwoju przywódczych umiejętności i budowania lokalnych inicjatyw.

Liderzy z misją

Program powstał z potrzeby wspierania młodzieży w regionie, w którym brakuje dostatecznej liczby inicjatyw rozwijających kompetencje przywódcze. Dzięki współpracy Samorządu Województwa Świętokrzyskiego, Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Szkoły Liderstwa uczestnicy mieli szansę zdobyć wiedzę i doświadczenie, które pozwoliły wdrażać projekty zmieniające ich lokalne środowiska.

Kluczowym celem programu było kształtowanie liderów społecznych potrafiących identyfikować problemy, budować zespoły i wprowadzać rozwiązania w praktykę. Ważnym aspektem stała się także integracja młodych liderów, co pozwoliło na wymianę doświadczeń i budowanie sieci współpracy na poziomie regionalnym.

Intensywny rozwój w kilku etapach

Program składał się z czterech głównych zjazdów szkoleniowych. Pierwszy był poświęcony diagnozie potencjału uczestników i wprowadzeniu do tematyki przywództwa, drugi skupiał się na budowaniu zespołu i wspieraniu powstawania zaangażowanych oraz zgranych zespołów, trzeci oscylował wokół tematu zmiany, a czwarty pozwolił na przećwiczenie wystąpień publicznych i podsumowanie działań oraz refleksję nad zdobytymi doświadczeniami.

Niezwykle istotnym elementem programu okazało się indywidualne wsparcie tutorów – doświadczonych liderów, którzy pomagali uczestnikom w realizacji ich celów. Dzięki temu młodzi liderzy mieli możliwość lepszego zrozumienia swojej roli i efektywniejszej pracy nad wyzwaniami.

Realne zmiany w lokalnych społecznościach

Efektom programu były liczne projekty, które odpowiadały na lokalne potrzeby. Uczestnicy organizowali: warsztaty dla młodzieży, inicjatywę wspierającą temat dobrostanu psychicznego młodych, zawody wędkarskie czy edukacyjny spacer wzdłuż rzeki Silnicy. Każde przedsięwzięcie nie tylko odpowiadało na konkretny problem, ale także integrowało młodzież i wzmacniało jej zaangażowanie społeczne.

Fot. Archiwum Fundacji Szkoły Liderstwa

Przykłady tych działań pokazują, jak duży potencjał drzemie w młodych liderach, gdy otrzymają odpowiednie narzędzia i wsparcie. Projekty realizowane w ramach programu przyczyniły się do budowania więzi społecznych oraz promowania wartości, takich jak współpraca i przywiązanie do lokalnej społeczności.

Podsumowanie w formie konferencji

Kulminacyjnym momentem programu była konferencja podsumowująca, która odbyła się 4 grudnia 2024 r. w Kielcach. Wydarzenie zgromadziło uczestników, tutorów i organizatorów, stając się okazją do prezentacji wyników projektu oraz wymiany doświadczeń. Konferencja była także przestrzenią do nawiązywania nowych kontaktów i dalszego rozwijania współpracy między liderami.

Przyszłość młodych liderów

Program „Liderzy dla Młodzieży” udowodnił, że inwestowanie w rozwój młodzieży przynosi wymierne korzyści nie tylko dla samych uczestników, ale również dla całych społeczności lokalnych. Organizatorzy podkreślają, że program ma potencjał do dalszego rozwoju i rozszerzenia na inne regiony, co pozwoliłoby dotrzeć do jeszcze większej liczby młodych liderów.

Dzięki tej inicjatywie województwo świętokrzyskie staje się miejscem, w którym młodzież nie tylko ma głos, ale i realny wpływ na otaczającą rzeczywistość. To inspirujący przykład dla innych regionów w Polsce, pokazujący, jak poprzez rozwój młodych liderów można budować silniejsze i bardziej zaangażowane społeczności.

Aneta Birnbaum

Fundacja Szkoła Liderstwa im. Zbigniewa Pelczyńskiego
w Warszawie

DZIAŁAM i MYŚLĘ lokalnie

Spółeczeństwo obywatelskie oznacza świadomą zbiorowość ludzi, którzy są aktywni w sferze publicznej i działają niezależnie od państwa, kierując się wspólnymi wartościami, interesami lub celami.

Współeczeństwie obywatelskim ludzie organizują się w różne formy, takie jak:

- **organizacje pozarządowe** (ang. *Non-Governmental Organisation, NGO*), np. fundacje, stowarzyszenia, grupy wolontariackie;
- **ruchy społeczne**;
- **związki zawodowe**;
- **inicjatywy obywatelskie**.

Spółeczeństwo obywatelskie działa w oparciu o zasady solidarności, odpowiedzialności społecznej, a także dialogu i współpracy. Jest fundamentem demokratycznego systemu, gdyż pozwala kontrolować władzę, bronić swoich interesów i uczestniczyć w kształtowaniu decyzji politycznych.

Pytaniem, które należy zadać w oparciu o powyższą definicję, jest to, jak kształtować taką strukturę społeczeństwa. Uważam, iż można to czynić z obywatelami od najmłodszych lat w różnych formach – inicjatyw młodzieżowych rad i sejmików, wolontariatu, samorządów uczniowskich czy studenckich.

„Spółeczeństwo obywatelskie działa w oparciu o zasady solidarności, odpowiedzialności społecznej, a także dialogu i współpracy

Wspaniałą propozycją edukacyjną i obywatelską są młodzieżowe sejmiki. W województwie świętokrzyskim od 2018 r. funkcjonuje Młodzieżowy Sejmik Województwa Świętokrzyskiego, który został powołany przy współpracy młodych ludzi z ówczesnym Marszałkiem Województwa Świętokrzyskiego Adamem Jarubasem, a także z Rzecznikiem Młodzieży przy Urzędzie Marszałkowskim Województwa Świętokrzyskiego Barbarą Zamożniewicz.

Młodzieżowy Sejmik Województwa Świętokrzyskiego jest organem doradczym województwa, który posiada prawo do własnej inicjatywności. Oznacza to, że młodzi ludzie są zaangażowani w procesy legislacyjne województwa poprzez opiniowanie uchwał Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego, programów województwa i jego jednostek organizacyjnych. Młodzieżowi radni spotykają się na sesjach, na których procedują uchwały i projekty inicjatyw wypracowane przez nich samych w komisjach tematycznych, odpowiadających komisjom w sejmiku „dorosłym”.

W szeregach Młodzieżowego Sejmiku zasiadają młodzi ludzie w wieku 15–24 lat. Pochodzą oni z różnych części województwa, wybierani są z okręgów wyborczych takich samych jak radni sejmiku w wyborach powszechnych, ale proces naboru do młodzieżowego organu wygląda troszkę inaczej.

Aby zapewnić młodym osobom możliwość decyzyjności, w kapitule komisji odpowiedzialnej za wybór radnych do kadencji zasiadają: radni Młodzieżowego Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego, którzy nie będą startować w kolejnej kadencji; przedstawiciele Kancelarii Sejmiku Województwa, a także radni Sejmiku Województwa, przy czym młodzież ma połowę głosów, plus jeden dodatkowy. Kandydaci są zobowiązani do przygotowania formularza zgłoszeniowego, w którym przedstawia siebie i własne dotychczasowe doświadczenia w sferze społecznej. Jest to jeden z pierwszych kroków budowania świadomości obywatelskiej – zaprezentowanie potrzeby zmiany, umiejętności jej zdefiniowania i postanowienie podjęcia odpowiednich działań.

Działalność w Młodzieżowym Sejmiku czy w innych młodzieżowych gremiach pozwala na ogromny samorozwój. Działalność społeczna jest świetną lekcją obywatelską, której nie uczą nas w szkołach. Często szkoły pozytywnie oceniają uczniów pod względem „zachowań patriotycznych”, ale prawda jest jednak taka, że zdobyta wiedza i umiejętności są niewielkie. Dzięki działaniom podejmowanym w ramach Młodzieżowego Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego, wolontariatowi i harcerstwu dośkoniałam, co to patriotyzm, także lokalny, i odpowiedzialność społeczna.

Kolejnym istotnym aspektem edukacyjnym są kompetencje miękkie, które również nie są tak rozwijane w szkole, jak tego potrzebuje młodzież. Dialog, praca w grupie, liderstwo, wrażliwość na otoczenie, solidarność, niezgoda na krzywdę, radzenie sobie w kryzysie i w stresie to cechy, które są niezmiernie ważne w pracy, jak i w życiu prywatnym czy społecznym. Świadome ich doskonalenie, zwłaszcza w wieku nastoletnim, jest niezmiernie ważne.

„Przedsięwzięcia młodzieżowego sejmiku każdego województwa oraz rady powinny być podejmowane na rzecz rozwiązywania braków i problemów lokalnej młodzieży oraz dawania możliwości wsparcia czy rozwoju

Jestem przekonana, że młodzi ludzie, działając na rzecz regionu, wiążą jednocześnie swoją przyszłość właśnie z nim. Wielekrotnie podczas warsztatów i spotkań z młodzieżą z terenu województwa świętokrzyskiego słyszeliśmy, że młodzież tutaj czuje się zaniedbana, a także nie dostrzega potencjału płynącego z naszego województwa. Sama w tym roku wyjechałam do Warszawy w poszukiwaniu pracy, a następnie rozpoczęłam tam studia, ponieważ zależy mi na tym, aby edukować się i rozwijać

na wysokim poziomie. Moje przywiązanie do regionu świętokrzyskiego oraz Gminy Miedziana Góra, z której pochodzę, nie pozwala mi jednak być obojętną na to, co tam się dzieje. Jestem przekonana, co wynika z moich obserwacji, że jest w naszym województwie sporo młodych osób w podobnej sytuacji. Ukazuje to ogromną pozytywną wartość angażowania młodzieży w prace jednostek terytorialnych.

„ Myślenie regionalne jest kluczowe w rozwiązywaniu problemów społecznych, w budowaniu relacji i bezpiecznych przestrzeni komunikacji czy też w rozwoju lokalnych inicjatyw politycznych oraz kulturalnych

Polityka młodzieżowa bardzo często jest odbierana w nieprawidłowy sposób. Zazwyczaj pierwszym skojarzeniem, z którym się spotykam, jest obraz młodych osób próbujących angażować się w partyjną politykę. Prawdziwym obliczem działalności młodzieżowej są przede wszystkim działania wychodzące od młodych i kierowane do młodych oraz ich reprezentatywność wśród decydentów. Przedsięwzięcia młodzieżowego sejmiku każdego województwa oraz rady powinny być podejmowane na rzecz rozwiązywania braków i problemów lokalnej młodzieży oraz dawania możliwości wsparcia czy rozwoju. Tymi zasadami kieruje się właśnie Młodzieżowy Sejmik Województwa Świętokrzyskiego, który na przestrzeni lat na arenie ogólnopolskiej wypracował sobie bardzo mocną pozycję wynikającą przede wszystkim z tego, iż młodzi ludzie mają możliwość bezpośredniej współpracy z prawdziwymi ekspertami z wielu dziedzin. Kontakt z pracownikami

urzędu oraz z decydentami uczy również odpowiedniej postawy, konstruktywnej krytyki i nawiązywania dialogu, aby zrozumiale komunikować potrzeby zmian.

Priorytetem powinno być dotarcie do młodzieży z mniejszych miejscowości, ponieważ bardzo często to oni są najbardziej ograniczeni pod względem informacji na temat możliwości wprowadzania zmian. Pozbawienie możliwości podejmowania inicjatyw wynika z braku działań pozaszkolnych do nich skierowanych. Zagadnienia komunikacyjne bywają kolejnym problemem. Brak środków transportu nie pozwala na dojazdy do większego ośrodka akademickiego. Powoduje to ogromną frustrację i potrzebę wyjazdu na stałe. Dlatego w takich miejscach istotną rolę odgrywają instytucje lub organizacje pozarządowe, które będą chciały pracować z młodzieżą i wspierać ją przy realizowaniu swoich celów oraz potrzeb na terenie województwa. Dzięki sieci młodych zaangażowanych osób budujemy społeczność cechującą się świadomym odbiorem rzeczywistości, ale też z odpowiednimi umiejętnościami w zakresie organizowania wydarzeń czy podejmowania inicjatyw.

„Działam i myślę lokalnie” to świetne podejście kształtujące się wśród młodzieżowych gremiów. Myślenie regionalne jest kluczowe w rozwiązywaniu problemów społecznych, w budowaniu relacji i bezpiecznych przestrzeni komunikacji czy też w rozwoju lokalnych inicjatyw politycznych oraz kulturalnych. Włączanie młodzieży jest niezmiernie ważne, gdyż buduje kompetencje obywatelskie, rozwija umiejętności przyszłych liderów lokalnych, łączy pokolenia i wspiera proces zmian.

Amelia Rudnicka
przewodnicząca

Młodzieżowego Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego

Wychowanie ku PRZYSZŁOŚCI

Jak wychować odpowiedzialnych i samodzielnych obywateli w dobie zmian społecznych i technologicznych?

Edukacja społeczna i obywatelska w szkole odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu postaw u dzieci. W szczególności uczniowie klas młodszych są wrażliwi na oddziaływanie wychowawcze i pedagogiczne, co stwarza szczególną okazję do zaszczepienia w nich wartości i postaw, które będą miały wpływ na ich przyszłe życie. Współczesna edukacja ukierunkowana na przygotowanie dzieci i młodzieży do wyjątkowo nieprzewidywalnej przyszłości stawia przed nauczycielami, rodzicami i opiekunami wyzwania, które jeszcze kilkadziesiąt lat temu nie były tak intensywnie odczuwane.

Kompetencje osobiste i społeczne

Kluczowym zadaniem w wychowaniu dzieci jest kształtowanie ich kompetencji osobistych i społecznych, dzięki którym staną się one odpowiedzialne za siebie, innych i za otaczający je świat, a także będą potrafiły żyć zgodnie z ustalonymi normami. Istotną rolę odgrywają tu związane z myśleniem krytycznym umiejętności pozwalające na samodzielność i przewidywanie konsekwencji własnych decyzji, a w przyszłości zaangażowanie w życie obywatelskie, przygotowanie do aktywnego i świadomego uczestnictwa w życiu zarówno w sferze osobistej, jak i zawodowej.

W książce *Kompetencje bez tajemnic* Daniel Hunziker¹, powołując się na rozumienie i modele kompetencji opracowane przez Johna Erpenbecka, Volkera Heysego oraz Franza Weinerta, wyjaśnia: „Kompetencje są dostępnymi jednostce lub możliwymi do nauczania się poznawczymi umiejętnościami i zdolnościami, umożliwiającymi rozwiązanie określonych problemów oraz związanych z tym motywacyjnymi, wolicjonalnymi [...] i społecznymi umiejętnościami oraz gotowością do skutecznego i odpowiedzialnego wykorzystania rozwiązań problemów w zmieniających się sytuacjach”². Hunziker, cytując badaczy, zwraca uwagę: „Kompetencje mają podstawę z wiedzy, konstytuują się dzięki wartościom, przybierają postać umiejętności, konsolidują się dzięki doświadczeniom i realizują za pośrednictwem woli”³. Wynika z tego, że kompetencja jest złożoną strukturą łączącą w sobie elementy osobiste, społeczne, fachowe i metodyczne, które przejawiają się w działaniu całościowo. Istnieje czysto hipotetycznie i nie można jej zatem utożsamiać tylko z wiedzą i umiejętnościami, gdyż ujawnia się w konkretnym działaniu.

Atlas kompetencji⁴ w przytoczonej publikacji, uwzględnia tę złożoną strukturę i opisuje kompetencje w czterech obszarach: (O) – kompetencje osobiste; (A) – kompetencje związane z aktywnością i działaniem; (S) – kompetencje społeczne i komunikacyjne; (F) – kompetencje fachowe i metodyczne.

Kompetencji, które rozwijają się i ujawniają podczas stosowania wiedzy i umiejętności, nie można wymusić poprzez zewnętrzne naciski. Istotne jest zwrócenie uwagi na to, aby proces, w którym doskonalimy kompetencje, przebiegał w harmonii z uczącym się i zachodził zgodnie z jego wolą. Kształtując kompetencje uczniów, szczególnie najmłodszych, nauczyciele, rodzice i opiekunowie powinni zachęcać dzieci i motywować do podejmowania kolejnych wyzwań, które będą sprzyjać rozwojowi młodych ludzi. Tylko tak mają szansę doskonalic kompetencje dzieci.

Zgubione wartości

Nawiązując do kompetencji przyszłości, należy podkreślić, iż przyszłość będzie należała tylko do świadomych, aktywnych i odpowiedzialnych obywateli. Żyjąc w świecie coraz większych kontrastów, towarzyszących nam w tle wojen, degradacji środowiska i innych wyzwań, przed którymi stoimy jako ludzkość, w najbliższej przyszłości należy zwrócić uwagę na fakt, że niepokojącym zjawiskiem leżącym u podstaw tych zmian jest coraz mniejsza wrażliwość na wartości.

Skutki tego odczuwamy nie tylko my dorośli, ale także dzieci i młodzież. Zagubienie współczesnego człowieka prowadzi do sytuacji, kiedy zaczyna nam brakować właściwego modelu wychowawczego zbudowanego na stabilnej konstrukcji. Współczesny człowiek częściej szuka punktów odniesienia w mediach społecznościowych niż stara się je rozwijać w realnych społecznościach, w których funkcjonuje. Często nie ma ich w najbliższych kręgach wychowawczych – w rodzinie, w szkole. Nowe dla nas sytuacje wynikające z postępu technologicznego, nieustannego pośpiechu, braku klarownych celów w życiu, doprowadzają i ukierunkowują nasze dążenia na ulotność, nierealność, fikcję. Najczęściej jest to świat – wykreowany przez i w mediach społecznościowych – daleki od codzienności.

Ogrom wyzwań i szybkie tempo życia dodatkowo sprawiają, że nie ma już czasu na spokojną rozmowę z dzieckiem, wspólne bycie z rodziną, zabawę, na radości i zmartwienia, którymi dzielimy się z bliskimi. Dorośli, jak mogą, wyręczają dzieci w zadaniach szkolnych, zwalniają z domowych obowiązków i tym samym kreują taki model życia, w którym dziecko nabiera przekonania, że zawsze obok niego będzie ktoś, kto mu pomoże lub go zastąpi. Dziecko, dorastając w takich warunkach, poznaje mocno wypaczony obraz świata. Nabiera przekonania, że bez względu na sytuację zawsze znajdzie się ktoś, kto go wyręczy. Tym samym dzieci nie są odpowiednio przygotowane do tego, aby w warunkach, które zmieniają się niezwykle dynamicznie, radzić sobie z małymi i większymi problemami. Nie nabierają odporności emocjonalnej, która może pomóc im stawić czoła przeciwnościom. Nie ćwiczą w sobie wytrwałości w pokonywaniu trudności, naprawianiu błędów i wyciąganiu z nich wniosków na przyszłość.

Taka sytuacja z perspektywy wyzwań przyszłości może przerażać, gdyż postawy, które kształtujemy od najmłodszych lat, nie

¹ D. Hunziker, *Kompetencje bez tajemnic. Rozwijanie kompetencji to nie czar*, tłum. M. Guzowska, Słupsk–Warszawa 2017.

² Za: tamże, s. 40.

³ Za: tamże.

⁴ Zob. tamże, s. 74–75.

dają dzieciom szansy na pełne nabywanie kompetencji osobistych i społecznych. Współczesny świat potrzebuje ludzi świadomych, otwartych i kreatywnych, samodzielnie myślących, odpowiedzialnych, radzących sobie w świecie, w którym informacja zalewa nas z każdej strony, a manipulacja naszym myśleniem jest na porządku dziennym. Dziś i zapewne w przyszłości, kiedy obecne przedszkolaki i nasi mali uczniowie staną się dorośli, konieczne będzie posiadanie umiejętności samodzielnego i krytycznego myślenia.

Pragnienia dorosłych

Obserwując obecne tendencje i style wychowawcze, można stwierdzić, że we współczesnym świecie dorośli, których zadaniem jest wspieranie rozwoju dzieci, działają i podejmują decyzje wbrew możliwościom i autentycznym potrzebom dzieci. Sprawiają oni wrażenie jakby chcieli, żeby dzieci szybciej dorastały, działały tak szybko jak oni, były przy tym zawsze skuteczne, odnosiły sukcesy, ponieważ w zbyt dużym pośpiechu nie ma czasu i miejsca na błędy. Konsekwencją takich oczekiwań jest stawianie przed dziećmi zadań zbyt ambitnych, którym nie mogą sprostać.

” Współczesny człowiek częściej szuka punktów odniesienia w mediach społecznościowych niż stara się je rozwijać w realnych społecznościach, w których funkcjonuje

Obarczamy młodych ludzi mnóstwem dodatkowych zajęć, nawet jeśli są wbrew ich oczekiwaniom. Dorośli za wszelką cenę chcą z dużym wyprzedzeniem przygotować dzieci do sprostania zadaniom szkolnym, lepiej przygotować do egzaminów, które będą w przyszłości, stąd udział maluchów w wielu zajęciach dodatkowych i obarczanie ich zadaniami szkolnymi na wyrost.

Nawyki i postawy

Dzieci w wieku przedszkolnym oraz w młodszym wieku szkolnym uczą się właściwych zachowań i postaw poprzez naśladowanie dorosłych, a autorytet nauczyciela i rodzica ma kluczowe znaczenie. Wychowawcy powinni pamiętać, że są wzorem do naśladowania i swoimi działaniami kształtują postawy młodych ludzi. Pokazywanie postaw odpowiedzialności w codziennym życiu – w pracy, w relacjach międzyludzkich, w angażowaniu się w sprawy społeczne – jest najlepszą formą nauki dla dzieci.

Początek edukacji szkolnej to ważny etap w rozwoju dziecka, kiedy można skutecznie kształtować jego nawyki i postawy związane z kompetencjami społecznymi, osobistymi oraz dotyczącymi własnej aktywności. Zdaniem Hunzikera⁵ podstawowymi kompetencjami kształtowanymi do dwunastego roku życia są:

- **w zakresie kompetencji osobistych** – dyscyplina, poczucie przynależności, odpowiedzialność osobista, zaangażowanie, zdolności twórcze, gotowość do uczenia się, gotowość do pomocy, otwartość na zmiany;
- **w zakresie kompetencji społecznych** – umiejętność rozwiązywania konfliktów, integracji, pracy zespołowej, prowadzenia dialogu, umiejętności komunikacyjne, adaptacji, kształtowania relacji, radości eksperymentowania, sumienność;

- **w zakresie kompetencji związanych z aktywnością i działaniem** – wola tworzenia, innowacyjność, optymizm, zaangażowanie społeczne, zapał, elastyczność, inicjatywa, konsekwencja;
- **w zakresie kompetencji związanych z fachowością i metodyką** – zapał do nauki, dokładność, pracowitość, znajomość otoczenia.

Szereg innych kompetencji szczegółowych, niewymienionych powyżej, zostało zarezerwowanych dla uczniów klas starszych, dlatego zdecydowanie więcej wsparcia w tym zakresie potrzebują dzieci w wieku przedszkolnym i w pierwszych klasach szkoły podstawowej. To okres, kiedy najskuteczniej można kształtować określone postawy u dzieci.

Nauczyciele, którzy pracują z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, powinni przywiązywać ogromną wagę do tego, aby dać dzieciom możliwość wyrabiania nawyków w zakresie kompetencji osobistych i społecznych – kształtowania aktywności i samodzielności. Podejmowanie zadań opartych na własnej aktywności jest możliwe tylko wtedy, kiedy osoba posiada gotowość do takiego działania, a jej źródłem jest wola i akceptacja celu.

Droga do osiągnięcia samodzielności nie jest łatwa i bywa usłana porażkami, błędami, próbami czy ciągle stawianymi pytaniami. Jest to indywidualne zmaganie się jednostki. Na początku dzieci pozostają pod większym wpływem i kontrolą ze strony dorosłych. Niemniej jednak jest to już czas na to, aby dziecko na miarę swoich możliwości realizowało pierwsze próby podejmowania swoich decyzji oraz obserwowało ich konsekwencje.

Pierwsze wyzwania i porażki, na które musi być przyzwolenie dorosłych, są niezwykle cenne w stopniowym osiąganiu samodzielnej kontroli nad własnym życiem. Trzeba więc pozwolić dzieciom na wykonywanie zadań tak, jak potrafią, bez oceny efektów ich pracy. „Niestaranność” dziecka nie wynika bowiem z jego złej woli, ale z braku umiejętności, które powinno w sobie wyrabiać.

Samodzielność

Pierwszymi obszarami, w których dziecko może rozwijać odpowiedzialność i samodzielność jest zabawa i samoobsługa, czynności codzienne, które dziecko wykonuje w domu, np. dbanie o porządek w swoim pokoju. Z czasem, kiedy dziecko przekracza próg szkoły, zakres tych działań się poszerza. W szkole istnieje mnóstwo okazji do tego, aby uczniowie od pierwszej klasy byli samodzielnymi i odpowiedzialnymi za zadania powierzane im przez nauczyciela. Szansą na rozwój tych kompetencji u dzieci jest uczestnictwo w procesie nauczania–uczenia się opartym na dużej aktywności, na przykład poprzez wykorzystanie metody projektu, w której pozostawia się im duże pole do samodzielnego działania.

W metodzie projektu uczniowie wchodzą w role liderów, organizatorów, badaczy i prezenterów, dzięki czemu aktywność i główna odpowiedzialność spoczywa na nich. Rolą nauczyciela jest dyskretne kierowanie, podążanie za dziećmi i wspieranie ich w momentach trudnych. Metoda projektu edukacyjnego doskonale rozwija samodzielność i odpowiedzialność uczniów.

Wprowadzanie aktywnych metod nauczania, takich jak: projekty, gry symulacyjne czy zajęcia terenowe, sprzyja rozwijaniu odpowiedzialnych postaw. Uczniowie, przejmując inicjatywę, uczą się współpracy, podejmowania decyzji i rozwiązywania problemów. Projekty, które angażują dzieci w działania na rzecz lokalnej

⁵ Tamże, s. 94–95.

Opr. K. Pluta

Podstawowe kompetencje kształtowane do dwunastego roku życia wg D. Hunziker

społeczności – np. organizacja akcji charytatywnych, zbiórki na rzecz potrzebujących czy projekty ekologiczne – rozwijają w nich poczucie odpowiedzialności za innych i otaczający świat.

Odpowiedzialność

Odpowiedzialność nie oznacza w tym przypadku tego, że uczeń może samodzielnie robić tylko to, czego oczekuje od niego nauczyciel. Samodzielność i odpowiedzialność w pracy zespołowej, jaką jest projekt edukacyjny, to umiejętność dostrzegania konsekwencji swoich działań w kontekście pracy całego zespołu, podporządkowanie celów indywidualnych grupowym.

Odpowiedzialność osobista istnieje w parze ze świadomością siebie i własnej woli, a to ma ogromne znaczenie w skutecznym osiąganiu zaplanowanego celu. Wymaga wzięcia w czymś udziału, zaangażowania się i przezwyciężania napotkanych trudności. To także czerpanie nauki z popełnianych po drodze błędów. Odpowiedzialność w zespole za wspólne cele wiąże się z gotowością współpracy i zaufaniem, z otwartością na innych, z umiejętnością komunikacji i wzajemnego wsparcia.

Odpowiedzialność to umiejętność, która w przyszłości może decydować o powodzeniu jednostki w realizacji zadań społecznych, w funkcjonowaniu i odnoszeniu sukcesów w pracy, przy realizacji wielu zadań. Wychowanie do odpowiedzialności obejmuje nie tylko naukę samodzielnego podejmowania decyzji, ale również zrozumienie konsekwencji własnych działań.

Odpowiedzialność to świadomość, że nasze wybory wpływają na otaczających nas ludzi oraz środowisko, w którym żyjemy. Z pomocą przychodzą tu metody i formy pracy, które wspierają uczniów w rozwijaniu krytycznego myślenia. Jedno z narzędzi TOC – gałązka logiczna – uczy między innymi porządkowania faktów w ciągu przyczynowo-skutkowym, dając jednocześnie możliwość przewidywania konsekwencji zdarzeń. Stosując to proste narzędzie wizualne, uczniowie mają szansę dostrzec,

jakie są przyczyny określonych zachowań, zdarzeń i sytuacji – uczą się stawiać hipotezy i przewidywać ich skutki.

Myślenie krytyczne

Poprzez rozwiązania metodyczne, takie jak na przykład rutyny myślenia krytycznego, uczeń ma szansę stawać się wrażliwym i refleksyjnym odbiorcą docierających do niego informacji, uczy się oceny sytuacji z poszanowaniem norm, ale również w zgodzie ze sobą. W świecie przyszłości, w którym szum informacji skutecznie zagłusza prawdę i fakty, a sztuczna inteligencja traktowana jest często jako jedyne źródło informacji, postawa refleksyjnego i odpowiedzialnego człowieka okazuje się niezwykle pożądana.

W dobie przeciążenia informacyjnego i dezinformacji nauka krytycznego myślenia staje się niezwykle ważna. Dzieci powinny być uczone: jak analizować informacje, jak odróżniać prawdę od fałszu, jak podejmować decyzje na podstawie rzetelnych danych. Rozwój umiejętności krytycznego myślenia nie tylko ułatwia podejmowanie odpowiedzialnych decyzji, ale także sprzyja aktywnemu uczestnictwu w życiu społecznym.

Podsumowanie

Dzisiejszy świat oferuje szereg możliwości, ale niesie ze sobą również liczne zagrożenia, które mają wpływ na rozwój dzieci i młodzieży. Z jednej strony dzieci mają dostęp do ogromnych zasobów wiedzy, nowoczesnych technologii i różnorodnych form rozwoju, z drugiej – szybko zmieniające się realia mogą prowadzić do zagubienia, presji społecznej i nadmiaru bodźców, które wpływają na kształtowanie postaw społecznych i obywatelskich. Należy przy tym pamiętać, że człowiek samodzielny staje się w efekcie twórcy. Nie boi się podejmować ryzyka, próbować na wiele sposobów i ponosić konsekwencji swoich działań, a tego wymaga współczesny i nieustannie zmieniający się świat.

Katarzyna Pluta
nauczyciel konsultant ŚCDN

FUNDAMENTY aktywności obywatelskiej

Angażowanie się w życie społeczności jest wynikiem złożonego działania wielu czynników.

Społeczeństwo obywatelskie, które inicjuje oddolnie różne działania na rzecz poprawy życia obywateli, to jeden z filarów demokratycznego państwa. Warunkiem koniecznym dla angażowania się wszystkich na rzecz wspólnego dobra jest między innymi aktywny udział młodzieży w działaniach obywatelskich. Kształtowanie postaw zaangażowania młodych ludzi jest zadaniem dla nas dorosłych. Niestety, często nawet przemyślane i zaplanowane przedsięwzięcia nie przynoszą zamierzonych skutków. Zatem warto zastanowić się, jakie czynniki wpływają na to, że ludzie są aktywni w życiu swojej społeczności lokalnej czy regionalnej. Co powoduje podejmowanie aktywności na rzecz narodu? Jakie będzie społeczeństwo obywatelskie w przyszłości?

Uwarunkowania zaangażowania społecznego

Angażowanie się w życie społeczności jest wynikiem złożonego działania wielu czynników. Jednym z nich są z pewnością dyspozycje osobowościowe. Spośród podstawowych cech osobowości w modelu Wielkiej Piątki najsilniej wiążą się z zachowaniami obywatelskimi ekstrawersja i sumienność. Tak więc czerpanie energii z kontaktu z innymi ludźmi oraz odpowiedzialność i samodyscyplina mogą stanowić doskonałą bazę do działań wspólnotowych. Także osoby o wysokiej otwartości na doświadczenia są bardziej skłonne do podejmowania działań na rzecz innych. Ważnym aspektem związanym z angażowaniem się w działalność społeczną jest zabezpieczenie potrzeb psychologicznych, np. potrzeby przynależności. Bycie częścią grupy, należenie do wspólnoty, objawia się poprzez realizację wspólnych celów i wartości, umożliwiając tym samym budowanie więzi międzyludzkich.

Inną potrzebą, która może towarzyszyć angażowaniu się w sprawy społeczne jest potrzeba wpływu, w tym wypadku realnego wpływu na wydarzenia, decyzje ważne dla określonej społeczności. Poczucie wpływu na kształtowanie życia społecznego można czerpać z udziału w procesach partycypacyjnych na różnych etapach realizacji działań – zaczynając od wspólnego wypracowania obowiązków członków konkretnej wspólnoty, grupy, poprzez uwzględnienie wyników konsultacji przy podejmowaniu decyzji, aż po wielotorowe monitorowanie procesu realizacji zadań i efektów pracy.

Na to, jak aktywne będzie uczestnictwo jednostki w życiu społecznym, mogą mieć duży wpływ jej wcześniejsze doświadczenia. Bardziej pozytywnym doświadczeniem z przeszłości towarzyszy zwykle większa skłonność do podejmowania interakcji społecznych na rzecz innych. Często impulsem do działania staje się fakt otrzymania wsparcia od innych ludzi lub obserwowanie takich zachowań w swoim bliskim otoczeniu. Ważną rolę w motywowaniu do działań na rzecz społeczności odgrywają emocje. Współodczuwanie w sytuacji trudności dotyczącej członka społeczności może stanowić silny bodziec do wprowadzenia zmiany. Czasem towarzyszy temu obowiązek moralny lub presja grupy.

Możemy więc mówić o motywacji wewnętrznej i zewnętrznej jako czynnikach kształtujących aktywność obywateli. Szczególnie jest to widoczne w sytuacjach kryzysowych (np. podczas pandemii COVID-19), kiedy mobilizacja w postaci pomocy na rzecz innych wynikała z zagrożenia i chęci działania. Aktywność społeczno-obywatelska może także być wynikiem naszych przekonań i wyznawanych wartości. Dodatkowo osoby o wyższym poziomie empatii, który pomaga budować umiejętności interpersonalne, chętniej angażują się w działania społeczne. Kolejnym powodem prezentowania postawy aktywnego obywatelstwa mogą być korzyści osobiste – budowanie lub poszerzanie sieci kontaktów, poczucie satysfakcji z dążenia do realizacji wspólnych celów i korzyści zawodowe, jak na przykład zdobywanie doświadczeń z myślą o planowanej karierze zawodowej.

Budowanie pozytywnych relacji

Zaangażowanie młodych ludzi w sprawy publiczne to ciekawy i złożony temat, choć nadal nie znaleziono do niego klucza, ale nie należy składać broni. Wiemy, że podstawą budowania pozytywnych relacji są, m.in.: empatia, umiejętności nawiązywania i podtrzymywania relacji, radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych. Nie u wszystkich kompetencje te jednak będą dominujące. Potrzeba więc projektowania nowych rozwiązań, nawiązujących do zmian zachodzących we współczesnym świecie i jednocześnie stwarzających możliwości wszystkim, nie tylko osobom z naturalnymi skłonnościami do otwartości na kontakty społeczne. Pomóc mogą na przykład technologie cyfrowe – doskonała przestrzeń do działań społecznych m.in. dla osób, którym daleko do ekstrawersji. Dlatego warto wykorzystywać nowe lub zmodyfikowane formuły kontaktów z otoczeniem (np. media społecznościowe), aby budować pozytywne relacje z otoczeniem.

Obywatele Alfa

Czy da się przewidzieć, jakie będzie społeczeństwo przyszłości? Znamy ogólne ustalenia dotyczące najmłodszego opisanego pokolenia, Alfa, czyli młodych ludzi urodzonych po 2010 r. Dorastają oni w świecie bardziej otwartym na różnorodność, promującym wspieranie inkluzyjności. Mają też większą świadomość globalnych problemów związanych ze środowiskiem i zmianami klimatycznymi. Wcześniej poznają zasady zrównoważonego rozwoju, więc zdają sobie sprawę z tego, że ich codzienne wybory mają wpływ na środowisko. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że wpłynie to na postawy i aktywność obywatelską w przyszłości. Dialog, współpraca i zaangażowanie społeczne nie mogą być jedynie nawykiem, odpowiedzią na potrzebę wypełnienia społecznych schematów i oczekiwań. Skoro mają być podstawą wzrostu zaangażowania obywatelskiego w przyszłości, my sami musimy być przekonani o ich ważności. Czy tak jest?

Marzanna Kostecka-Biskupska
nauczyciel konsultant ŚCDN

EDUKACJA OBYWATELSKA

skierowana na drugiego człowieka

Spytaj ucznia, z czym kojarzy mu się edukacja obywatelska? Co odpowie?

– Wybory, głosowanie, Narodowe Święto Niepodległości. Czy będzie miał rację?

Tak, jak najbardziej, choć tu pojawia się „ale” i przestrzeń do poszerzenia kontekstu obywatelskiego. Przeglądając dostępne publikacje dotyczące postaw obywatelskich młodzieży, natkniemy się głównie na powyżej wskazaną narrację w pojmowaniu obywatelskości. Może warto zatem w edukacji obywatelskiej zwrócić większą uwagę na kształtowanie postaw opartych na empatii, wsparciu oraz aktywnym współuczestniczeniu w życiu społeczności. Takie podejście kieruje uwagę młodych obywateli na zrozumienie problemów, z jakimi borykają się osoby szczególnie narażone na wykluczenie społeczne oraz na angażowanie się w działania budujące środowisko dostępne dla wszystkich.

Zgodnie z definicją Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ang. *International Classification of Functioning, Disability and Health*, ICF) wykluczenie z aktywności związanej z codziennym funkcjonowaniem następuje nie ze względu na stan zdrowia, ale ze względu na brak pełnej dostępności w miejscach czy usługach. Dla osób z niepełnosprawnościami, w tym też uczniów, problemem są bariery architektoniczne, brak dostosowania przestrzeni publicznej, a także stereotypy i uprzedzenia, które ograniczają ich możliwości aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym. Osoby starsze często zmagają się z samotnością czy izolacją. Budowanie społeczeństwa obywatelskiego to również kształtowanie w młodych ludziach otwartości na innych, wzmacnianie myślenia, że jako naród stanowimy wspólnotę obywatelską w każdym obszarze naszego funkcjonowania.

Już od szkoły podstawowej kształtowanie postaw ukierunkowanych na wspieranie osób szczególnie narażonych na wykluczenie społeczne jest nie tylko wyrazem solidarności, ale również warunkiem budowania społeczeństwa inkluzywnego. Każdy człowiek zasługuje na równe szanse. Osoby z niepełnosprawnościami powinny mieć możliwość korzystania z edukacji, pracy oraz kultury na takich samych zasadach jak pozostali obywatele. Z kolei osoby starsze, dzięki wsparciu, mogłyby aktywniej uczestniczyć w życiu lokalnych społeczności, dzieląc się swoim doświadczeniem i mądrością. Edukacja jest drogą, która prowadzi do aktywności zawodowej, a aktywność zawodowa to nie tylko potrzeba związana z pozyskiwaniem dochodów, ale również praca na rzecz społeczeństwa. Aby cały system społeczny funkcjonował sprawnie i przynosił radość z życia każdemu człowiekowi, potrzebna jest wzajemna wrażliwość i wsparcie. Uczeń, w którym kształtuje się odpowiedzialność obywatelską nie tylko za siebie, ale również za innych, w przyszłości będzie samodzielnie funkcjonującą jednostką, będzie myślał, uwzględniając szerokie konteksty, widząc wszystko, co dzieje się wokół niego.

W systemie szkolnym działaniami, które wzmacniają wskazane w tytule wartości – wrażliwość, wsparcie, współuczestniczenie – są aktywności związane z wolontariatem, udział w projektach międzypokoleniowych angażujących osoby w bardzo różnym wieku, w przedsięwzięciach charytatywnych itd. Warto jednak pamiętać, że takie działania mają charakter akcyjny i choć niosą na pewno bardzo dużą wartość, nie mają charakteru procesowego. Odnosząc się do powiedzenia, że „kropla draży skalę”, warto zaznaczyć, że wartości wzmacniające współodpowiedzialność za drugiego człowieka powinny być rozwijane każdego dnia i na każdej jednostce lekcyjnej.

Nauczyciel poprzez zastosowanie zasad uniwersalnego projektowania w edukacji (ang. *Universal Design for Learning*, UDL) może tworzyć środowisko wzmacniające współpracę uczniów, a co za tym idzie współodpowiedzialność za efekty wykonanej wspólnie pracy. Zastosowanie UDL uczy dzieci i młodzież, że różnorodność jest naturalnym elementem życia społecznego. Poprzez korzystanie z materiałów dydaktycznych, które uwzględniają różne potrzeby (np. teksty w różnych formatach, audiodeskrypcje, tłumaczenia na język migowy), młodzi ludzie uczą się szacunku do odmienności i empatii wobec osób z innymi doświadczeniami.

Wprowadzenie uniwersalnego projektowania w edukacji pokazuje, że można i powinno się eliminować bariery, które utrudniają uczestnictwo w życiu społecznym uczniom ze zróżnicowanymi potrzebami. Dzieci i młodzież, widząc takie działania w praktyce, uczą się, że troska o innych i dążenie do równości to wartości obywatelskie, które warto wzmacniać. Rolą UDL jest wspieranie uczniów w zrozumieniu swoich własnych potrzeb edukacyjnych i w akceptowaniu różnorodności u innych. Na przykład, gdy w klasie każdy ma dostęp do technologii wspierających (np. czytnika ekranowego, notatki wideo, opcji dostosowania tempa pracy), młodzi ludzie uczą się, że prośba o pomoc lub specjalne dostosowanie jest czymś naturalnym i normalnym.

Wrażliwość na potrzeby innych, wsparcie oraz współuczestniczenie są fundamentami wychowania obywatelskiego. Kształtowanie wymienionych wartości u młodych ludzi pozwala budować społeczeństwo otwarte na różnorodność, w którym każdy człowiek może liczyć na szacunek i pomoc. Włączenie tych zasad do edukacji nie tylko rozwija empatię, ale również przygotowuje młodych obywateli do podejmowania odpowiedzialnych decyzji w dorosłym życiu.

Izabela Juszkiewicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

SPOTKAJMY SIĘ W ROZMOWIE z pokoleniem nanosekundy

Słowa piosenki Jacka Cygana – „Spotkajmy się w rozmowie, jest tyle miejsca w słowie” – oddają sens korzystania z delikatnej, a jednocześnie niezwykle silnej materii, jaką jest słowo.

Umiejętność prowadzenia dialogu pozwalającego na nawiązanie interakcji z drugim człowiekiem pozostaje wciąż priorytetem. Warto, korzystając z języka, znać i świadomie stosować wszystkie jego możliwości. Język może przecież wyrażać różnorakie emocje, przekazywać informacje, wspierać i łączyć, ale też dzielić. To właśnie fakt, jakiego języka używamy, zdradza wiele na temat nas samych – wykształcenia, zainteresowań, kręgów kulturowych, pochodzenia...

Zwyczaj i poczucie językowe

Ustalane przez językoznawców zasady używania języka na poziomie normy wzorcowej i normy użytkowej opisują powszechnie dostępne słowniki, również w wersji cyfrowej. Stosowanie się do wzorcowej normy językowej związane jest z wychowaniem i edukacją, które rozpoczynają się już w domu i trwają przez całe życie, a ponieważ nie każde dziecko w środowisku rodzinnym może mieć styczność z wzorcową polszczyzną, ogromną rolę do odegrania ma edukacja szkolna. Pisząc o szkole, mam oczywiście na myśli nauczycieli wszystkich przedmiotów wskazujących młodym ludziom, że poprawnie można mówić nie tylko o poezji czy literaturze, ale też o geometrii, pierwiastkach, florze, faunie, sztucznej inteligencji, dwutakcie...

„Kształtowanie kultury słowa to najważniejsza funkcja szkoły

Dla dzieci, które uczą się przez naśladowanie, istotne jest, by piękno mowy polskiej słyszały w różnych kontekstach, w sytuacjach lekcyjnych i pozalekcyjnych – podczas zajęć i przerw, wycieczek, zabaw, podczas rozwiązywania trudnych problemów wychowawczych prowadzących do konfliktów. Kształtowanie kultury słowa z całym wachlarzem aspektów – warstwą leksykalną, semantyczną, fleksyjną, składniową, prozodyczną – to najważniejsza funkcja szkoły.

Dzieciom i młodzieży trzeba jednocześnie uświadamiać, że język polski żyje i zmienia się, dostosowując się do otaczającej nas rzeczywistości. Należy przypominać, że naszą znajomość języka narodowego, tak jak każdego języka, można uzupełniać, korzystając ze sprawdzonych źródeł informacji. Warto, by młodzi ludzie wiedzieli, że nauczyciel w sytuacji pojawiających się wątpliwości językowych ma prawo sprawdzić, skorzystać ze słownika. Przypominajmy uczniom o istnieniu uzusu językowego i reform językowych.

Język serca

Każda rozmowa niesie w sobie niezwykłą możliwość zgłębiania interesującego nas tematu, ale przede wszystkim odkrywania

drugiego człowieka. Polski aktor Piotr Polk, uznany za Mistrza Mowy Polskiej 2024 r., w rozmowie z prof. Haliną Zgólkową, językoznawcą na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, zwrócił uwagę na kilka aspektów mowy pokolenia kultury nanosekundy. Stwierdził, że młodym brak umiejętności słuchania czy też wsłuchania się w słowa rozmówcy. Coraz bardziej pozostają oni skupieni na samych sobie.

„We współczesnym świecie, właśnie ze względu na specyfikę komunikowania się za pomocą narzędzi TIK, potrzebne są na etapie edukacji szkolnej ćwiczenia w mówieniu

Możliwe, że jest to pokłosie wciąż pogłębiającego się zjawiska komunikowania się młodych za pośrednictwem nowoczesnych technologii. Wszyscy znamy widok z przerw międzylekcyjnych w szkole – uczniowie siedzący obok siebie, ramię przy ramieniu, ze smartfonami, wpatrzeni w ekrany, komunikują się tylko z urządzeniami telefonów. Obecnie taka sytuacja może już nikogo nie dziwić, ale z pewnością przeraża. Pamiętam wiele lat temu swoją reakcję, kiedy pierwszy raz, dyżurując podczas przerwy międzylekcyjnej, odkryłam to zjawisko. Wówczas nie do końca wiedziałam, co się dzieje, choć czułam, że nie można dać na to przyzwolenia.

Jak czytamy w raportach edukacyjnych, nowoczesne technologie osłabiły kontakty społeczne dzieci i młodzieży. Młodzi nie potrafią słuchać, natomiast najczęściej mówią o sobie, pochłaniają ich własne problemy i to, co ważne dla nich. Autorytety młodych mają swoją genezę również w mediach i często okazują się sztuczne, nieprawdziwe, wykreowane na potrzeby fikcyjnego medialnego świata.

„Nowoczesne technologie osłabiły kontakty społeczne dzieci i młodzieży

Całkiem niepostrzeżenie świat nowoczesnych technologii skradł również umiejętności językowe młodzieży. Skróconość informacji przekazywanych sobie na forach internetowych bywa zrozumiała tylko dla młodych i niestety często przenosi się do realnego świata.

Z ogromną przyjemnością przysłuchiwałam się kiedyś rozmowie przypadkowo spotkanych na ulicy dzieci w wieku około sześciu, może siedmiu lat. Zachwyciły mnie bogactwem słownictwa, poprawnością budowania wypowiedzi złożonych, a nawet wielo-

Graf. AI

krotnie złożonych, właściwą intonacją, akcentowaniem. Wszystko to skłoniło jednocześnie do refleksji, co dzieje się z tak pięknie wykształtanymi kompetencjami językowymi w kolejnych latach, dlaczego już około dziesiątego roku życia rozpoczyna się degradacja tych umiejętności.

„ Wyrażanie emocji, np. w języku angielskim, korzystanie z wyrazów obcych, kiedy w języku polskim mamy ich odpowiedniki, świadczy o ubóstwie językowym

We współczesnym świecie, właśnie ze względu na specyfikę komunikowania się za pomocą narzędzi TIK, potrzebne są na etapie edukacji szkolnej ćwiczenia w mówieniu. Może rozdzielenie w kształceniu polonistycznym literatury od języka, co proponował wiele lat temu prof. językoznawstwa Tadeusz Zgółka, dałoby możliwość prowadzenia lekcji nastawionych na praktyczną, komunikacyjną funkcję języka – mówienie, pisanie, porozumiewanie. Natomiast nauczanie literatury, na co zwraca uwagę prof. Jerzy Bralczyk, wybitny językoznawca, specjalista w zakresie języka mediów, polityki i reklamy, winno być połączone z innymi sztukami – z malarstwem, rzeźbą, muzyką, z architekturą.

Zapomniana chyba w edukacji szkolnej swobodna rozmowa może okazać się cenna. Pozwala na przerywanie rozmówcy, dopytywanie, chwytywanie wątków, o których za chwilę możemy

zapomnieć. Przygotowuje uczniów do inicjowania i prowadzenia konwersacji w dorosłym życiu – uważnego słuchania, odpowiedniego doboru tematyki, budowania pytań otwartych, utrzymywania kontaktu wzrokowego z rozmówcą.

Stopień tajności

Język dzieci i młodzieży, gubiąc ukształtowane w dzieciństwie – często na pięknej dziecięcej literaturze – umiejętności lingwistyczne, tworzy świat niezrozumiały dla starszych pokoleń. Poznanie go nie jest łatwe, bo kiedy dorośli wybierają młodzieżowe słowa roku, one w środowisku młodych są już dawno *passé*. Z jednej strony nie ma w tym nic dziwnego, bo każda epoka tworzy swój językowy obraz świata młodzieży. Z drugiej strony warto młodym przypomnieć, że wyrażanie emocji, np. w języku angielskim, korzystanie z wyrazów obcych, kiedy w języku polskim mamy ich odpowiedniki, jak stwierdził prof. Bralczyk, świadczy o ubóstwie językowym.

„ Warto pamiętać o doskonaleniu umiejętności komunikacyjnych dzieci i młodzieży w trosce o ich zdrowie psychiczne

Zjawisko to przypomina trochę sytuację obcokrajowca mówiącego w języku polskim, przeplatającego wypowiedź słowami ze swojej ojczystej mowy. Z pewnością wszyscy patrzymy wówczas na rozmówcę z pobłażaniem, raczej domyślając się sensu przekazu. Czy taka jest intencja zabiegów językowych stosowanych przez młodzież? Niezwykle cenna we współczesnym świecie dwujęzyczność nie polega przecież na mieszaniu języków, ale na sprawnym posługiwaniu się dwoma językami w celach komunikacyjnych. Zupełnie innym zjawiskiem jest wchodzenie do polszczyzny np. słów anglosaskich razem ze swoimi desygnatami w sytuacji, gdy polszczyzna nie posiada odpowiedniego wyrazu.

Podsumowanie

Zapisane w kierunkach realizacji polityki oświatowej państwa na rok szkolny 2024/2025 wskazanie: „Szkoła miejscem edukacji obywatelskiej, kształtowania postaw społecznych i patriotycznych, odpowiedzialności za region i ojczyznę” to jednocześnie zwrócenie uwagi wszystkich nauczycieli i wychowawców na znaczącą w tym procesie funkcję języka narodowego. W kolejnym zapisie wśród kierunków polityki oświatowej czytamy: „Rozwijanie u uczniów i wychowanków empatii i wrażliwości na potrzeby innych”. Biorąc pod uwagę funkcje języka – ekspresywną i impresywną – warto pamiętać o doskonaleniu umiejętności komunikacyjnych dzieci i młodzieży w trosce o ich zdrowie psychiczne, o którym tyle obecnie się mówi.

Z pewnością wielu czytelników pamięta dramat George’a Bernarda Shawa *Pigmalion* z 1913 r. Zabawna historia profesora Higginsa, który próbuje w ciągu zaledwie sześciu miesięcy nauczyć londyńską kwiaciarkę oksfordzkiej wymowy i dobrych manier, kończy się zaskakującym sukcesem. Takich małych i dużych zwycięstw w edukacji i w wychowaniu młodych pokoleń życzę każdemu nauczycielowi.

Maria Kinga Orlicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

OBYWATEL w trampkach

Podzieliliśmy szkolny czas naszych dzieci na tak zwane przedmioty. Uznaliśmy, że ustalona lista stanowić będzie kompendium wiedzy, kompetencji i umiejętności, dzięki którym stawia czoło wymaganiom przyszłości, pod warunkiem, że poskładają sobie te „klocki” we właściwy i pożądany obraz, spełniając tym samym pokładaną w nich nadzieję ukształtowania mądrych obywateli ku świetlanej przyszłości naszej Ojczyzny.

Czy jako nauczyciele nie macie czasem okazji zauważyć, że nasi uczniowie czy uczennice postąpili jako niestandardowo? I nie mam tu na myśli jakiegoś wysoku w stylu użycia brzydkiego słowa, ale zostaliśmy zaskoczeni zachowaniem czy wypowiedzią na poziomie dorosłego, odpowiedzialnego człowieka. I zastanawiamy się, skąd u dzieciaka bierze się taka błyskotliwość, trzeźwa analiza sytuacji czy dogłębna znajomość tematu. A może zaskoczyła nas jego postawa, bo dokonał czynu, na który stać byłoby niewielu dorosłych. Właśnie w takich momentach uświadamiamy sobie, że na lekcji poruszaliśmy bardzo podobne zagadnienia, dyskutowaliśmy, jak należy zachować się w podobnej sytuacji. Mieliśmy na tyle cierpliwości, by wyczerpująco odpowiedzieć na wszystkie pytania. No tak, ale czy tylko ja o tym rozmawiałem z uczniami. Inni nauczyciele, a może rodzice, a może koledzy i koleżanki z klasy też jakoś się do tego przyczynili. Bo tego jak żyć, zapewne z sieci by się nie dowiedzieli. Ale czy na pewno?

” Młodzi ludzie spędzają coraz więcej czasu online

Badania *Nastolatki 3.0*¹ podają, że młodzi ludzie spędzają coraz więcej czasu online. Obecne badanie wykazało, że jest to średnio pięć godzin i 36 minut dziennie. W 2014 r. były to trzy godziny i czterdzieści minut, a w 2020 r. – cztery godziny i pięćdziesiąt minut. W badaniu zwrócono szczególną uwagę na obecność nastolatków w mediach społecznościowych i towarzyszące im problemy społeczne. Okazuje się, że 16,2 proc. nastolatków deklaruje, że nie jest w stanie wytrzymać bez mediów społecznościowych dłużej niż godzinę. Co czwarty badany (25,6 proc.) zadeklarował trudności z myśleniem o czymś innym niż platformy społecznościowe.

W moim rozważaniu pozwolę sobie pominąć formy edukacji², bo właściwie już wszystkie je wymienilem i właśnie zmierzam w kierunku tytułowego „obywatela w trampkach”, czyli ustalenia, jak blisko edukacji obywatelskiej bywają lekcje wychowania fizycznego.

Graf. AI

Właściwie całą edukację³ obywatelską w ramach wychowania fizycznego można by ograniczyć (a może rozwinąć?) do zasady *fair play*, którą na początku XX w. przywołał Pierre de Coubertin – ojciec, założyciel nowożytnego ruchu olimpijskiego. „Sprawiedliwa gra” to nie tylko filozofia ludzi sportu, to uniwersalna wartość, którą powinniśmy się kierować w tak zwanym codziennym życiu.

W myśl tej zasady zwycięstwo nie jest celem, który należy osiągnąć za wszelką cenę, ale przestrzeganiem przepisów gry i odrzucaniem korzyści wynikających z błędów sędziego i oszustw sportowych. Jestem *fair* w relacjach z rówieśnikami, rodzicami i z nauczycielami. Ciszę się ze zwycięstwa bez upokarzania przegranego i bez chętnienia się swoimi umiejętnościami. Szanuję tego, który w tym momencie okazał się słabszy, a być może wskazane byłoby go wesprzeć po przegranej i podtrzymać na duchu.

¹ Zob. R. Lange, A. Wrońska, A. Ładna i in., *Nastolatki 3.0. Raport z ogólnopolskiego badania uczniów i rodziców*, Warszawa 2023 [online:] <https://www.nask.pl/pl/aktualnosci/5316,Co-robia-nasze-dzieci-w-sieci-czyli-Raport-z-najnowszego-badania-NASK-Nastolatki.html>; *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej – Młodzież w Internecie – raport „Nastolatki 3.0”* [online:] <https://www.gov.pl/web/baza-wiedzy/mlodziez-w-internecie---raport-nastolatki-31> (dostęp: 26 listopada 2024).

² Formy edukacji: edukacja formalna (zinstytucjonalizowana), edukacja nieformalna, edukacja nieoficjalna, samoedukacja, edukacja akcydentalna.

³ Edukacja (łac. *educatio*) – ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży, stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych. Edukację tworzą czynności nauczania i czynności uczenia się. Pojęcie edukacji jest związane z wychowaniem i z wykształceniem człowieka we wszystkich fazach rozwojowych. Pojęcia edukacyjne, wychowanie i wykształcenie, są ściśle związane z nauką pedagogiczną, która odpowiedzialna jest za prawidłowy i zharmonizowany proces edukacji społeczeństwa. Zob. *Edukacja* [w:] *Wikipedia* [online:] <https://pl.wikipedia.org/wiki/Edukacja> (dostęp: 26 listopada 2024).

Graf. AI

Powinienem być zawsze uczciwy bez względu na to, czy siedzę w szkolnej ławce, na ławce w parku, czy na taborecie w kuchni.

Jak wpływać na naszych podopiecznych, by utożsamiali się z grupą, klasą, szkołą, z regionem, wreszcie z naszym krajem i w pełni, i bez obaw otwierali się na innych przy rozumieniu czy pielęgnowaniu naszej tożsamości? Wszystkie te aspekty pojawiają się w sali gimnastycznej. Zauważmy, że nie jest ważne, czy są to gry i zabawy w klasach najmłodszych, czy też turniej siatkówki dziewcząt w liceum, a może rozgrywki uwielbianej przez chłopaków piłki nożnej. Wszędzie tam kształtują się postawy otwartości, współpracy, wzajemnej pomocy i współodpowiedzialności za wynik końcowy. To są pierwsze momenty, w których pomału dociera do nas, że wspólny wysiłek może dostarczyć mnóstwa radości, a jeśli przegramy, to nie będziemy sami w tym naszym „nieszczęściu”. Czy może być coś bardziej budującego dla nauczycieli niż spontaniczna pomoc słabszemu uczniowi przez jego kolegów, włączanie do działań uczniów niepełnosprawnych jako naszych pomocników-organizatorów, sędziów czy fotoreporterów albo kronikarzy? Jednakowe koszulki, na nich to samo logo szkoły, nazwisko ucznia na plecach tuż nad numerem, to jest „cement”, który nierozzerwalnie wiąże reprezentację szkoły na dobre i na złe.

Gdy spojrzymy kompleksowo na lekcję wychowania fizycznego, uzmysłowimy sobie, że zawierają się w niej wszystkie elementy

edukacji obywatelskiej. Współzawodnictwo, zwłaszcza zespołowe, uczy nas skutecznych i konstruktywnych interakcji z innymi członkami zespołu, z przeciwnikiem, sędzią i z nauczycielem-trenerem. Każdy członek zespołu ma te same prawa i w każdej chwili może przekazać grupie, jakie widzi rozwiązanie zaistniałego problemu. Musimy razem zastanawiać się nad taktyką. Umiejętność krytycznego myślenia, szybkie reakcje na zmieniające się sytuacje boiskowe wymuszają odpowiedzialne działanie, zwłaszcza kiedy ciąży na nas funkcja kapitana zespołu. Czyż nie jest to preludium do społecznych i zarazem demokratycznych działań, które czekają na nas u progu dorosłości?

„Społeczeństwo obywatelskie stanowi najwyższy poziom współżycia i współistnienia obywateli danego państwa

Jakże byliśmy zbudowani pomocą naszych rodaków dla uciekających przed wojną Ukraińców w 2022 r. Czyż nie podziwiamy tych pełnych poświęcenia społeczników z organizacji pozarządowych, czy też mieszkańców terenów przygranicznych, którzy bez oglądania się na władzę pośpieszyli z pomocą uchodźcom na białoruskiej granicy? A czy tegoroczna jesieńna powódź na południu naszego kraju i spontaniczna reakcja społeczeństwa nie świadczą o tym, że jesteśmy społecznie i obywatelsko wyedukowani?

Czy to będą trampki, czy to będzie harcerska lilijka, a może koszulka Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, nasza praca musi przynosić takie efekty, byśmy wszyscy mieli odwagę, jaką przed wiekami wykazał się Diogenes. Otóż, gdy Aleksander Wielki odwiedził filozofa Diogenesa i zapytał go, czy mógłby coś dla niego uczynić, ten odpowiedział: „Tak, odsuń się trochę, zasłaniaś mi słońce”.

Bierność i uległość społeczeństwa nigdy nie przyczyni się do przetrwania jego wolności i niezależności, czyli demokracji. Polacy wiedzą o tym bardzo dobrze. Nie raz i nie dwa stawiali czoło tym, którzy chcieli im nałożyć „kaganiec”, i nieważne, czy byli to „nasi”, czy obcy. Każdy obywatel ma prawo domagać się od swojego rządu zapewnienia wolności osobistej, jak i wolności działania, jeśli to nie narusza prawa.

„Sprawiedliwa gra” to nie tylko filozofia ludzi sportu, to uniwersalna wartość, którą powinniśmy się kierować w tak zwanym codziennym życiu

Społeczeństwo obywatelskie stanowi najwyższy poziom współżycia i współistnienia obywateli danego państwa bez względu na ich pochodzenie, kolor skóry czy religię, a naszą rolę – dorosłych, rodziców, nauczycieli, wychowawców – jest wskazywanie młodym ludziom drogi do osiągnięcia tego celu. Obywatelskość jest bardzo blisko człowieczeństwa.

Tomasz Kościak
nauczyciel konsultant ŚCDN

KONFERENCJA HISTORYCZNA

„Złoty polski – stulecie reformy walutowej”

Konferencja, którą 22 listopada 2024 r. zrealizowało Świętokrzyskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach wspólnie z partnerami – Ministerstwem Finansów, Instytutem Pamięci Narodowej Delegaturą w Kielcach, Muzeum Historii Kielc, Archiwum Państwowym w Kielcach, to przykład formy doskonalenia nie tylko dla nauczycieli, ale również dla wszystkich zainteresowanych poszerzaniem i wzbogacaniem wiedzy na temat edukacji obywatelskiej. Tematyka konferencji wpisuje się w wyznaczone przez Ministerstwo Edukacji Narodowej kierunki realizacji polityki oświatowej państwa na rok szkolny 2024/2025 oraz zagadnienia z podstawy programowej z przedmiotów historia i wiedza o społeczeństwie.

Wszyscy jesteśmy dumni z naszej narodowej waluty, a historia „złotego”, którą przybliżyliśmy podczas konferencji była niezwykle ciekawa. Oprócz zaplanowanych wykładów uczestnicy konferencji mogli obejrzeć wystawę *100. rocznica utworzenia Banku Polskiego SA*.

Tematyka prelekcji

Podczas spotkania mieliśmy przyjemność wysłuchać prelekcji Moniki Wojciechowskiej Pełnomocnika Ministra Finansów ds. Strategii i Edukacji Finansowej na temat Krajowej Strategii Edukacji Finansowej i działań Ministerstwa Finansów na rzecz szkół i placówek oświatowych. Łukasz Pastuszyński, przedstawiciel Narodowego Banku Polskiego Oddział w Kielcach, omówił towarzyszącą konferencji wystawę *100. rocznica utworzenia Banku Polskiego SA*. Przedstawiciele Archiwum Państwowego w Kielcach – Paulina Kaleta i dr Łukasz Guldon – zaprezentowali krótki wykład wzbogacony materiałem ikonograficznym na temat wybranych materiałów archiwalnych dotyczących organizacji finansów po wprowadzeniu reformy walutowej w 1924 r. zachowanych w aktach pozostałych po działalności urzędów i instytucji finansowych byłego województwa kieleckiego w zasobach Archiwum Państwowego w Kielcach. Prezentacja dr. Pawła Wolańczyka z Muzeum Historii Kielc dotyczyła sytuacji Kielc w latach reformy walutowej Władysława Grabskiego. Tematem wystąpienia Iwony Grabczak z Muzeum Historii Kielc był *Pieniądz przez wieki. O działaniach edukacyjnych w Muzeum Historii Kielc*. Na zakończenie konferencji dr Grażyna Barwinek wicedyrektor Szkoły Podstawowej im. Jana Kochanowskiego w Chęcinach i doradca metodyczny Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach przedstawiła historię polskiego złotego.

Wystawa w pracy z uczniami

W pracy dydaktyczno-wychowawczej z dziećmi i z młodzieżą można wykorzystać wystawę *100. rocznica utworzenia Banku Polskiego SA*. Wszystko zależy m.in. od preferencji samego nauczyciela, jego pomysłowości, celów lekcji, poziomu edukacyjnego, zaangażowania i chęci uczniów. Wystawa zawierała wiele wątków i można w oparciu o nią kształcić różne kompetencje czy

Fot. A. Dziwerek

Konferencję rozpoczęła Małgorzata Łakomic, dyrektor ŚCDN w Kielcach

też realizować działania obywatelskie i patriotyczne adresowane do dzieci i młodzieży. Mogą one dotyczyć np. postaw i zachowań przedstawicieli narodu – Polaków, którzy przedkładali dobro i funkcjonowanie odrodzonego dopiero co państwa polskiego nad własny interes. Ważną postacią z przeszłości jest Ignacy Jan Paderewski – patriota, który w Ameryce odnosił sukcesy artystyczne, ale Ojczyzna była dla niego najważniejsza. Rząd Ignacego Paderewskiego uruchomił szereg zbiorów metali szlachetnych, dewiz, obligacji, papierów wartościowych, zajął się gromadzeniem kruszców i kosztowności. Wydał specjalne znaczki z napisem: „Skarb Narodowy na zakup złota i srebra”. Za rządów Paderewskiego powstały liczne komitety zbiórki na Skarb Narodowy i dzięki ofiarności całego społeczeństwa udało się zgromadzić 20 ton złota i 120 ton srebra jako „podkład Banku Polskiego dla przyszłej waluty”, a większość była darowizną zwykłych obywateli na rzecz skarbu państwa.

Wystawa prezentowała wiele ciekawostek związanych z wydarzeniami oraz z postaciami zasłużonymi dla budowania i rozwoju polskiej gospodarki w trudnym międzywojennym okresie, chociażby informację na temat funkcjonowania na terenie odrodzonego państwa polskiego (w 1918 r.) różnych walut: marki polskiej, marek niemieckich, austriackich koron i rosyjskich rubli, ostrubli i ostmarek (emitowanych przez niemieckie władze okupacyjne), ukraińskich hrywien i karbowanów. Polska waluta, jaką jest złoty, ma ciekawą historię. Zanim ustanowiono jednolitą jednostkę monetarną, rozpoczęto dyskusje związane z jej nazwą, wśród propozycji były, m.in.: piast, kościuszkowski, sarmata, lech. Nazwa „złoty” została zaproponowana przez poznańskiego bankowca Józefa Englicha – ministra skarbu w rządzie Paderewskiego. Walutę wprowadzono na mocy ustawy w lutym 1919 r. Stanisław Karpiński w swoich pamiętnikach pod datą 28 lutego 1919 r. pisał: „Zwyciężyłem, dzisiaj Sejm uchwalił, aby przyszedł pieniądz polski nazywał się złoty, a nie lech”. Druk banknotów zlecono drukarniom we Francji i w Anglii.

Była też propozycja, aby nową polską walutę oprzeć na franku szwajcarskim, ona jednak nie została zrealizowana.

Za zasługi dla państwa, w tym reformę skarbowo-walutową, 12 kwietnia 1924 r. Władysław Grabski został odznaczony Orderem Orła Białego – najstarszym i najwyższym odznaczeniem państwowym Rzeczypospolitej Polskiej. Należy przypomnieć, że w przyszłym roku przypada 320. rocznica ustanowienia Orderu Orła Białego. Wiele wątków tematycznych z wystawy można wy-

korzystać podczas prowadzonych lekcji. Warto pokusić się o realizację małych projektów szkolnych zarówno przedmiotowych, jak i międzyprzedmiotowych. Wszystko zależy od chęci i pomysłowości nauczyciela. Ważne, aby historia nie była nudnym przedmiotem. Wybrane teksty jako materiały pokonferencyjne publikujemy w dalszej części tego wydania „Inspiracji”.

Maria Bednarska
nauczyciel konsultant ŚCDN

Działania edukacyjne w MUZEUM HISTORII KIELC

Muzeum Historii Kielc pełni ważną rolę w zachowaniu i prezentacji lokalnej historii.

Muzeum koncentruje się na szerokim zakresie tematów związanych z miastem, jego mieszkańcami oraz z kluczowymi wydarzeniami, które wpłynęły na jego rozwój. Kielce jako miasto o bogatej przeszłości mogą poszczycić się wieloma eksponatami ilustrującymi różnorodne aspekty życia mieszkańców na przestrzeni wieków. Muzeum gromadzi zarówno artefakty codziennego użytku, jak i dokumenty historyczne, które pomagają w zrozumieniu kontekstu społecznego i gospodarczego regionu.

Muzeum Historii Kielc angażuje społeczność lokalną do udziału w różnorodnych programach edukacyjnych, warsztatach i wykładach. Dzięki nim mieszkańcy oraz turyści mają możliwość bliższego zapoznania się z historią i kulturą regionu. Organizowane wystawy, podczas których przewodnicy dzielą się swoją wiedzą, czynią wizytę w muzeum jeszcze bardziej wartościową. Kielce, stolica województwa świętokrzyskiego, mają bogatą historię, która jest ściśle związana z rozwojem gospodarczym i finansowym regionu. Warto zwrócić uwagę na kilka aspektów wpływu pieniądza na rozwój Kielc na przestrzeni wieków.

Kielce uzyskały prawa miejskie w 1362 r., co sprzyjało rozwojowi handlu i rzemiosła. Pieniądże zaczęły odgrywać kluczową rolę w organizacji życia miejskiego – mieszkańcy tworzyli cechy rzemieślnicze, a miasto stało się ważnym punktem na szlaku handlowym. Wzrost liczby ludności przyczynił się do rozwoju infrastruktury, co również było napędzane przez lokalne podatki i opłaty. W wieku XVI i XVII Kielce zyskały na znaczeniu dzięki bogatym złożom. Górnictwo przyciągało inwestycje, a zyski z jego wydobywania pozwoliły na rozwój lokalnej gospodarki. Powstały nowe miejsca pracy, co przyczyniło się do przyrostu liczby ludności oraz rozwoju rzemiosła i handlu.

W czasie zaborów Kielce stały się ważnym ośrodkiem przemysłowym, zwłaszcza w XIX w. Powstanie fabryk, takich jak huta szkła i zakłady metalowe, przyciągnęło inwestycje oraz migrantów z innych części Polski czy Europy. Pieniądże, które wpływały do miasta z przemysłu, wspierały rozwój infrastruktury – budowę dróg, mostów oraz szkół. Po II wojnie światowej Kielce stały się

centrum przemysłowym Polski. Wzmoczona industrializacja przyniosła nowe miejsca pracy i znaczące dochody. Władze lokalne inwestowały w rozwój społeczny i infrastrukturalny, co pozwoliło na poprawę jakości życia mieszkańców. Wzrost gospodarczy w tym okresie był bezpośrednio związany z napływem funduszy z państwowych inwestycji.

Pieniądże miały kluczowy wpływ na rozwój Kielc na przestrzeni wieków – od średniowiecznych początków, przez okres górnictwa, industrializacji, aż po współczesne czasy. Każdy z tych etapów przynosił nowe wyzwania i możliwości, kształtując miasto i jego społeczność.

Oferta edukacyjna muzeum opiera się na stałej wystawie historycznej *Z dziejów Kielc*. Prezentowane pamiątki i eksponaty umożliwiają edukatorom na poruszanie tematów związanych z rozwojem miasta. Dzięki warsztatom, spacerom czy wydarzeniom cyklicznym, staramy się dotrzeć do szerokiego grona odbiorców. Warsztaty tematyczne pozwalają uczestnikom poznać historię pieniądza, własnoręcznie wybijać monety lub projektować własne banknoty. Takie działania umożliwiają zrozumienie procesów historycznych oraz rozwijają kreatywność uczestników.

Działaniem, które pokazało związek między historią pieniądza a historią miasta, było przeprowadzenie cyklu spotkań poświęconych mniejszościom w Kielcach. W latach 2009–2019 Muzeum Historii Kielc organizowało Dni Kultury. W kolejnych latach obejmowały one historię mniejszości żydowskiej, rosyjskiej czy niemieckiej. Te kilkudniowe wydarzenia z każdą kolejną edycją wzbogacano nowymi treściami w postaci warsztatów, spotkań, wystaw, quizów czy koncertów. Ważnym elementem były także zagadnienia związane z pieniędzmi, które obowiązywały na terenie miasta. W zbiorach muzealnych znajdują się ciekawe eksponaty.

Historia pieniądza połączona jest także z historią rzemieślników – kowali, garncarzy, szewców, krawców, bednarzy, którzy zapewniali niezbędne usługi i produkty miejscowej ludności.

Ich działalność napędzała lokalną gospodarkę i przyczyniała się do rozwoju handlu w mieście.

Warsztaty rzemieślnicze zatrudniały czeladników i uczniów, dostarczając miejsc pracy i możliwości zdobycia zawodu przez mieszkańców Kielc. Przyciągały ludność wiejską do miasta, przyczyniając się do jego urbanizacji i wzrostu liczby mieszkańców. Rzemieślnicy aktywnie uczestniczyli w samorządzie miejskim, tworząc cechy i gildie reprezentujące ich interesy. Wymiana handlowa ściśle związana jest z historią reklamy. Szyldy, reklamy w gazetach, cenniki, to ważne źródła, które wspomagają edukację w zakresie historii pieniądza.

Nauczanie o pieniądzu i handlu w kontekście muzealnym nie tylko rozwija umiejętności, ale także kształtuje u uczniów poczucie odpowiedzialności obywatelskiej.

Zrozumienie wartości lokalnych produktów, etyki w handlu oraz historii gospodarczej kraju pomaga w budowaniu świadomego społeczeństwa, które docenia swoje dziedzictwo i aktywnie uczestniczy w życiu gospodarczym. Takie podejście może inspirować młodych ludzi jako konsumentów i obywateli do podejmowania świadomych decyzji.

Iwona Grabczak
Muzeum Historii Kielc

Zasoby ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W KIELCACH

Wybrane materiały archiwalne dotyczące organizacji finansów po wprowadzeniu reformy walutowej w 1924 r.

Wdrożenie reformy walutowej z 1924 r.¹ wprowadzonej przez Władysława Grabskiego², tematu podjętego podczas konferencji „Złoty polski – stulecie reformy walutowej” zorganizowanej 27 listopada 2024 r. przez Świętokrzyskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach oraz Instytut Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach, miało znaczący wymiar historyczny w dziejach Polski i polskiego złotego.

Jeszcze w pierwszej połowie XIX w. złoty polski funkcjonował w Królestwie Polskim (dalej: KP) do 1841 r., by w rezultacie reform walutowych zaborcy wstrzymali jego emisję, wprowadzając do obrotu ruble i kopiejki w KP. Reprezentatywnymi dla tego okresu w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach (dalej: AP Ki), dla ziem regionu świętokrzyskiego znajdującego się pod zaborem rosyjskim, są przedstawione podczas prelekcji pisma potwier-

dzające przekazywanie pieniędzy rosyjskich między urzędami podczas zamiany złotego na rubla i ich transportu w beczkach i beczułkach³ czy w sprawie pozostałych jeszcze w urzędach i w magazynach państwowych z czasów funkcjonowania złotego, precjozów do ważenia pieniądza⁴.

Na terenach okupowanej Polski w obiegu pieniężnym znalazło się wiele rodzajów walut, które funkcjonowały do odzyskania przez Polskę niepodległości⁵. Wszystkie one poza carskim rublem rosyjskim uznano w 1922 r. za waluty bezwartościowe⁶, a w 1924 r. złoty polski stał się oficjalną walutą narodową⁷. Materiały archiwalne z zasobu AP Ki zaprezentowane w podczas konferencji dokumentują dzieje pieniądza na ziemiach KP, ale stanowią również dowody potwierdzające fakty historyczne i sytuację społeczeństwa naszej ziemi w walce o polskość, której złoty polski jest symbolem. Duże zasługi w tych ponad stuletnich zmaganiach o odzyskanie dumy narodowej już w wolnej II Rzeczypospolitej Polskiej wniosła edukacja społeczeństwa skierowana w tym czasie na zagadnienia bezpieczeństwa i wychowania proobronnego. Wpisała się w nie bezpośrednio reforma walutowa

¹ Po upadku gabinetu Wincentego Witosa w 1923 r. i w związku z rosnącą hiperinflacją 11 stycznia 1924 r. podjęto misję szybkiego wdrożenia reform systemu finansowego państwa. Wprowadzono zmiany w zakresie: systemu podatkowego, organizacji narodowego banku emisyjnego, unormowania wahań kursu marki polskiej i w kolejnym etapie reformy wymiany marek na złote. Zob. M. Sora, A. Brzyska, *100. rocznica utworzenia Banku Polskiego SA*, Warszawa 2024, s. 28–33.

² Władysław Grabski (1874–1938) – historyk, ekonomista, polityk narodowej demokracji, poseł Koła Polskiego do Dumy Państwowej w latach 1905–1912, minister skarbu w latach 1919–1920, premier rządu w latach 1920 i 1923–1925, autor reformy walutowej i bankowej w II RP. W latach 1923–1928 rektor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Zmarł w 1938 r. w Warszawie. Zob. W. Morawski, *Władysław Grabski, polityk, mąż stanu, reformator. 80-lecie Banku Centralnego w Polsce*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2004, s. 37.

³ AP Ki, 7318, Rząd Gubernialny Radomski, s. 211.

⁴ Tamże, 7462, nlb.

⁵ Pod koniec 1918 r. poza markami polskimi w obiegu pieniężnym znajdowały się jeszcze, m.in.: ruble rosyjskie, hrywny, marki niemieckie, korony austriackie, ostruble i ostmarki czy karbowanice. Zob. M. Sora, A. Brzyska, dz.cyt., s. 8.

⁶ AP Ki, 30, Okręgowa Izba Kontroli, s. 76–77.

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego. Zob. Dz.U. z 1924 r. nr 7, poz. 65.

Dr Łukasz Guldón, Archiwum Państwowe w Kielcach

i podejmowane podczas tworzenia nowej państwowości liczne działania, które w swoich założeniach sprowadzały się do wychowania obywatelskiego⁸.

Pamiętki finansowe Leona Łubieńskiego z okresu zaboru rosyjskiego i Wielkiej Wojny, zachowane w walucie rosyjskiej, zaprezentowane podczas prelekcji, to nie tylko pozostałość po obcych walutach, lecz również dokumenty znanych i zasłużonych polskich obywateli⁹. Przedstawione dokumenty finansowe Leona Łubieńskiego z lat 1898–1917 zachowywały ważność nawet do 1928 r., natomiast w latach dwudziestych XX w. zadaniem rządu już niepodległej RP było przeliczenie takich akcji, obligacji, udziałów, oszczędności, bonów, talonów pieniężnych obywateli polskich z rubli na marki polskie i w rezultacie reformy walutowej na złote. Niezbędnym okazało się wtedy potwierdzenie poprawności ich wystawienia oraz zgodności z obowiązującymi przepisami zaborców regulującymi sferę działalności finansowej na okupowanych terenach Polski.

W realizacji zadań wolnej RP istotną rolę odgrywało wychowanie publiczne, obywatelskie. Jego znaczenie podkreślał podczas swojej misji państwowej Władysław Grabski, zwracając uwagę społeczeństwa na niedostateczny jego poziom. Odnosił się do kierujących tym procesem już na poziomie nauczania szkolnego, na którym, jak uważał: „[...] spoczywa obowiązek wyrobienia społeczeństwa tęższego, zdolniejszego do pracy wytwórczej, bardziej karnego w życiu zbiorowym, bardziej odpornego na

podmuchy nieprzyjazne”¹⁰. Wspomniane wychowanie czy kształtowanie społecznej świadomości patriotycznej odegrało zasadnicze znaczenie we wprowadzaniu kraju w nowy wolny ustrój demokratyczny i połączyło Polaków jedną wspólną ideą narodową¹¹. Grabski jednoznacznie odnosił się do tych cech narodowych zarówno na podstawie obserwacji otaczającej go rzeczywistości Polski międzywojennej, jak i doświadczenia ze swojej wieloletniej działalności zawodowej w minionych latach¹². Myśli te wybrzmiały w przedstawionych dokumentach z zasobu AP Ki i nie tylko z korespondencji urzędowej, lecz również w odezwach kierowanych do społeczeństwa przez instytucje państwowe zgromadzone m.in. w prezentowanych zespołach archiwalnych, jak: Urząd Wojewódzki Kielecki I, Okręgowa Izba Kontroli w Kielcach, akta samorządów, kas i instytucji finansowych byłego województwa kieleckiego oraz w innych zbiorach w zasobie AP Ki.

Korzystając z dokonań minionych pokoleń, Rzeczpospolita Polska¹³ jest obecnie jednym z najbardziej rozwijających się cywilizacyjnie krajów w Europie, podnoszona jest więc jakość kształcenia obywateli dla wyzwania współczesności i przyszłości naszego państwa. Od wykształcenia zależne są losy jednostki i zbiorowości jako narodu. Wdrażanie więc współcześnie skutecznych metod edukacyjnych w przygotowywaniu młodych ludzi do zdobywania przez nich nie tylko odpowiednich kompetencji zawodowych, ale także umiejętności społecznych, zawdzięcza dzisiaj swoją skuteczność wykorzystywaniu fundamentów zaczerpniętych z przeszłości¹⁴.

Korelacja przeszłości z teraźniejszością i przyszłością na zawsze pozostanie w ścisłym związku. Minione dokonania, idee, czyny i zasługi tworzą przecież naszą obecną rzeczywistość, godną upamiętniania i stałego prezentowania. Konferencja „Złoty polski – stulecie reformy walutowej” podjęła tematykę najważniejszych cech wpisujących się w tożsamość narodu, m.in. pamięci, bowiem ta „[...] jest wdzięcznością serca, a wdzięczność nadaje sens przeszłości, przynosi pokój na dzisiaj i tworzy wizję jutra”¹⁵.

**Łukasz Guldón,
Paulina Kaleta**

Archiwum Państwowe w Kielcach

⁸ Wychowanie obywatelskie było wprowadzone jako przedmiot edukacji na przełomie XIX i XX w. i określane w okresie międzywojennym do 1945 r. edukacją narodowo-państwową. Zob. H. Solarczyk-Szwec, *Edukacja obywatelska młodzieży i dorosłych wobec przemocy politycznej – działania na pograniczu aktywności społecznej, oświatowej i kulturalnej*, „Rocznik Andragogiczny” 2007, s. 174–187.

⁹ Leon Łubieński (1861–1944) – ziemianin (majątki Kazimierza Wielka i Belzów), dyplomata, delegat Komitetu Narodowego Polskiego na Ukrainie i Białorusi. Poseł do Drugiej Rosyjskiej Dumy Państwowej. Senator w latach 1922–1930, uczestnik konferencji pokojowej w Paryżu do 1922 r. Pracownik polskiego poselstwa w Paryżu, a następnie konferencji międzynarodowych w Genewie i w Hadze, podczas której przedstawił m.in. sprawę polskiego mienia zagrabionego przez ZSRR. Zmarł w Warszawie w 1944 r. Zob. *Leon Łubieński* [online:] <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://senat.edu.pl/historia/senat-rp-w-latach-1922-1939/senatorowie-ii-rp/senator/leon-lubiencki> (dostęp: 26 listopada 2024).

¹⁰ Za: W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924–1925)*, Warszawa 1927, s. 363.

¹¹ Ta jedność wykuwała się przez okres ponad stuletniej niewoli. Był to czas kryształowania się myśli patriotycznej i postaw obywatelskich Polaków. Czas ten zapisał się wielkimi czynami narodowymi w pamiętnych zrywach wolnościowych, m.in.: w powstaniu listopadowym, powstaniu styczniowym czy powstaniu zabajkalskim, w zwycięskim marszu Legionów Polskich ku Niepodległości.

¹² Władysław Grabski, podobnie jak Leon Łubieński, zasiadał w Kole Polskim, będąc posłem reprezentującym ludność polską guberni KP do Dumy Państwowej. Niedługo potem, bo w okresie 1913–1915 wydawał „Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego”, w którym poza źródłowymi danymi wynikającymi z jego doświadczenia, potwierdził realną możliwość do bytu Polski jako samodzielnego ośrodka życia państwowego. Zob. Tamże, s. 2.

¹³ Podobnie jak w dwudziestolecie międzywojennym, kiedy reforma walutowa doprowadziła do ustabilizowania sytuacji politycznej i gospodarczej, pozwalając na rozwój Polski w latach dwudziestych i trzydziestych XX w., złoty polski był do 1939 r. jedną z najbardziej stabilnych w pełni wymienialnych walut w Europie.

¹⁴ M. Łakomiec, *Edukacja przyszłości czy przeszłości*, „Inspiracje. Pismo Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach” 2024, nr 3 (129), s. 5.

¹⁵ Za: J. Włodarczyk, K. Kolwas, M. Szewin i in., *Święty Jan Paweł II. Uśmiech Boga, Ożarów Mazowiecki* 2019, s. 6.

Edukacja obywatelska i patriotyczna w działaniach ŚWIĘTOKRZYSKIEGO CENTRUM DOSKONALENIA NAUCZYCIELI W KIELCACH

Zagadnienia wychowania obywatelskiego i patriotycznego podejmowane były w literaturze od dawna. Już w ramach działalności Komisji Edukacji Narodowej odnoszono się do postaw obywatelskich. Komisja szybko sformułowała swój podstawowy cel. Zamierzano zreformować nauczanie – „Aby młódz nabyła na wiek dalszy potrzebne światła, które by ją kierowały w życiu prywatnym i w życiu publicznym do zupełnego wykonania, co powinien człowiek, chrześcijanin i obywatel, aby i sobie u drugim stał się pożytecznym”¹. Rozważania na ten temat podjął także Waldemar Osterloff w swojej pracy z 1921 r. *Wychowanie obywatelskie i oświata powszechna*². Autor sięga do propozycji KEN dotyczącej edukacji obywatelskiej i kieruje słowa do Ossolińskiego: „»Nicby nie miało w kraju naszym pożądanego, jak to, ażebyśmy rozszerzyli do wszystkich stanów i kondycji nauk i edukację, tak zaś aby najpryncypalnie zmierzała do uczynienia szczerze i wiernie służących Ojczyźnie obywateli«». Dopelniam tedy najprzód w tem szczupłym dziele chęci Jego, gdy podaję sposoby rozszerzenia nauk i edukacji do wszelkiej obywateli kondycji, a za cel tenże zakładam uformowanie dobrego w Ojczyźnie obywatela”³.

Tematem edukacji obywatelskiej zajął się również John Conrad Almack, który w swojej książce *Wychowanie obywatelskie*⁴ z 1934 r. wymienia siedem ideałów i celów, a wśród nich, m.in.: „[...] Umiejętność współdziałania dla wspólnego celu i dobra ogólnego, umiejętność wykonywania, poza szkołą, działań na rzecz szkoły i miejscowej społeczności, świadomość odpowiedzialności społecznej za siebie i za grupy, do których osobnik należy, rozumienie, że grupy obszerniejsze, jak na przykład naród, słusznie wymagają od niego lojalności, uzdolnienia i służby publicznej, świadomość korzyści, jakie płyną z przynależenia do społeczeństwa, gotowość i zapał do pomnażania dobra całej grupy przez usuwanie zła i błędów oraz przyczynianie się do bezpośrednich ulepszeń”⁵.

Nie trudno nie zgodzić się z przedstawionymi propozycjami pochodzącymi z XVIII w. i z początku XX w. Pozostają aktualne do dziś, a temat edukacji obywatelskiej czy patriotycznej od zawsze był i będzie obecny w polskiej szkole. Możemy zajmować się nim także współcześnie, analizując zapisy „Zaleceń w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie” Parlamentu Europejskiego i Rady Europy zarówno te z 2006 r., jak i z 2018 r.⁶ W zaleceniach z 2006 r. wśród kompetencji kluczowych zapisano społeczne i obywatelskie, a w 2018 r. wydzielono dwie grupy – kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie uczenia się oraz kompetencje obywatelskie.

Edukacja obywatelska i patriotyczna jest częścią wychowania społecznego, którego celem pozostaje wdrożenie dzieci i młodzieży do pełnej, aktywnej, krytycznej i kreatywnej, a jednocześnie odpowiedzialnej partycypacji w społeczeństwie oraz przygotowanie do budowania społeczeństwa obywatelskiego, czyli świadomego i autonomicznego uczestnictwa w życiu publicznym. Idea społeczeństwa obywatelskiego jest nierozdzielnie związana z tzw. wartościami podstawowymi – godnością osoby ludzkiej, wolnością, prawami człowieka, pokojem, sprawiedliwością, demokracją, solidarnością społeczną, braterstwem, wspólnotowością, dobrem wspólnym, kooperacją.

Kształcenie patriotyczne

Edukacja patriotyczna jest kolejnym komponentem kształtowania wychowania społecznego. Służy identyfikacji narodowej i kulturowej. Przygotowuje do życia w społeczeństwie. Patriotyzm wyraża się w przywiązaniu do swej Ojczyzny, ziemi rodzinnej, obyczajów oraz do kultury narodowej, w szacunku dla ludzi, którzy ją tworzyli. Kształtowanie postaw patriotycznych służy identyfikacji narodowej i kulturowej oraz budowaniu więzi z krajem ojczystym. Jest wartością uniwersalną.

Działania dydaktyczno-wychowawcze

Postawy patriotyczne i obywatelskie należy budować stopniowo poprzez różnorodną działalność dydaktyczno-wychowawczą.

¹ Za: M. Szukała, *250 lat temu powołano Komisję Edukacji Narodowej – pierwsze ministerstwo oświaty w Europie* [online:] <https://dzieje.pl/edukacja/250-lat-temu-powolano-komisje-edukacji-narodowej-pierwsze-ministerstwo-oswiaty-w-europie> (dostęp: 6 grudnia 2024).

² W. Osterloff, *Wychowanie obywatelskie i oświata powszechna*, Łódź 1920 [online:] https://delibra.bg.polsl.pl/Content/74052/BCPS-83180_1920_Wychowanie-obywatels.pdf (dostęp: 6 grudnia 2024).

³ Za: tamże, s. 59.

⁴ J.C. Almack, *Wychowanie obywatelskie*, tłum. J. Piotrowski, Lwów–Warszawa 1934 [online:] <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/1202/edition/13610/content> (dostęp: 6 grudnia 2024).

⁵ Za: tamże, s. 33.

⁶ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz.U. UE z 2006/962/WE [online:] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962> (dostęp: 18 grudnia 2024); Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz.U. UE z 2018/C 189/01 [online:] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)) (dostęp: 18 grudnia 2024).

Przekazywanie treści patriotycznych jest obowiązkiem każdego nauczyciela, a zadanie ośrodków doskonalenia nauczycieli to przypomnienie i upamiętnianie ważnych wydarzeń, postaci, miejsc. Problematyka dotycząca edukacji obywatelskiej i patriotycznej jest podejmowana od wielu lat przez nauczycieli konsultantów, specjalistów i doradców metodycznych ŚCDN w Kielcach.

Akademia źródeł historycznych

Wśród bardzo wielu propozycji ŚCDN na uwagę zasługuje projekt „Akademia źródeł historycznych”. To cykl szkoleń dla nauczycieli realizowanych w latach 2022–2024. W czasie spotkań poruszano tematykę stosowania źródeł historycznych w pracy z uczniem na zajęciach z zakresu historii i przedmiotów humanistycznych, na różnych etapach edukacyjnych. Szczególnie zwracano uwagę na te źródła historyczne, które najczęściej wykorzystywane są podczas egzaminów zewnętrznych i konkursów przedmiotowych. Wśród nich były: plakat, tekst źródłowy, karykatura, obraz, a także fotografia, mapa, widokówka i drzewo genealogiczne. Wymienione źródła odnosiły się do takich zagadnień, jak: historia Polski, historia Europy, wybitne postaci historyczne, ważne wydarzenia polityczne z dziejów Europy, Polski, małej Ojczyzny. Współpracowano z różnymi instytucjami – Muzeum Historii Kielc, Instytutem Pamięci Narodowej Delegaturą w Kielcach, Archiwum Państwowym w Kielcach, Muzeum Orła Białego w Skarżysku-Kamiennej. W ramach zajęć wskazywano, jak można pracować ze źródłem historycznym na lekcjach czy podczas zajęć pozalekcyjnych.

Historia i tożsamość

„Historia i tożsamość” to kolejny projekt ŚCDN rozpoczęty w 2022 r. i realizowany nadal. W ramach cyklu szkoleń dla nauczycieli poruszono tematykę związaną z ważnymi wydarzeniami z przeszłości Polski – powstaniem styczniowym i udziałem kobiet w powstaniu („Ciche bohaterki powstania styczniowego”). Skierowano uwagę nauczycieli na lokalną historię, proponując sposoby wykorzystania *Pamiętników z powstania styczniowego* Ludomira Grzybowskiego. Podjęto także temat symboli narodowych. W roku szkolnym 2023/2024 tematyka szkoleń dotyczyła pomników historii. Uczestnicy poznali najważniejsze obiekty historyczne w regionie świętokrzyskim. Wskazano na różnice pomiędzy pomnikiem a pomnikiem historii, omówiono walory edukacyjne pomników historii, a szczególnie dużo uwagi poświęcono wybranym miejscowościom, takim jak: Sandomierz, Wąchock, Rytwian.

W bieżącym roku szkolnym 2024/2025 w ramach projektu realizowane są zagadnienia dotyczące regionu świętokrzyskiego. Uczestnicy poprzez szkolenia prowadzone we współpracy z Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym Oddział Świętokrzyski w Kielcach poznają historię lokalną, zabytki i postaci historyczne związane z czterema obszarami regionu – Kielcami, Skarżyskiem-Kamienną, Końskimi i okolicą oraz z Niecką Nidziańską.

Rocznice ważnych wydarzeń

W kształtowaniu postaw patriotycznych szczególne miejsce w działaniach ŚCDN w Kielcach zajmuje upamiętnianie ważnych wydarzeń. Wśród nich należy zwrócić uwagę na obchodzoną w 2021 r. czterdziestą rocznicę wprowadzenia stanu wojennego. W związku z tym zorganizowano webinarium, na które złożyło się spotkanie z uczestnikami wydarzeń z 1981 r. z Kielc oraz dyskusja z historykami z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach i prelekcja historyczna. W ramach współpracy z Instytutem Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach przygotowano

konferencje poświęcone uczestnikom powstania styczniowego – działalności ks. Józefa Ćwiklińskiego i innych duchownych. Warto wspomnieć także o zorganizowanej 22 listopada 2024 r. we współpracy z IPN w Kielcach konferencji naukowej „Złoty polski – stulecie reformy walutowej” poświęconej wprowadzeniu reformy walutowej Władysława Grabskiego.

Świętokrzyscy pasjonaci historii

Nauczyciele i uczniowie mogli przekonać się, jak ważny jest patron szkoły, biorąc udział w projekcie „Świętokrzyscy pasjonaci historii – szkoła dawniej i dziś”. Poszczególne moduły dotyczyły takich zagadnień, jak: szkoły w różnych epokach historycznych i krajach, tworzenie infografiki; najstarsze szkoły w regionie („Historia naszej szkoły”); życie codzienne w szkole w okresie PRL, patroni szkół („Szkoła ze wspomnień babci i dziadka”); podobieństwa i różnice w edukacji w różnych krajach, perspektywy rozwoju edukacji w przyszłości. Zarówno uczniowie, jak i nauczyciele, pracowali wspólnie, angażując do działań społeczność szkolną. Tematom przewodnim towarzyszyły również warsztaty rozwijające umiejętności cyfrowe. Zorganizowano także konkursy dotyczące historii sejmu i senatu, symboli narodowych (hymnu Polski, godła), wybitnych Polaków, działalności Hugona Kołłątaja i Komisji Edukacji Narodowej, powstania i działalności Legionów Polskich. Na szczególną uwagę zasługuje konkurs „Z ziemi włoskiej do Polski – życie i działalność Józefa Wybickiego”.

Inspirowanie

Jednym z istotnych działań prowadzonych przez konsultantów i doradców metodycznych jest zwrócenie uwagi nauczycieli regionu świętokrzyskiego na możliwość wykorzystania wiedzy o obiektach historycznych w toku realizacji zagadnień wskazanych w podstawie programowej oraz kształtowania postaw patriotycznej i obywatelskiej. Na uwagę zasługują lekcje otwarte prowadzone na Zamku Królewskim w Chęcinach czy konferencja w Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniewie. Istotne miejsce wśród podejmowanych przedsięwzięć zajmuje współpraca z Dworem Starostów Chęcińskich w Podzamczu – wspólne przygotowanie konferencji dotyczącej wykorzystania żywych lekcji historii, wystaw czasowych związanych z historią Polski. Ważne były działania związane z tolerancją, akceptacją, wielokulturowością. Dla nauczycieli historii zorganizowano wyjazd edukacyjny do Muzeum Historii Żydów Polskich Polin w Warszawie. Współpraca zaowocowała przeprowadzeniem na terenie Chęcin warsztatów „Muzeum w pudełku” oraz „Muzeum na kółkach”. Nauczyciele konsultanci i doradcy metodyczni ŚCDN współuczestniczą w organizacji cyklicznej imprezy „Festiwal Kultury Żydowskiej” w Chęcinach, prowadząc warsztaty tematyczne, spacer edukacyjny, gry miejskie itp.

Podsumowanie

Wychowanie patriotyczne i obywatelskie zawsze pełniło bardzo ważną rolę w polskim szkolnictwie. Widzimy zatem potrzebę przygotowania w kolejnych latach oferty szkoleniowej dla nauczycieli z zakresu edukacji obywatelskiej i patriotycznej, aby mogli oni uzupełniać wiadomości, nabywać nowe umiejętności oraz przenosić zdobyte kompetencje na grunt szkoły – do pracy z uczniem i rozwijać ich poczucie odpowiedzialności za Ojczyznę zarówno w ujęciu ogólnym, jak i lokalnym.

dr Grażyna Barwinek
doradca metodyczny ŚCDN

OBYWATEL we współczesnej demokracji

Które społeczeństwa można nazwać obywatelskimi? Czy społeczeństwo płacące podatki, korzystające z edukacji, z systemu opieki zdrowotnej, z praw wyborczych i z innych im przynależnych, możemy nazwać obywatelskim? Jaka jest rola szkół, systemu oświaty, instytucji wspomagających proces edukacji i wychowania w kształtowaniu obywatela?

Odpowiedzi na tak postawione pytania oraz wiele innych pozostających w tym obszarze może być bardzo dużo. Terminu „społeczeństwo obywatelskie” jako pierwszy użył Arystoteles. Uważał, że człowiek nie jest istotą samowystarczalną, lecz kimś z natury stworzonym do życia w państwie. Odizolowani nie osiągniemy pełnego rozwoju, nie wykorzystamy wszystkich możliwości, talentów, uzdolnień. Nie oznacza to, według Arystotelesa, rezygnacji z indywidualizmu, bycia sobą. Na pierwszym miejscu Arystoteles stawiał jednak państwo jako całość. Gdy całość się rozpadnie, społeczeństwo nie będzie dobrze działać. Wyjaśniając myśl Arystotelesa i porównując państwo do organizmu człowieka, można stwierdzić, że gdy zabraknie jednego elementu, całość organizmu nie będzie funkcjonować w pełni swych możliwości.

Trochę historii

Tematyką interesowało się na przestrzeni wieków wielu wybitnych uczonych, filozofów, np. św. Tomasz z Akwinu, John Lock, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Alexis de Tocqueville. Oświecenie przyniosło nowoczesną koncepcję. Obywatele posiadali niezbywalne i naturalne prawa polityczne. Było to społeczeństwo samodzielnych i niezależnych podmiotów gospodarujących, wyposażonych w prawa i wolności. Cechą społeczeństwa obywatelskiego czasów oświecenia stała się tolerancja rozumiana jako poszanowanie przeciwników i akceptowanie faktu istnienia odmiennych poglądów, np. w odniesieniu do debaty publicznej. Ostatnie dziesięciolecia wskazują na powrót do zasad społeczeństwa obywatelskiego, głównie za sprawą transformacji ustrojowej państw postkomunistycznych.

Warto przypomnieć zmiany mające miejsce w Polsce. Świat zafascynowany był siłą, oddziaływaniem „Solidarności” w latach 1980–1981 oraz innych niezależnych opozycyjnych związków działających od połowy lat siedemdziesiątych, np. Komitetu Obrony Robotników, Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela. To właśnie autentyczne, spontaniczne, społeczne zaangażowanie, skierowane przeciwko władzy totalitarnej, budowało społeczeństwo obywatelskie.

Czy to oznacza, że już jesteśmy społeczeństwem obywatelskim? Czasy wspomniane przeze mnie – opozycji wobec władzy – to zupełnie coś innego niż działalność legalna. O takiej działalności legalnej w Polsce możemy mówić od 1989 r. Ustrój demokratyczny nie polega na walce z obywatelem, ale na współpracy, wspólnym rozwiązywaniu problemów. Władza nie może uważać się za jedyne decydenta, podmiot, który rozwiązuje problemy sam, bez liczenia się z opinią i z potrzebami ogółu.

Rola szkoły

Przed rodzicami, szkołami, edukatorami, placówkami edukacyjno-wychowawczymi stoi ważne zadanie budowy społeczeństwa obywatelskiego w rozumieniu wieloletniego procesu. Temu celowi służy realizacja kierunków polityki oświatowej państwa poprzez podejmowane działania, projekty, planowanie pracy szkół, placówek oświatowych, instytucji wspomagających proces edukacji. Odnosząc się do współczesnej polskiej szkoły, należy stwierdzić, że edukacja obywatelska, kształtowanie postaw, to niemalże codzienność na wielu zajęciach lekcyjnych. Na konieczność podejmowania działań w tym obszarze wskazuje priorytet drugi kierunków polityki oświatowej państwa na rok szkolny 2024/2025 – „Szkoła miejscem edukacji obywatelskiej, kształtowania postaw społecznych i patriotycznych, odpowiedzialności za region i ojczyznę [...]”. W szkołach ma miejsce powtarzalność działań związanych z wychowaniem obywatelskim i patriotycznym. Wymienię kilka form z katalogu szkolnych, cyklicznych przedsięwzięć: apele rocznicowe i okolicznościowe, wieczornice, spotkania, debaty oksfordzkie, wolontariat, wycieczki, rajdy, opieka nad zabytkami i miejscami pamięci narodowej, konkursy.

Wspomaganie nauczycieli

Placówką oświatową, która wpisuje się od strony wychowawczej, opiekuńczej i dydaktycznej w szereg działań mających na celu wspomaganie nauczycieli w kształtowaniu ucznia jako obywatela, jest Świętokrzyskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach. Mając na uwadze podstawę programową nauczania przedmiotu historia w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych oraz kierunki polityki oświatowej państwa, przygotowaliśmy projekt „Historia i tożsamość”. Przedsięwzięcie zostało zapoczątkowane w roku szkolnym 2021/2022 i jest kontynuowane. Obecnie realizujemy już czwartą edycję pod hasłem: „Poznajemy historię lokalną”. Tematyka projektu obejmuje wiedzę o wybranych miejscowościach regionu świętokrzyskiego. Zajęcia realizowane są we współpracy z przewodnikami Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego Oddział Świętokrzyski w Kielcach.

Na spotkaniach omawiamy m.in. możliwości, jakie dają różne formy prowadzenia zajęć w kształtowaniu postaw obywatelskich i patriotycznych młodych ludzi. Realizowana tematyka pozwala na tworzenie płaszczyzny wymiany doświadczeń, doskonalenie, wzbogacanie warsztatu pracy nauczycieli w zakresie edukacji obywatelskiej i regionalnej, kształtowanie postaw społecznych i patriotycznych. Wskazujemy region świętokrzyski jako miejsce życia i działalności niezwykłych ludzi, bogatej historii, różnorodności przyrodniczej i krajoznawczej. Realizując założony plan

spotkań, zastanawiamy się, w jakim zakresie podjęta tematyka pomaga wychowywać świadomego i odpowiedzialnego obywatela, który w życiu dorosłym będzie właściwie wykorzystywał możliwości, jakie daje mu państwo demokratyczne.

Podsumowanie

Czy jest możliwe sprawdzenie w sposób mierzalny, jakie efekty przynoszą podejmowane działania? To trudne do stwierdzenia,

czy uczeń jest już patriotą i świadomym obywatelem, ale jestem przekonana, że przy wysiłku wspólnym proces ten będzie postępował w myśl słów wybitnego Polaka Jana Zamoyskiego: „Takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie”.

Urszula Salwa

nauczyciel konsultant ŚCDN

Od retoryki do krytycznego myślenia, czyli jak WSPÓŁCZESNY TEATR SZKOLNY kształtuje obywatela XXI wieku

Teatr szkolny w Polsce odgrywał na przestrzeni wieków niezwykle istotną rolę edukacyjną, kulturową i społeczną.

Teatr pełnił różnorodne funkcje, które wspierały rozwój młodych ludzi, w tym wpływały na kształtowanie ich kompetencji obywatelskich i społecznych. Znaczenie teatru szkolnego ewoluowało na przestrzeni wieków wraz z kontekstami historycznymi, ale zawsze pozostawał on nieodłącznym elementem wykorzystywanym w procesie wychowawczym.

Trochę historii

Podstawową funkcją teatru szkolnego była zawsze edukacja. Na przestrzeni wieków przedstawienia szkolne opierały się na kanonicznych tekstach klasycznych, biblijnych, historycznych czy moralizatorskich, co pozwalało młodzieży lepiej rozumieć literaturę, historię i wartości etyczne. W XVII w. w szkołach jezuickich przedstawienia teatralne były integralną częścią programu edukacyjnego, umożliwiając uczniom zdobycie wiedzy z zakresu retoryki, logiki i filozofii. W późniejszych okresach, zwłaszcza w czasach zaborów, teatr szkolny propagował język polski i kulturę narodową, stając się narzędziem podtrzymywania tożsamości narodowej.

Jednocześnie teatr szkolny spełniał funkcję wychowawczą i moralizatorską. Przedstawienia kształtowały postawy moralne i obywatelskie, ucząc młodzież odpowiedzialności, współpracy i empatii. W epoce baroku dramaty inspirowane literaturą religijną promowały zasady wiary chrześcijańskiej, a w okresie zaborów sztuki patriotyczne budowały poczucie wspólnoty narodowej. W ten sposób teatr stawał się przestrzenią, w której młodzi ludzie rozwijali swoją świadomość moralną i społeczną. Równie ważnym aspektem była funkcja patriotyczna i tożsamościowa. Teatr szkolny, zwłaszcza w czasach zaborów oraz w okresie międzywojennym, podkreślał znaczenie kultury i historii narodowej. Przedstawienia historyczne, inspirowane postaciami narodowymi czy postaciami historycznymi, umożli-

wiały uczniom lepsze zrozumienie ich dziedzictwa oraz miejsca w historii. W trudnych momentach dziejowych, takich jak zabory czy okupacja hitlerowska, teatr szkolny był formą oporu kulturowego, dając młodzieży przestrzeń do wyrażania patriotycznych uczuć i umacniania tożsamości narodowej. Teatr szkolny pełnił również funkcję integracyjną i społeczną, angażując nie tylko uczniów, ale także rodziców, nauczycieli i mieszkańców okolicznych miejscowości. Spektakle stanowiły okazję do współpracy i budowania więzi społecznych, a wspólna praca nad przedstawieniami uczyła młodych ludzi współdziałania, podziału ról oraz odpowiedzialności za efekt końcowy. Działania te rozwijały kompetencje interpersonalne i budowały poczucie wspólnoty wśród uczestników oraz widzów. Dodatkowo teatr szkolny odgrywał istotną rolę kulturotwórczą i artystyczną, kształtując wrażliwość estetyczną młodzieży. Przygotowanie spektakli pozwalało na kontakt z różnorodnymi formami sztuki, takimi jak: literatura, muzyka, plastyka czy choreografia.

Wpływ teatru szkolnego na kształtowanie kompetencji społecznych i obywatelskich był nieoceniony. Uczniowie rozwijali umiejętności komunikacyjne poprzez pracę z tekstem, naukę publicznych wystąpień oraz kształtowanie precyzyjnego wyrażania myśli. Gra aktorska, wymagająca wcielenia się w różne postacie, rozwijała empatię i zdolność rozumienia odmiennych perspektyw, a współpraca nad przedstawieniem uczyła pracy zespołowej. Teatr szkolny – najczęściej na bazie tekstów z kanonu wielkiej literatury narodowej – budował również świadomość obywatelską, poruszając tematy historyczne i patriotyczne, które uświadamiały młodzieży ich rolę jako obywateli odpowiedzialnych za losy społeczności i kraju.

Spektakle teatralne miały także głęboki wpływ na odbiorców – rodziców, nauczycieli i społeczności lokalne. Tematyka poruszana

Pamiętnik Dawida Rubinowicza – scena z pokazu czytania performatywnego w wykonaniu świętokrzyskich nauczycieli. Kielce, 15 grudnia 2024 r.

w sztukach skłaniała widzów do refleksji nad własnymi postawami i wartościami, promując takie idee, jak: patriotyzm, odpowiedzialność, solidarność i szacunek dla innych. Wspólne uczestnictwo w wydarzeniach teatralnych wzmacniało więzi społeczne, integrując lokalne środowiska i budując poczucie wspólnoty.

Opisane aspekty doskonale korespondowały z jedną z najważniejszych teorii w dwudziestowiecznej pedagogice, tzn. z teorią wychowania estetycznego, która zakładała, że kontakt ze sztuką i pięknem kształtuje harmonijną osobowość człowieka. Fryderyk Schiller (1759–1805) w swoich *Listach o estetycznym wychowaniu człowieka*¹ z 1794 r. podkreślał, że doświadczenie estetyczne równoważy sfery emocjonalną i racjonalną, prowadząc do moralnego i społecznego rozwoju. Herbert Read (1893–1968) w książce *Wychowanie przez sztukę*² z 1943 r. uważał, że sztuka rozwija kreatywność, wrażliwość i zdolność twórczego myślenia, kluczowe zarówno dla jednostki, jak i dla społeczeństwa demokratycznego. W polskiej pedagogice Stefan Szuman (1889–1972) i Irena Wojnar (1924–2020) wskazywali na znaczenie wychowania estetycznego jako procesu rozwijania wrażliwości, wyobraźni i zdolności krytycznego odbioru sztuki. Wszystkie te teorie łączyło przekonanie, że doświadczenie estetyczne wzbogaca życie jednostki, wspiera kształtowanie etycznych oraz społecznych i obywatelskich postaw.

Teatr dziś

Współczesny teatr szkolny, choć jego funkcje ewoluowały, bo zmieniała się również rzeczywistość XX/XXI w., nadal stanowi skuteczne, a może jedno z najważniejszych, narzędzi kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich. W dobie dynamicznych zmian społecznych, technologicznych i kulturowych dzi-

siejszy teatr szkolny może znacząco wzbogacić swoje działania, stając się jeszcze bardziej efektywnym narzędziem kształtowania kompetencji społecznych i obywatelskich, uwypuklając znaczenie dialogu, partycypacji, krytycznej refleksji i zaangażowania społecznego. Założenia współczesnej pedagogiki, zakładające, że edukacja nie jest jedynie przekazywaniem wiedzy, ale procesem wymiany doświadczeń, mogą zostać wykorzystane w praktykach teatralnych poprzez tworzenie przestrzeni, w której uczniowie są nie tylko wykonawcami, ale również współtwórcami przedstawień.

W praktyce oznacza to, że proces przygotowania spektaklu mógłby obejmować warsztaty badawcze, podczas których uczniowie wspólnie analizowaliby społeczne i kulturowe konteksty poruszanych w spektaklu tematów związanych z problemami społecznymi – nierównością, dyskryminacją czy zmianami klimatycznymi. Taki proces nie tylko rozwijałby umiejętności krytycznego myślenia, ale także wzmacniał poczucie odpowiedzialności za prezentowane treści, co jest kluczowe dla kształtowania postaw obywatelskich. Przedstawienia inspirowane wydarzeniami z otaczającego świata mogą być okazją do ich analizy i zastanowienia się nad możliwościami wprowadzenia zmian. W tym kontekście teatr staje się przestrzenią nie tylko artystycznego wyrazu, ale także aktywnego działania na rzecz np. sprawiedliwości społecznej czy ekologii. We współczesnym teatrze szkolnym jest również możliwa partycypacja (najważniejsze jej elementy to: aktywność uczestników, współodpowiedzialność, równość i inkluzywność) i dialog, składające do demokratycznego zarządzania procesem twórczym. Uczniowie mogą wspólnie decydować o tematach, formach wyrazu czy sposobach prezentacji spektaklu, co rozwija umiejętności współpracy, negocjacji i poszanowania odmiennych opinii – kluczowych elementów kompetencji społecznych i obywatelskich. To z kolei prowadzi do zmiany relacji między nauczycielem a uczniem w kontekście działań teatralnych. Nauczyciel nie musi być wyłącznie reżyserem czy osobą narzucającą kierunek działań, ale może pełnić rolę mentora czy facylitatora wspierającego uczniów w odkrywaniu ich potencjału i w poszukiwaniu rozwiązań.

¹ F. Schiller, *Listy o estetycznym wychowaniu człowieka i inne rozprawy*, tłum. I. Krońska, J. Prokopiuk, Warszawa 1972.

² H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, tłum. A. Trojanowska-Kaczmarzka, Wrocław 1976.

Taka relacja oparta na partnerstwie wzmacnia poczucie sprawczości młodzieży, przekładając się na jej zaangażowanie w życie społeczne.

Współczesny teatr szkolny może rozwijać w uczniach świadomość obywatelską, zdolność krytycznego myślenia i gotowość do działania na rzecz wspólnego dobra, tworząc przestrzeń, w której sztuka staje się narzędziem zarówno refleksji, jak i zmiany społecznej. Dzięki temu teatr szkolny może nie tylko odpowiadać na potrzeby dzisiejszego świata, ale także kształtować młode pokolenia świadomych obywateli. Dzięki angażowaniu uczniów w działania teatralne nauczyciele mogą wspierać rozwój młodzieży w sposób wielowymiarowy, łącząc edukację, wychowanie i budowanie wartości wspólnotowych.

Teatr we współczesnej szkole ma możliwość pogłębiania kompetencji społecznych, takich jak: empatia, komunikacja, współpraca i rozwiązywanie konfliktów. Uczniowie, uczestnicząc w procesie tworzenia spektaklu, rozwijają zdolność zrozumienia emocji innych, co szczególnie wspiera ich umiejętność funkcjonowania w grupie. Praca zespołowa nad przedstawieniem teatralnym wymaga dzielenia się zadaniami, wzajemnej pomocy i wspólnego pokonywania wyzwań, a tym samym przekłada się na lepsze przygotowanie młodych ludzi do współpracy w dorosłym życiu. Jednocześnie teatr staje się przestrzenią dialogu, w której uczniowie mogą bezpiecznie wyrażać swoje poglądy i poznawać różnorodne perspektywy, co wzmacnia ich umiejętność komunikacji interpersonalnej oraz tolerancji. W zakresie kompetencji obywatelskich współczesny teatr szkolny pełni rolę kształtowania świadomości społecznej i zaangażowania na rzecz wspólnego dobra. Przedstawienia podejmujące ważne tematy społeczne czy historyczne zachęcają uczniów do refleksji nad własną rolą w społeczeństwie oraz motywują do aktywności na rzecz innych. Współczesny teatr może integrować młodzież wokół zagadnień, takich jak: prawa człowieka, ekologia, równość czy solidarność, przygotowując ich do pełnienia świadomej roli obywateli w demokratycznym państwie. Poprzez działania teatralne młodzi ludzie uczą się również krytycznego myślenia, które pozwala im oceniać informacje i podejmować odpowiedzialne decyzje, co jest fundamentem życia w społeczeństwie obywatelskim.

Teatralne działania

Przykładem wykorzystania działań teatralnych do rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich jest czwarta edycja projektu realizowanego w Świętokrzyskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach „Teatr Dział 2024/2025 – Dawid Rubinowicz. Sceny z pamiętnika”. To propozycja adresowana do nauczycieli, łącząca edukację teatralną z refleksją nad historią i kulturą regionu świętokrzyskiego, wpisująca się w założenia współczesnego wychowania obywatelskiego. Projekt ten nie tylko angażuje nauczycieli i uczniów w działania artystyczne, ale także umożliwia im głębokie zanurzenie się w tematyce związanej z pamięcią historyczną, tożsamością i wartościami społecznymi.

W ramach projektu uczestnicy wzięli udział w czytaniach performatywnych fragmentów *Pamiętnika Dawida Rubinowicza*³, co rozwijało ich zdolność krytycznej analizy tekstów i wrażliwość na trudne tematy historyczne, takie jak Holocaust. Nauczyciele poznali zagadnienia z zakresu metodyki pracy teatralnej z uczniami, podczas której inscenizuje się tematy trudne i bolesne.

Przygotowanie spektaklu *Zabawy na motywach pamiętnika Rubinowicza* wymaga intensywnej współpracy w grupie, co wzmacnia kompetencje społeczne, takie jak: umiejętność organizacji pracy zespołowej, komunikacji i wspólnego rozwiązywania problemów. Tematyka projektu skłania uczestników do refleksji nad odpowiedzialnością za pamięć historyczną i budowanie świadomości narodowej. Dodatkowo, projekt „Teatr Dział” daje nauczycielom przestrzeń do wzbogacania swojego warsztatu pracy o metody, techniki teatralne, które mogą być wykorzystane w codziennym procesie dydaktycznym i wychowawczym. Organizowanie przez nauczycieli lokalnych wydarzeń związanych z historią regionu, takich jak inscenizacje czy małe formy teatralne łączące teatr w tradycyjnym ujęciu, np. z performansem artystycznym, umożliwia budowanie silnych więzi społecznych oraz promowanie istotnych dla edukacji wartości – tolerancji, odpowiedzialności i solidarności.

Refleksja

Współczesny teatr szkolny łączący tradycję z nowoczesnością jest jedną z najbardziej efektywnych, choć wymagających, metod rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich. Jego skuteczność zależy jednak od wielu czynników – kompetencji teatralnych nauczyciela, odpowiedniej metodyki pracy, jakości scenariusza oraz zaangażowania uczniów. Wyzwania, takie jak ograniczenia finansowe czy opór uczniów wobec działań artystycznych, mogą dodatkowo utrudniać realizację zaplanowanych działań teatralnych. Mimo tych trudności wielu pedagogów świadomie sięga po potencjał teatru, dostrzegając w nim narzędzie nie tylko do przekazywania wartości artystycznych, ale także do kształtowania empatii, współpracy i społecznego zaangażowania.

Dzięki pracy teatralnej młodzi ludzie uczą się analizowania i rozwiązywania współczesnych problemów, przygotowując się tym samym do świadomego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym oraz demokratycznym.

Bibliografia

- Homa K., Sprutta J., Pudelko W. i in., *Teatr i wychowanie*, Kraków 2020.
- Nieświadomość teatru. Wypowiedzi i rozmowy, red. J. Krakowska, Warszawa, 2018.
- Pamiętnik Dawida Rubinowicza*, wstęp J. Iwaszkiewicz, Warszawa 1987.
- Pedagogika teatru* [online:] <https://www.institut-teatralny.pl/wp-content/uploads/2023/02/pedagogika-teatru--wersja-internetowa-1.pdf>.
- Pedagogika teatru* [online:] <https://trwarszawa.pl/pedagogika-teatru/>.
- Read H., *Wychowanie przez sztukę*, tłum. A. Trojanowska-Kaczmarek, Wrocław 1976.
- Schejbal M., Kostuchowski P., *Warsztat instruktora teatralnego*, Bielsko-Biala 2008.
- Schejbal M., *Świadomość teatru. Polska myśl teatralna drugiej połowy XX wieku*, Warszawa 2007.
- Schiller F., *Listy o estetycznym wychowaniu człowieka i inne rozprawy*, tłum. I. Krońska, J. Prokopiuk, Warszawa 1972.
- Teatr zaangażowany społecznie w Polsce*, red. K. Błachiewicz-Koryga, A. Żejmo-Kuldelska, Warszawa 2022 [online:] http://www.teatrzaangazowany.dramaway.pl/sites/default/files/teatr_zangazowany_spolecznie_w_polsce_teoria_i_praktyka.pdf.
- Żardecki W., *Teatr w refleksji i praktyce pedagogicznej. Ku pedagogice teatru*, Lublin 2012.

Izabela Kaleta
nauczyciel konsultant ŚCDN

³ *Pamiętnik Dawida Rubinowicza*, wstęp J. Iwaszkiewicz, Warszawa 1987.

TWÓRCZOŚĆ WIZUALNA dla lepszego jutra – jak kształtować postawy społeczne i patriotyczne przez sztukę

Nie istniejemy sami. Wszędzie i zawsze
jesteśmy tylko częścią krajobrazu, ale i on w nas trwa.
W. Krygowski

Tytuł artykułu i jednocześnie nazwa kursu doskonalącego mówią już wiele, zawierają słowa klucze niosące pozytywny przekaz. Twórczość wizualna to obraz plastyczny oraz lepsze jutro możliwe do osiągnięcia poprzez sztukę. I choć wydaje się to bardzo utopijne, to jednak elementy takiego myślenia i działania są do zrealizowania. Zapraszając nauczycieli na konferencje, kursy doskonalące, warsztaty, na spotkania sieci współpracy organizowane przez Świętokrzyskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach, staram się zachęcać do czynnego zaangażowania szkoły w kulturę.

Bazując na wiedzy z historii malarstwa pejzażowego – twórczości wybranych artystów regionu świętokrzyskiego – Józefa Szermętowskiego, Władysława Maleckiego, Franciszka Kostrzewskiego, a także historii fotografii – Kieleckiej Szkoły Krajobrazu czy plakatu – Rafała Olbińskiego, inspiruję nauczycieli do ekspresji przez sztukę. Proponuję szkolenia dotyczące malarstwa sztalugowego, kształtuję umiejętność obserwacji piękna naszego regionu i przedstawiania przestrzeni w kompozycji malarskiej. Uczę przechodzenia od analizy do syntezy. Staram się, aby nauczyciele dążyli do oddania idei pejzażu świętokrzyskiego, zapamiętania zależności kolorystycznych, a tym samym znalezienia własnego stylu malarskiego.

Wiara w siebie i odwaga twórcza sprzyjają kształtowaniu postaw społecznych i patriotycznych, odpowiedzialności za region oraz Ojczyznę. Nauczyciel-twórca ma bezpośredni wpływ na młodego człowieka. Jego pasja i zaangażowanie wyznaczają drogę do dumy z bycia częścią tego pejzażu, tego regionu. Kształtowanie postaw aktywizujących nauczycieli, a tym samym uczniów, to jedna z części misji ŚCDN w Kielcach. Kontynuacją szkoleń jest upublicznianie prac artystycznych w instytucjach kultury ważnych dla naszego regionu, np. w Muzeum Narodowym, w Muzeum Historii Kielc, na Targach Kielce oraz w domach kultury i w bibliotekach.

Sławomira Jambor *Świętokrzyskie miniaturki*

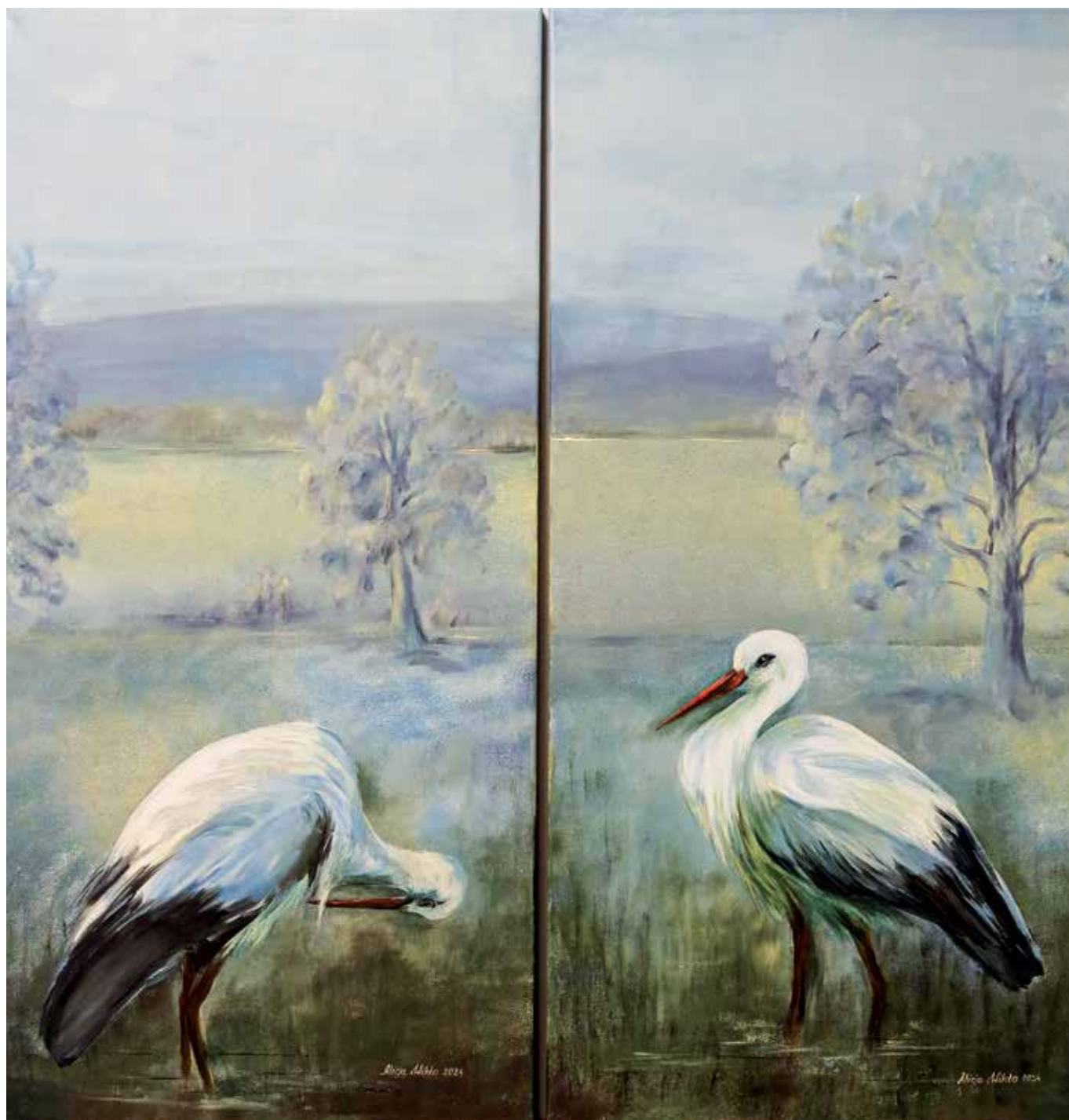
Turystyka i potrzeba tworzenia są nieodłączną częścią mojego życia. Piękno ziemi świętokrzyskiej, przejawiające się w zabytkach architektury i w świecie przyrody jest mi szczególnie bliskie. Stanowi też inspirację dla twórczości związanej ściśle z regionem, w którym żyję [...].

(Sławomira Jambor jest nauczycielką Szkoły Podstawowej im. bł. ks. Jerzego Popiełuszki w Cieślach)

Anna Biskup, *Pasiak świętokrzyski* (2024)

Fot. A. Dziwirek

Alicja Wikło, *Bociany* (2024)

Dominika Mijas-Musiał *Świętokrzyskie w niecodziennym kolorycie*

Jak Stefan Żeromski silnie związana ze światem przyrody świętokrzyskiej krainy, artystka Dominika Mijas-Musiał, umie dostrzec i precyzyjnie utrwalić na płótnie piękno rodzimego krajobrazu [...]. Niezwykłość jej talentu polega na lekkości przechodzenia od przestrzennego spojrzenia na świat do precyzji wykonania rysunku technicznego – niezbędnych w pracy architekta krajobrazu, z prawdziwie malarskim, pełnym niecodziennego kolorytu ujęciem świętokrzyskich pól, lasów i łąk [...].

(Dominika Mijas-Musiał jest nauczycielką Zespołu Szkół Zawodowych nr 1 w Kielcach)

Sławomira Jambor *Jaskinia Raj* (2024)

Fot. A. Dziwerek

Fot. A. Dziwerek

Katarzyna Zawisza, Iwona Grabczak, *Krajobraz metaforyczny* (2024)

Od czterech lat we współpracy z Muzeum Historii Kielc prowadzę sieć współpracy i samokształcenia „Świętokrzyskie w twórczości artystycznej nauczycieli”. W ramach podejmowanych działań w Małej Galerii Muzeum Historii Kielc odbyło się ponad trzydzieści wystaw indywidualnych nauczycieli świętokrzyskich

Katarzyna Zawisza *Inspiracje Kielecką Szkołą Krajobrazu*

Pejzaż swoimi niezliczonymi strukturami porywał przedstawicieli Kieleckiej Szkoły Krajobrazu. Na czarno-białych fotografiach utrwalali oni piękno ukryte w formach geologicznych i roślinnych, w geometryczności pól, w falistych liniach rzek, zmienności pór roku [...]. Ta niezwykła plastyczność stała się źródłem inspiracji dla Katarzyny Zawiszy.

(Katarzyna Zawisza jest nauczycielką w Polskim Stowarzyszeniu na rzecz osób z Niepełnosprawnością Intellektualną Koło w Kielcach)

placówek oświatowych. Popularyzując pasje nauczycielskie, wzbogacam ich wiedzę i umiejętności z zakresu metod, form i technik plastycznych. Buduję przestrzeń do swobodnej wymiany doświadczeń podczas wernisaży i spotkań autorskich. Często gośćmi na plenerach malarskich są również uczniowie danego nauczyciela-twórcy, wówczas można zauważyć, jak buduje się szacunek do mentora-mistrza.

Plastyka okazuje się ważnym elementem wychowania obywatelskiego każdego pokolenia.

Zapraszam również do zapoznania się z kilkoma tekstami pochodzącymi z folderów przeprowadzonych już wystaw prac malarzskich nauczycieli naszego regionu.

dr Aleksandra Potocka-Kuc
nauczyciel konsultant ŚCDN, artysta plastyk

AKSJOMATY kształcenia obywatelskiego i patriotycznego

Podczas lekcji z przedmiotów humanistycznych naturalne jest poruszanie tak istotnych tematów, jak: historia Polski, miejsce Polaka w dawnym i we współczesnym świecie, polityka zagraniczna i wewnętrzna, kultura Polski oraz jej dorobek intelektualno-artystyczny. Stałe powtarzanie utartych i banalnych twierdzeń, że „Polska jest wielka”, a „wszyscy Polacy to jedna rodzina” nic do życia szkolno-dydaktycznego nie wnosi¹. Tradycja i jej dorobek powinny być (re)interpretowane z wykorzystaniem nowych, aktualnych i współczesnych dla ucznia kategorii. Tylko ciekawie i twórczo ukazana historia może doprowadzić ucznia do hermeneutycznego rozumienia sensu tejże opowieści – narracji, która w różnych książkach i na różnych lekcjach będzie kierowana w inny sposób. Chodzi przecież o wchodzenie przez ucznia na coraz wyższy stopień rozumienia historii oraz kształtowanie u młodego człowieka umiejętności wykorzystywania wiedzy o przeszłości, np. podczas czytania lektur, pisania prac czy prowadzenia dyskusji².

Kształcenie obywatelskie

Już w okresie edukacji wczesnoszkolnej, a nawet przedszkolnej, uczy się dzieci pojęć istotnych dla edukacji obywatelskiej, takich jak: Ojczyzna, niepodległość, dom, dobro wspólne, Polska czy narodowość. Wszystkie one są niezwykle ważne z perspektywy kształcenia odpowiednich postaw aksjologicznych i kształtowania u dzieci przekonania, że są one częścią jakiegoś większego projektu noszącego nazwę Polska. Potrzeba zainteresowania historią lokalną i krajową wynika też z faktu, iż rozbudza w dziecku zapał i motywację do dalszej nauki, a także pozwala na zainteresowanie szeroko pojętym czasem i miejscem w życiu człowieka – tym, co było, czego nie da się już zobaczyć, ale co stanowi istotny element nas samych, czyli naszej „duszy narodowej” oraz tożsamości – pojęcia niezwykle ważnego z perspektywy współczesnego człowieka. Żyjemy dziś w specyficznych warunkach – świat szybko zmienia się, często nie ma czasu na kultywowanie tego, co było, a człowiek na ogół zajęty jest tylko teraźniejszością. Ta fragmentaryczność świata, definiowana łacińską zasadą *pars pro toto* (część za całość), sprawia, że człowiek ma dziś problemy z zachowaniem spokoju i całościowym rozumieniem otaczających go zjawisk.

W związku z upływem czasu, wpływem mass mediów, młody człowiek rozumie tylko poszczególne elementy, ale nie potrafi stworzyć pełnego obrazu np. historii Polski, esencji polskości czy swoich własnych poglądów politycznych. Umiejętność budowy spójnego obrazu różnych zagadnień przyda się uczniowi, chociażby przy pisaniu wypracowania maturalnego czy późniejszych studenckich prac dyplomowych. Rozwijanie zagadnień obywatelskich i rozmowa o ich znaczeniu jest z tej perspektywy niezwykle istotna.

Kształcenie patriotyczne

W moim przekonaniu edukacja patriotyczna powinna służyć przede wszystkim temu, aby rozbudzać w uczniach zainteresowanie historią Polski i pokazywać, że ma ona znaczenie dla całej wspólnoty narodowej. Nie zgadzam się do końca z powiedzeniem, że historia jest nauczycielką życia i uważam, że zostało ono w mocny sposób wypaczone. W mojej ocenie historia nie musi uczyć nas, jak nie popełniać błędów i jak nie dopuszczać do konfliktów, bo przecież one i tak będą się zdarzać. Na lekcji historii można ciekawie wykorzystać sytuacje konfliktowe – oczywiście w sposób całkowicie kulturalny i pokojowy.

Bogusława Jodłowska pisze: „Jedną z przyczyn niedoceniań sytuacji konfliktowych dla rozwoju i wychowania człowieka stanowiła filozofia edukacyjna, u podstaw której leżało przekonanie, że kategorie integracji i harmonii trzeba uznać za warunki pozytywne i konieczne dla kształtowania pożądanej osobowości człowieka. Konflikt oznaczający »sprzeczność« był uważany za element destrukcyjny procesu edukacyjnego, zakłócający ład i harmonię w ujmowaniu rzeczywistości”³. Nauczyciel historii powinien pokazywać jednak jej różnorodność. Nie da się tego zrobić, pracując tylko z jednym podręcznikiem, dlatego dobrze wykorzystywać podczas lekcji artykuły popularnonaukowe, publikacje naukowe, opracowania, biografie, mapy, atlasy – wszystko, co dokształcający się i rozwijający stale historyk powinien posiadać we własnej bibliotece. Pomocą służyć mogą: biblioteka szkolna, miejska czy pedagogiczna. W swojej pracy dydaktycznej zauważam pewną prawidłowość. Kiedy przynoszę interesującą, ładnie wydaną i posiadającą piękne ilustracje książkę, to okazuje się, że dzieci żywo są zainteresowane taką publikacją. To ciekawa i twórcza metoda pracy z dziećmi.

Należy wprowadzać ucznia w tematykę przeszłości Polski, aby mógł on odkrywać w sobie specyfikę polskości i zrozumieć, że ma ona na niego wpływ obecnie i będzie miała już na zawsze. Historia jest przy tym przygodą – nauczyciel zabiera uczniów na prawdziwą wyprawę po różnych zakątkach świata i zapoznaje z postaciami z przeszłości. Nauczyciel historii ma świetne narzędzia i możliwości do kształcenia u uczniów niezależnej postawy aksjologicznej, szacunku wobec świata i drugiego człowieka – przeszłego, teraźniejszego i przyszłego.

Podsumowanie

W mojej wizji obywatel to ktoś, kto współuczestniczy, kto nie waha się zabierać głos. Dojrzała polemika może być przyczynkiem do ciekawej i twórczej lekcji obywatelskiej. Takich lekcji życzę wszystkim, którzy szczerze kochają historię i widzą w niej drogę kształcenia przez całe życie.

Ernest Nowak

Szkoła Podstawowa Specjalna „Akademia Życia” w Kielcach

¹ B. Dopart, *Obronić polski kanon przed uczniem Gałkiewiczem*, „Wpis” 2024, nr 10 (168), s. 41, 46.

² B. Jodłowska, *Start – szok zawodowy – twórcza praca nauczyciela klas początkowych*, Warszawa 1991, s. 42.

³ Za: B. Jodłowska, *Start – szok zawodowy – twórcza praca nauczyciela klas początkowych*, Warszawa 1991, s. 72.

Wychowanie ku WARTOŚCIOM OBYWATELSKIM

Jednym z priorytetów działalności Publicznej Szkoły Podstawowej im. Heleny i Józefa Świątyńskich w Ossali jest podjęcie trudu wychowania uczniów ku wartościom obywatelskim tak, aby w sposób efektywny wdrożyć młodych ludzi do świadomego, aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym naszego państwa.

Rolą szkoły jest nie tylko przekazywać wiedzę, ale także rozwijać u dzieci umiejętność krytycznego myślenia oraz zdolność do podejmowania właściwych decyzji, co jest przykładem obywatelskości i patriotyzmu, a więc postaw, których deficyt obecnie dostrzegamy. Tylko w ten sposób można zbudować w przyszłości świadome i odpowiedzialne społeczeństwo, wszak: „Takie są Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie” – czytamy w akcie fundacyjnym Akademii Zamojskiej z 1600 r. Ma to niebagatelne znaczenie w dzisiejszym jakże skomplikowanym świecie różnorodnych ideologii – od kosmopolityzmu poczynając a na nacjonalizmie skończywszy.

W Publicznej Szkole Podstawowej w Ossali podejmowanych jest wiele cyklicznych działań wychowawczych, w ramach których placówka współpracuje z podmiotami zewnętrznymi, m.in.: z Instytutem Pamięci Narodowej, z parafią Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Niekrasowie czy z Archiwum Państwowym w Kielcach.

Pacyfikacja wsi Strużki

Od kilku lat szkoła we współpracy z parafią Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Niekrasowie uczestniczy w organizacji obchodów rocznic ważnych zarówno dla lokalnej społeczności, jak i dla całego narodu. Jedną z nich jest pacyfikacja wsi Strużki, której dokonały oddziały niemieckie w 1943 r. Obchody organizowane są na początku czerwca. Odprawianej na terenie Strużek Mszy Świętej towarzyszy przygotowany przez uczniów montaż słowno-muzyczny skierowany do uczestników liturgii. W wydarzeniu uczestniczy przedstawiciel Instytutu Pamięci Narodowej z wystąpieniem ukazującym tragedię mieszkańców wsi w świetle nowych odkryć archiwalnych.

Cud nad Wisłą

Rok 1920 to data w historii Polski, której nam nie wolno zapomnieć. Między 13 a 15 sierpnia, kiedy Kościół obchodził uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, na przedpolach Warszawy rozegrała się decydująca bitwa wojny polsko-bolszewickiej określana mianem Cudu nad Wisłą. Z tej okazji szkoła uczestniczy we Mszy Świętej, w której dziękujemy Opatrzności za darowaną nam przed laty wolność. Uroczystość kończy się złożeniem, w asyście szkolnego pocztu sztandarowego, wiązanki pod pomnikiem upamiętniającym poległych.

Nieustanna pamięć

Kolejnym cyklicznym działaniem jest udział uczniów w akcji Ministerstwa Edukacji Narodowej „Szkoła pamięta”. W jej ramach uczniowie wraz z nauczycielami zapalają symboliczne znicze

Helena i Józef Świątyńscy – patroni PSP w Ossali

Fot. Archiwum PSP w Ossali

nieustannej pamięci na grobach pomordowanych w obu wojnach światowych uczestników walk o wolną Polskę, osób powszechnie znanych w lokalnym środowisku, w tym nieżyjących nauczycieli, a także na grobie patronów szkoły.

Pieśni żołnierskie i partyzanckie

W formie konkursu wokalnego odbywa się w naszej szkole międzyszkolny Festiwal Pieśni Żołnierskiej i Partyzanckiej. Celem spotkania jest promowanie postaw patriotycznych, a także umożliwienie wykonawcom wyrażenia swego patriotyzmu przez śpiew. Uczestnicy prezentują wyjątkowe, piękne, poruszające piosenki legionowe i patriotyczne. To już tradycja oraz niezwykła lekcja patriotyzmu, która trwa kilka lat i będzie kontynuowana. Spotkanie staje się okazją do zgłębienia wiedzy historycznej, uczczenia pamięci tych, którzy walczyli za wolność naszej Ojczyzny.

Bohaterowie minionych pokoleń

Kultywując wśród uczniów pamięć o minionych pokoleniach angażujących się w walkę narodowo-wyzwoleńczą, szkoła w Ossali od kilku lat bierze udział w realizacji projektu BohaterOn w Twojej Szkole organizowanego przez dwie wrocławskie organizacje – Fundację Sensoria i Fundację Pokolenia Kolumbów. Działaniom przyświeca hasło „Pamięć – Edukacja – Pomoc”. Zasadniczym celem akcji jest przekazanie dzieciom i młodzieży wiedzy historycznej.

Hymn państwowy

W roku szkolnym 2024/2025 po raz kolejny nasza placówka włączyła się w ogólnopolską akcję „Szkoła do hymnu”. W warstwie emocjonalnej akcja ta ma łączyć pokolenia i pokazywać podobieństwa między młodymi ludźmi sprzed osiemdziesięciu laty i tymi, którzy obecnie stawiają czoło wielu wyzwaniom codzienności. Projekt realizowany jest podczas zajęć z historii, w oparciu o przygotowa-

Fot. Archiwum PSP w Ossali

Obchody Narodowego Święta Niepodległości

ne przez organizatorów materiały edukacyjne mające inspirować uczniów do dyskusji dających możliwość wymiany spostrzeżeń.

Dom Pamięci Adama Bienia

Niezwykle ważne miejsce w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły zajmuje Dom Pamięci Adama Bienia w Ossali gromadzący wiele pamiątek dokumentujących dorobek życia ministra Bienia. To miejsce, w którym młodzi ludzie poznają, czym był w swojej istocie patriotyzm oraz poświęcenie dla idei wolnej i niepodległej Ojczyzny w wymiarze historycznym. Szkoła organizowała wycieczki edukacyjne, podczas których uczniowie poznawali sylwetkę ministra Bienia. Po Domu Pamięci młodzież oprowadzała Hanna Bielska, córka ministra Bienia, opowiadając o życiu swojego ojca. Rozmowy prowadzone z uczniami w trakcie zwiedzania zmierzały w kierunku prób zdefiniowania, na czym powinny polegać: współczesny patriotyzm, postawa obywatelska czy kwestia odpowiedzialności za państwo. Losy Adama Bienia, uczestnika słynnego procesu szesnastu przywódców Polskiego Państwa Podziemnego, skłaniają młodych ludzi do refleksji nad kondycją współczesnego społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.

Szkolna izba pamięci

Podobną rolę odgrywa istniejąca w szkole od 1992 r. izba pamięci, w której na przestrzeni ponad trzydziestu lat zgromadzono wiele cennych historycznych eksponatów. Izba służy nauczycielom do prowadzenia zajęć historycznych oraz lekcji wychowawczych, w trakcie których prezentują oni uczniom przedmioty codziennego użytku, jakich obecnie już się nie używa. Młodzi ludzie poznają w bezpośredni sposób ową „historię na uboczu”, czyli losy zwykłych ludzi zmagających się z trudami codziennego życia.

Święta państwowe

Z okazji obchodów Narodowego Święta Niepodległości i święta Konstytucji 3 maja z 1791 r. pod znanym hasłem „Patriotyzm jest w Nas” organizowany jest uroczysty marsz, w którym uczestniczą uczniowie wszystkich klas, a przyłączać mogą się również mieszkańcy Ossali. Marszowi towarzyszy wspólne śpiewanie pieśni patriotycznych. W ten sposób społeczność szkolna manifestuje swój patriotyzm i przywiązanie do małej Ojczyzny. Mamy więc do czynienia z ważnym procesem budowy lokalnej wspólnoty, której sprzymierzeńcem jest właśnie szkoła.

Obchody pacyfikacji wsi Strużki

Fot. Archiwum PSP w Ossali

Festyn rodzinny

Podobnemu celowi – budowaniu więzi społecznych – służy również organizowany każdego roku w czerwcu festyn rodzinny angażujący dość licznie rodziców naszych uczniów. Warto podkreślić, iż przedsięwzięcie wyzwała zarówno w uczniach, jak i w rodzicach, cenną inicjatywę społeczną.

Tablice pamiątkowe

Ważne miejsce w historii Ossali i okolic zajmuje słynny oddział partyzancki „Jędrusie”, dlatego pierwsza pamiątkowa tablica umieszczona na murach naszej szkoły poświęcona została drugiemu dowódcy oddziału, tj. Józefowi Wiąckowi ps. Sowa, a także jego zastępcy Stanisławowi Wiąckowi ps. Inspektor – żołnierzom Armii Krajowej. Obaj są kawalerami Orderu Wojennego Virtuti Militari, najwyższego polskiego odznaczenia wojennego nadawanego za wybitne zasługi bojowe. W niedalekich Sulisławicach w powiecie sandomierskim znajduje się Izba Pamięci Organizacji Odwet i Oddziału Partyzanckiego „Jędrusie”¹. Odsłonięcie tablicy miało miejsce 13 października 2001 r.

Kultywowaniu pamięci historycznej służą tablice upamiętniające patronów szkoły, tj. Helenę i Józefa Świątyńskich – długoletnich nauczycieli naszej placówki. W okresie przedwojennym Józef Świątyński otrzymał Medal Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, a w 1938 r. obydwie małżonkowie zostali uhonorowani Brązowymi Medalami za Długoletnią Służbę. Uroczyste odsłonięcie tablicy pamiątkowej w Szkole Podstawowej w Ossali odbyło się 18 września 2004 r.

Kolejna tablica poświęcona jest Kazimierzowi Sabbatowi, absolwentowi szkoły w Ossali, prawnikowi. Był on polskim działaczem emigracyjnym, wieloletnim premierem Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie, a w latach 1986–1989 prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie. Został odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski oraz z racji sprawowanego urzędu Orderem Orła Białego. Od grudnia 2015 r. jego portret wraz z portretami pozostałych prezydentów RP na uchodźstwie wisi na honorowym miejscu w holu Ambasady RP

¹ Zob. M. Maj, *Otwarcie Izby Pamięci Oddziału Partyzanckiego „Jędrusie” w Sulisławicach* [online:] <https://loniow.pl/otwarcie-izby-pamieci-oddzialu-partyzanckiego-jedrusie-w-sulislawicach/> (dostęp: 21 listopada 2024).

w Londynie. Uroczyste odsłonięcie pamiątkowej tablicy w Szkole Podstawowej w Ossali miało miejsce 18 września 2014 r.

Znanym absolwentem szkoły, któremu również poświęcono tablicę znajdującą się na murach naszej szkoły, jest Adam Bień, polski polityk ruchu ludowego, adwokat, sędzia, pisarz. Bień pełnił obowiązki i zastępcy Delegata Rządu na Kraj, a także członka Krajowej Rady Ministrów. W 1945 r. był sądzony przez sowiecki wymiar sprawiedliwości w ramach procesu szesnastu przywódców Polskiego Państwa Podziemnego. Za swoje zasługi został uhonorowany najstarszym i najwyższym odznaczeniem państwowym Rzeczypospolitej Polskiej Orderem Orła Białego. Jego imieniem nazwano jedną z sal sejmowych. Odsłonięcie pamiątkowej tablicy przypadło na 18 września 2019 r.

Patroni szkoły

Począwszy od 2004 r. w Publicznej Szkole Podstawowej w Ossali obchodzone jest co roku Święto Patronów Szkoły, którymi zostali wspomniani już Helena i Józef Świątyńscy². Pracowali oni w szkole w latach 1930–1971, pełniąc też kierownicze funkcje. W ramach święta uczniowie z nauczycielami przygotowują uroczystą akademię, a delegacja szkoły składa wiązanki i zapala znicze na ich grobie znajdującym się na cmentarzu w Staszowie.

W organizacji święta szkoła współpracuje z podmiotami zewnętrznymi. W roku szkolnym 2024/2025 w obchodach wzięli udział Paweł Krakowiak prezes Stowarzyszenia Rekonstrukcji Historycznych „Avito Vivit Honore” w Staszowie. Przeprowadził on żywą lekcję historii „Od starożytności do współczesności” oraz zaprezentował uczniom stroje szlacheckie i uzbrojenie rycerskie. Opowiedział wiele ciekawych historii na temat dziejów państwa i narodu polskiego.

Publikacja

Cenną inicjatywą, którą podjęła szkoła, jest opracowanie pamiątkowej publikacji będącej formą uczczenia 150. rocznicy istnienia szkoły (1873–2023). Zgodnie z przyjętymi założeniami w publikacji zawarto szkic historyczny, w którym przedstawiono dzieje szkoły, imiona i nazwiska wszystkich nauczycieli pracujących w szkole począwszy od 1873 r., a także wspomnienia byłych nauczycieli i absolwentów. Publikacja zawiera także cenne fotografie, dokumenty oraz biogramy znanych absolwentów: Adama Bienia, Józefa Glicy, prof. Zdzisława Kubasa oraz Kazimierza Sabbata.

Podsumowanie

Dzięki tym przedsięwzięciom budowany jest pomost między przeszłością a teraźniejszością, co ma niebagatelny wpływ na kształt przyszłości. Szkoła, podejmując różne działania, kształtuje pamięć historyczną młodych Polaków – istotny komponent procesu formowania postaw obywatelskich. Realizując wyzwanie, jakim jest wychowanie ku wartościom obywatelskim, szkoła w Ossali, żeby być efektywną, położyła nacisk na systematyczność tego rodzaju inicjatyw wychowawczych. Jednocześnie podjęła współpracę z lokalną społecznością i z różnego rodzaju organizacjami, w tym pozarządowymi, aby w ten sposób tworzyć atrakcyjne warunki do poznawania przez uczniów wartości obywatelskich. Ważne jest, żeby motywować uczniów do uczestnictwa w przed-

Tablica poświęcona dowódcom oddziału „Jędrusie” – Józefowi i Stanisławowi Wiąckim

Tablica poświęcona prezydentowi Kazimierzowi Sabbatowi

Tablica poświęcona ministrowi Adamowi Bieniowi

siewzięciach organizowanych przez szkołę, ponieważ takie działania w przyszłości mogą skutkować ich aktywnym i odpowiedzialnym zaangażowaniem w życie publiczne naszej Ojczyzny, z którą młodzi ludzie powinni się w pełni identyfikować.

Ewa Buda
dyrektor PSP w Ossali,
Mariusz Skotarek
nauczyciel historii PSP w Ossali

² Zarys życia i działalności Heleny i Józefa Świątyńskich [online:] <https://pspossala.szkołnastrona.pl/index.php?c=page&id=60> (dostęp: 21 listopada 2024).

GEOGRAFIA – klucz do zrozumienia świata i siebie samych

Co to znaczy rozwijać postawy obywatelskie i patriotyczne wśród uczniów na lekcjach geografii? Jak wykorzystać w szkołach potencjał tego przedmiotu, by inspirować dzieci i młodzież do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym oraz budowania silnej więzi z własnym regionem, krajem?

Opr. E. Kwiecień

Geografia, nauka o Ziemi i człowieku, to nie tylko zbiór faktów o kontynentach, oceanach i krajach, ale przede wszystkim dziedzina nauki pomagająca zrozumieć świat, w którym żyjemy, dająca możliwości kształtowania postaw obywatelskich i patriotycznych młodych ludzi. Geografia pozwala odkrywać piękno i różnorodność naszego świata, ale także dostrzegać problemy, które go dotyczą. Dzięki niej możemy zrozumieć, w jaki sposób działalność człowieka wpływa na środowisko naturalne, dlaczego powstają konflikty i jak można je rozwiązywać. Geografia pozwala dzieciom i młodzieży uczyć się podejmowania świadomych decyzji oraz aktywnego budowania przyszłości. Wiele zagadnień znajdujących się w podstawie programowej z geografii daje możliwość kształtowania właściwych postaw dzieci i młodzieży.

Wśród treści nauczania rozwijających postawy obywatelskie i patriotyczne można wyróżnić następujące obszary tematyczne:

- **Polska – moja Ojczyzna;**
- **edukacja regionalna;**
- **dziedzictwo kulturowe i historyczne;**
- **problemy globalne i zrównoważony rozwój;**
- **różnorodność kulturowa.**

Polska – moja Ojczyzna

Poznanie własnego kraju to fundament budowania poczucia tożsamości narodowej oraz kształtowania postaw patriotycznych. Na lekcjach geografii nauczyciel ma wiele możliwości, by zainteresować uczniów historią, kulturą i przyrodą ojczyzny. Wycieczki edukacyjne do miejsc historycznych, zwiedzanie zamków, pałaców, miejsc pamięci narodowej to okazja do lepszego zrozumienia historii Polski. Organizując wycieczki do parków narodowych, parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, wpływamy na percepcję bogactwa przyrodniczego Polski, dostrzeżenie znaczenia ochrony środowiska. Prowadzenie zajęć

bezpośrednio na terenie obszaru chronionego pozwala na kształtowanie postaw proekologicznych młodych ludzi. Poznając środowisko własnego kraju, uczniowie zwracają uwagę na najcenniejsze zabytki architektury, sztuki, kultury materialnej i niematerialnej, zgłębiają tematykę surowców naturalnych, ich wykorzystania przez człowieka oraz zagrożeń dla środowiska związanych z gospodarką tymi surowcami. Realizując edukacyjne projekty, uczniowie mogą tworzyć makiety zamków, zabytków architektury, miast, krajobrazów. Ważne jest, aby działania te były dostosowane do wieku i zainteresowań uczniów. Należy również pamiętać, że poznawanie własnego regionu i kraju powinno być połączone z kształtowaniem postaw tolerancji, szacunku dla innych kultur i otwartości na świat.

Edukacja regionalna

Poznanie małej Ojczyzny – tradycji i przeszłości – pomaga uczniom zrozumieć i docenić różnorodność kulturową oraz przyrodniczą swojego regionu. Niezwykle cenne i pomocne w rozwijaniu więzi z lokalną społecznością oraz we wzmacnianiu poczucia przynależności jest poznawanie najbliższego środowiska, historii, kultury poprzez realizację edukacyjnych projektów badawczych. Uczniowie mogą prowadzić obserwacje przyrodnicze, zbierać dane o roślinach i zwierzętach występujących w okolicy, dokonywać pomiarów składników pogody, badać i monitorować stopień zanieczyszczenia powietrza, wody, gleby oraz zbierać informacje o swojej miejscowości, jej zabytkach, tradycjach, zwyczajach i występujących problemach. Wycieczki do obszarów chronionych w najbliższej okolicy i w regionie uczą szacunku do przyrody oraz mają wpływ na rozwijanie świadomości ekologicznej. Uczniowie mogą brać udział w prowadzonych przez różne instytucje akcjach, takich jak sadzenie drzew czy sprzątanie okolicy. Połączenie wiedzy z działaniem sprzyja efektywnemu i skutecznemu kształtowaniu postaw proekologicznych. Uczniowie, przeprowadzając wywiady z mieszkańcami swojej miejscowości, budują więzi pomiędzy pokoleniami. Poznanie małej Ojczyzny pomaga łatwiej przełożyć zdobytą wiedzę na działania podejmowane w codziennym życiu ucznia, w jego najbliższym środowisku.

Dziedzictwo kulturowe i historyczne

Poznanie dziedzictwa kulturowego i historycznego związane jest z poznawaniem własnego kraju i jest istotne dla kształtowania tożsamości narodowej oraz postaw patriotycznych. Uwzględnianie w programach wycieczek edukacyjnych zwiedzania muzeów regionalnych, historycznych, etnograficznych, poznawania zabytkowych miast, zwracanie uwagi na ich układ urbanistyczny, architekturę, a także na miejsca związane z ważnymi wydarzeniami historycznymi, przyczynia się do kształtowania tych postaw. Podczas lekcji geografii zwraca się szczególną uwagę na obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, podkreślając unikatowość i wartość każdego z nich. Wycieczki do miejsc historycznych, takich jak muzea czy miejsca pamięci narodowej, pozwalają uczniom na bezpośrednie zetknięcie się z historią. Widząc zabytki, eksponaty i miejsca ważnych wydarzeń, uczniowie lepiej rozumieją i doceniają przeszłość swojego kraju. Poznanie dziedzictwa kulturowego i historycznego oraz jej miejsca w Europie i w świecie umożliwia kształtowanie postaw szacunku dla przeszłości, tożsamości narodowej oraz chęci ochrony dziedzictwa kulturowego i historycznego dla przyszłych pokoleń. Przyczynia się także do rozwijania poczucia dumy z bycia Polakiem.

Problemy globalne i zrównoważony rozwój

Zapoznanie się z globalnymi problemami uświadamia uczniom, że ich działania mają wpływ na cały świat. Uczniowie powinni mieć możliwość samodzielnego odkrywania trudnych zagadnień, poszukiwania rozwiązań i podejmowania decyzji. Podczas lekcji nauczyciel może wykorzystać różnorodne metody nauczania, aby rozwijać u uczniów potrzebne kompetencje. Organizowanie dyskusji, debat na temat globalnych problemów, takich jak: zmiany klimatyczne, zanieczyszczenie środowiska czy nierówności społeczne, pozwoli zrozumieć, że trudności, z którymi boryka się świat, mają bezpośredni wpływ na życie młodych ludzi. Udział w dyskusjach i w debatach na temat ubóstwa, głodu, braku dostępu do edukacji i opieki zdrowotnej w różnych częściach świata, pozwoli uczyć się podejmowania decyzji dotyczących globalnych wyzwań. Organizowanie symulacji konferencji, np. na temat przyczyn i skutków zmian klimatycznych, ich wpływu na różne regiony świata oraz na temat rodzajów zanieczyszczeń, ich źródeł oraz skutków dla zdrowia ludzi i środowiska, zwiększy świadomość dzieci i młodzieży w zakresie poczucia odpowiedzialności za przyszłość naszej planety.

Różnorodność kulturowa

Geografia jako nauka o człowieku i jego środowisku stwarza wiele możliwości poznawania różnorodności kulturowej, co jest kluczowe dla kształtowania postaw tolerancji i otwartości na innych. Poznanie historii i kultury mniejszości narodowych żyjących w Polsce, ich wkładu w rozwój kultury polskiej, sprzyja modelowaniu u uczniów właściwych postaw. Kształtowanie tolerancji może odbywać się poprzez organizację dyskusji na temat różnic kulturowych, stereotypów, uprzedzeń i ich negatywnych skutków czy też symulowanie różnych sytuacji, w których uczniowie muszą zmierzyć się z osobami o odmiennych poglądach i kulturach. Rozumienie innych narodów i kultur bez obawy o utratę własnej tożsamości jest możliwe tylko wtedy, gdy mamy świadomość własnej wartości, korzeni, które są kształtowane podczas całego procesu dydaktycznego w zakresie poznawania geografii własnego regionu oraz kraju ojczystego.

W podstawie programowej dla szkół ponadpodstawowych z geografii czytamy, że wykorzystanie walorów edukacyjno-wychowawczych geografii oraz realizacja planowanych osiągnięć ucznia, czyli również kształtowanie właściwych postaw, jest możliwe tylko w warunkach aktywnego i świadomego konstruowania wiedzy młodego człowieka, a nie wyłącznej transmisji wiedzy od nauczyciela do ucznia, dlatego modelowanie zachowań obywatelskich i patriotycznych na lekcjach geografii powinno odbywać się poprzez:

- **wykorzystanie metody projektów** – uczniowie mogą pracować nad projektami związanymi z lokalnym środowiskiem, historią regionu czy z problemami ekologicznymi; projekty te mogą angażować uczniów w badania terenowe, wywiady z mieszkańcami czy w organizowanie akcji społecznych; uczniowie mogą tworzyć mapy lokalnych zasobów naturalnych, takich jak: parki, rzeki, lasy oraz mapy infrastruktury społecznej;
- **analizę studium przypadku** – analiza konkretnych przypadków, takich jak skutki zmian klimatycznych w danym regionie czy migracje ludności, może pomóc uczniom zrozumieć złożoność problemów globalnych i ich lokalne implikacje;
- **organizowanie debat i dyskusji** – przeprowadzanie na temat aktualnych wydarzeń i problemów społecznych debat; argu-

Opr. E. Kwiecień

mentacji, krytycznego myślenia, formułowania własnych opinii i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym;

- **organizowanie aktywności terenowych** – zajęcia w terenie często wymagają pracy zespołowej, co sprzyja rozwijaniu umiejętności współpracy, komunikacji i rozwiązywania problemów; młodzi ludzie uczą się, jak działać na rzecz osiągnięcia wspólnego celu, co jest kluczowe dla budowania społeczeństwa obywatelskiego; kontakt z przyrodą może inspirować uczniów do podejmowania działań na rzecz ochrony środowiska; uczniowie dowiadują się, że ochrona przyrody jest obowiązkiem każdego człowieka; mogą angażować się w lokalne inicjatywy ekologiczne, takie jak kampanie na rzecz recyklingu, oszczędzania wody czy ochrony zagrożonych gatunków; takie działania rozwijają poczucie odpowiedzialności i zaangażowania obywatelskiego;
- **organizowanie wycieczek edukacyjnych** – wycieczki do miejsc o znaczeniu historycznym i przyrodniczym, takich jak: muzea, rezerваты przyrody, miejsca pamięci narodowej, mogą być okazją do dyskusji na temat odpowiedzialności obywatelskiej, zrównoważonego rozwoju i roli jednostki w ochronie środowiska;
- **stosowanie gier i zabaw edukacyjnych** – wykorzystanie gier symulacyjnych i edukacyjnych może pomóc uczniom zrozumieć procesy geograficzne i społeczne w angażujący, interaktywny sposób;
- **tworzenie blogów i vlogów (wideoblogów)** – uczniowie mogą tworzyć blogi lub vlogi na temat lokalnych wydarzeń, proble-

mów społecznych czy ciekawostek geograficznych; to rozwija umiejętności komunikacyjne i technologiczne, a także promuje aktywność obywatelską;

- **współpracę z lokalną społecznością** – zapraszanie gości, np. lokalnych działaczy społecznych, oraz organizowanie wycieczek do lokalnych miejsc o znaczeniu historycznym oraz kulturowym może pomóc uczniom lepiej zrozumieć i docenić swoje najbliższe otoczenie, swoją małą Ojczyznę;
- **współpracę z organizacjami pozarządowymi** – spotkania z przedstawicielami tych organizacji, realizacja wspólnych przedsięwzięć (zbiórki surowców wtórnych czy sadzenie drzew) mogą zainspirować uczniów do działania.

Podsumowanie

Poprzez odpowiednio dobrane działania możemy inspirować uczniów do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, budowania silnej więzi z własnym krajem i szacunku dla innych kultur. Kształtowanie właściwych postaw to modelowanie u uczniów świadomości i odpowiedzialności za swoje otoczenie, kraj i świat oraz wzbudzanie miłości, szacunku do Ojczyzny. To proces długotrwały, wymagający systematycznych działań i zaangażowania zarówno nauczycieli, jak i uczniów.

Ewa Kwiecień
nauczyciel konsultant ŚCDN

Projekty społeczne i obywatelskie w edukacji STEAM

Edukacja STEAM przyczynia się do rozwijania u uczniów kompetencji społecznych i obywatelskich, inspirowanie do aktywnego uczenia się oraz pozytywnie wpływa na rozwijanie umiejętności interpersonalnych.

Edukacja STEAM umożliwia przygotowanie uczniów do rozwiązywania problemów współczesnego świata poprzez integrację nauk ścisłych, technologii, inżynierii, sztuki i matematyki. Edukacja społeczna skupia się na rozwijaniu umiejętności interpersonalnych, świadomości społecznej oraz odpowiedzialności obywatelskiej. Łącząc te obszary, dostarczamy wielu korzyści uczniom, a w przyszłości również społeczeństwu poprzez przygotowanie młodych ludzi do funkcjonowania na rynku pracy. Podczas realizacji projektów STEAM uczniowie kształtują szereg kompetencji miękkich, które wpływają na ich wszechstronny rozwój osobisty oraz przygotowują do przyszłych wyzwań zawodowych i świadomego funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie.

Współpraca

Projekty STEAM realizowane są zespołowo. Uczniowie uczą się dzielić zadaniami, pomysłami i wspólnie podejmować decyzje. Zauważają, że do osiągnięcia celu – rozwiązania problemu – potrzebny jest podział ról w zespole. To pozwala wykorzystać potencjał każdego członka zespołu – osób różniących się predyspozycjami, umiejętnościami i uzdolnieniami. Praca zespołowa wpływa również na rozwijanie umiejętności delegowania zadań oraz ponoszenia odpowiedzialności za efekty pracy swojej i grupy. Wspólne działania mogą prowadzić do różnicy zdań, co daje uczniom okazję do nauki rozwiązywania konfliktów poprzez negocjacje i kompromisy. Współpraca w projektach sprzyja budowaniu zaufania między członkami zespołu. Uczniowie dowiadują się, że mogą polegać na sobie nawzajem, a to wzmacnia więzi między nimi i motywuje do wspólnej pracy.

Komunikacja

Edukacja STEAM wpływa na rozwijanie u uczniów umiejętności komunikacji werbalnej – ustnej i pisemnej. Podczas realizacji projektu uczestnicy muszą w jasny sposób wyrażać swoje pomysły, precyzyjnie uzasadniać decyzje, aktywnie słuchać innych, zadawać pytania oraz dzielić się wynikami swojej pracy. Projekty STEAM kończą się publiczną prezentacją efektów ich realizacji, co wiąże się z koniecznością odpowiedniego przygotowania. W ten sposób uczniowie rozwijają umiejętność przemawiania oraz popierania swojego wystąpienia rzeczowymi argumentami. Ponadto uczą się pisać raporty z wyników przeprowadzonych badań i dokumentować pracę w projekcie, co prowadzi do rozwijania umiejętności jasnego i precyzyjnego wyrażania swoich myśli w mowie i w piśmie.

Kreatywność

Kreatywność jest niezbędnym elementem edukacji STEAM. Uczniowie muszą wychodzić poza schematy, wykazywać się twórczym podejściem do rozpatrywanego problemu i szukać in-

nowacyjnych rozwiązań. Podczas projektowania i prototypowania pobudzają swoją pomysłowość. Proces tworzenia zachęca do eksperymentowania i testowania własnych pomysłów, a to pozwala młodym ludziom uczyć się na swoich błędach.

Krytyczne myślenie

Podczas realizacji projektów STEAM dzieci i młodzież mają okazję do przeprowadzania badań naukowych, eksperymentowania oraz do podejmowania pracy z danymi. Uczą się w ten sposób zbierania i interpretowania danych, krytycznej analizy wyników, wyciągania wniosków oraz wykorzystywania danych i wyników do podejmowania świadomych decyzji.

Praca w projekcie rozpoczyna się od analizy problemu, który został przed uczniami postawiony, a to sprzyja rozwijaniu umiejętności identyfikowania głównych aspektów problemu oraz rozkładania go na mniejsze części składowe. Konieczność generowania i prezentowania własnych pomysłów rozwija u nich umiejętność logicznego myślenia i przekonywania innych do swoich racji. Poszukując informacji niezbędnych do rozwiązania problemu, uczniowie kształcą umiejętność oceny wiarygodności źródeł informacji oraz analizy danych. Etap ewaluacji projektu umożliwia doskonalenie sprawności dokonywania samooceny, co zachęca do refleksji nad uzyskanymi wynikami i swoją pracą. Młodzi ludzie uczą się oceniać, co było mocną stroną ich pracy a co słabą, jakich szans nie wykorzystali. To prowadzi do ciągłego doskonalenia umiejętności analitycznych.

Elastyczność i adaptacja

Praca w projekcie często może być źródłem nieprzewidywalnych sytuacji, które pozwalają uczniom rozwijać umiejętności szybko dostosowywania się do nowej rzeczywistości i radzenia sobie ze zmieniającymi się warunkami. Pojawiające się trudności w realizacji projektu wywołują stres. Dzieci i młodzież uczą się zachowywać spokój w krytycznych sytuacjach i rozwijają umiejętność zarządzania stresem. Uczą się, że czasami należy zmienić plan działania i poszukać alternatywnych rozwiązań, aby osiągnąć sukces. Analizowanie własnych błędów i wyciąganie z nich wniosków pozwala na rozwój. W ten sposób przygotowują się do radzenia sobie z wyzwaniami życia osobistego i zawodowego w dynamicznie zmieniającym się świecie oraz do skutecznego funkcjonowania w środowisku.

Tolerancja i akceptacja

Praca w projekcie STEAM często wymaga podejmowania działań w różnicowanej grupie. Uczniowie mogą pochodzić z różnych środowisk i kultur oraz posiadać odmienne umiejętności. Różnicowana grupa sprzyja nauce tolerancji i akceptacji, uczy

Kompetencje miękkie rozwijane podczas realizacji projektu STEAM

Opr. M. Kosztolowicz

rozumienia i szanowania uczuć kolegów, sprzyja kształtowaniu otwartości w zetknięciu z różnymi punktami widzenia i pomysłami. Uczniowie mierzą się z własnymi uprzedzeniami i funkcjonującymi stereotypami, nabywają doświadczenie w poszukiwaniu kompromisów. Prowadzi to do tworzenia wspierającego oraz zrozumiałego środowiska pracy i nauki. Młodzi ludzie uczą się, jak tworzyć zespół, w którym każdy czuje się akceptowany i doceniany.

Umiejętności interpersonalne

Udział w realizacji projektu STEAM to szansa dla uczniów na doskonalenie i rozwijanie szeregu umiejętności interpersonalnych. W ten sposób uczą się dostrzegać emocje kolegów i liczyć się z nimi oraz dzielić się z innymi własnymi uczuciami. Uczą się budować w zespole zaufanie, które jest fundamentem efektywnej pracy zespołowej. Rozwijają umiejętność rozwiązywania konfliktów w sposób konstruktywny, doskonałą umiejętność negocjowania i znajdowania kompromisów. Dostrzegają znaczenie otwartości w kontaktach z innymi. Rozwijają u siebie poczucie przynależności do grupy i odpowiedzialności za siebie oraz za innych. Nabywają umiejętności w zakresie planowania i organizacji pracy. Uczą się radzić sobie ze stresem i poznają techniki jego niwelowania. Projekt to również okazja do refleksji nad jakością współpracy.

Rozwijanie świadomości społecznej i obywatelskiej poprzez realizację projektów STEAM

Wybrane projekty STEAM umożliwiają rozwijanie świadomości społecznej i obywatelskiej uczniów. Wystarczy ukierunkować działania dzieci i młodzieży na dostrzeganie i zrozumienie problemów społecznych, takich jak: nierówności społeczne, dyskryminacja, dostęp do informacji, dostęp do edukacji, bezpieczeństwo danych, bariery społeczne, zanieczyszczenie środowiska, zmiany klimatu, zrównoważony rozwój, konflikty zbrojne i migracje. Takie projekty przyczynią się do wyrabiania u uczniów świadomości wpływu ich działań na innych i na najbliższe otoczenie oraz empatii czy chęci działania na rzecz poprawy sytuacji społecznej.

Projekty STEAM rozwijające u uczniów świadomość obywatelską mogą dotyczyć: zagadnień związanych z prawami i obowiązkami

obywatela, demokracji i uczestnictwa obywatelskiego, zdrowia publicznego, mediów i dezinformacji, etycznych aspektów wykorzystywania sztucznej inteligencji, wpływu technologii na społeczeństwo oraz aktywności w lokalnych społecznościach. Projekty powinny ponadto zachęcać uczniów do działań na rzecz wspólnego dobra lokalnej społeczności.

Główne nurty projektów społecznych i obywatelskich:

- **wpływ technologii na społeczeństwo** – projekty rozważające etyczne wykorzystanie technologii związanej z rozwojem sztucznej inteligencji, biotechnologii lub inżynierii genetycznej oraz dotyczące prywatności i bezpieczeństwa związanego z przetwarzaniem danych osobowych;
- **inicjatywy ekologiczne** – projekty związane z ochroną środowiska uczące odpowiedzialności ekologicznej; mogą dotyczyć: recyklingu, oszczędzania energii, zielonej infrastruktury;
- **inicjatywy społeczne** – projekty skierowane do lokalnej społeczności ułatwiające komunikację lub funkcjonowanie seniorów i osób niepełnosprawnych;
- **edukacja obywatelska** – projekty zwiększające zaangażowanie uczniów w życie społeczne i polityczne poprzez organizowanie kampanii społecznych oraz projekty dotyczące podstawowych praw i obowiązków obywateli, takich jak: prawo do głosowania, wolność słowa, przestrzeganie prawa;
- **międzykulturowość** – projekty rozwijające umiejętność rozumienia i akceptacji różnic kulturowych poprzez współpracę z rówieśnikami z różnych kręgów kulturowych;
- **tolerancja i inkluzja** – projekty dotyczące równouprawnienia i przeciwdziałania dyskryminacji;
- **analiza społecznych problemów** – projekty pozwalające identyfikować i analizować aktualne problemy społeczne, takie jak: zmiany klimatyczne, nierówności społeczne, bezrobocie;
- **myślenie systemowe** – projekty pozwalające zrozumieć, jak różne elementy społeczne, ekonomiczne i ekologiczne są ze sobą powiązane.

Mariola Kosztolowicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

Przykłady projektów STEAM rozwijających świadomość społeczną i obywatelską uczniów

Opr. M. Kosztolowicz	Wpływ technologii na społeczeństwo	Projekt „Etyka w grach komputerowych” Science: Badanie wpływu gier komputerowych na zachowanie i emocje graczy. Przeprowadzenie badań ankietowych wśród rówieśników. Technology: Tworzenie w programie Scratch gier, które ilustrują pozytywne i negatywne zachowania. Engineering: Zaprojektowanie i wykonanie gry planszowej promującej współpracę oraz uczciwość. Art: Rysowanie postaci, tła do gier planszowych i online oraz plakatów promujących etyczne zachowanie w grach. Mathematics: Analiza wyników ankiet i przedstawienie ich w formie wykresów oraz diagramów
		Projekt „Etyka w mediach społecznościowych” Science: Analizowanie wpływu mediów społecznościowych na zdrowie psychiczne i relacje międzyludzkie. Technology: Opracowanie aplikacji lub strony internetowej promującej zdrowe korzystanie z mediów społecznościowych. Engineering: Projektowanie systemu powiadomień przypominających użytkownikom o przerwach w korzystaniu z mediów społecznościowych. Art: Tworzenie materiałów wizualnych, które uświadamiają zagrożenia związane z mediami społecznościowymi. Mathematics: Analiza danych dotyczących czasu spędzanego w mediach społecznościowych i ich wpływu na różne aspekty życia. Przedstawienie wyników analiz w formie wykresów i diagramów
	Prywatność i bezpieczeństwo danych	Projekt „Bezpieczne hasła” Science: Badanie, jak działają hasła i jakie są najlepsze praktyki w zakresie ich tworzenia. Poznanie zasad działania ataku typu <i>brute force</i>. Próba określenia skutków wycieku haseł z ważnych instytucji świadczących usługi dla społeczeństwa. Technology: Poznanie oraz użycie różnych narzędzi do generowania silnych haseł oraz aplikacji do zarządzania hasłami. Engineering: Projektowanie oraz wykonanie plakatów i infografik przedstawiających zasady tworzenia bezpiecznych haseł. Art: Tworzenie komiksów ilustrujących, jak łatwo można złamać słabe hasło. Mathematics: Obliczenia dotyczące liczby możliwych kombinacji haseł w zależności od ich długości i złożoności
	Inicjatywy ekologiczne	Projekt „Zielona szkoła – ogród społeczny” Science: Badanie lokalnej flory i fauny oraz wpływu roślin na środowisko. Poznanie różnych ekosystemów i bioróżnorodności. Technology: Wykorzystanie aplikacji do identyfikacji roślin. Wykorzystanie programu graficznego lub innej aplikacji do zaplanowania ogrodu. Engineering: Projektowanie narzędzi do monitorowania wzrostu roślin. Projektowanie i budowa kompostownika oraz systemu nawadniania ogrodu. Art: Tworzenie plakatów promujących ogrody społeczne oraz rysowanie planów ogrodu. Mathematics: Obliczenia dotyczące powierzchni ogrodu, ilości potrzebnych nasion i nawozów. Dokonywanie analizy wzrostu roślin
	Inicjatywy społeczne	Projekt „Przyjazne otoczenie dla seniorów” Science: Badanie potrzeb osób starszych w zakresie mobilności i dostępności. Przeprowadzenie wywiadów z seniorami w celu zrozumienia ich codziennych wyzwań. Technology: Użycie aplikacji lub programu graficznego do zaprojektowania przestrzeni, która uwzględnia potrzeby osób starszych, takie jak: szerokie chodniki, łatwe w użyciu uchwyty, dostosowane ławki. Engineering: Projektowanie modeli przestrzeni publicznych przyjaznych dla osób starszych, takich jak: parki, skwery, chodniki. Art: Tworzenie wizualizacji i makiet przyjaznych przestrzeni, które mogą być używane w kampaniach społecznych. Mathematics: Obliczenia dotyczące wymagań przestrzennych, takich jak szerokość chodników czy odległości między elementami infrastruktury
	Prawa i obowiązki obywatelskie	Projekt „Rola mediów w kształtowaniu praw obywatelskich” Science: Badanie wpływu mediów na świadomość obywatelską i postrzeganie praw obywatelskich. Analizowanie różnych źródeł informacji. Technology: Opracowanie platformy internetowej lub aplikacji zbierającej i prezentującej informacje o prawach obywatelskich oraz aktualne wydarzenia. Engineering: Projektowanie systemu umożliwiającego użytkownikom łatwe zgłaszanie naruszeń praw obywatelskich. Art: Nagranie i zmontowanie filmu przypominającego prawa obywatelskie i rolę mediów w tym zakresie. Tworzenie plakatów promujących prawa obywatelskie. Mathematics: Analiza danych dotyczących wpływu kampanii medialnych na świadomość obywatelską. Obliczenia dotyczące zasięgu i efektywności tych kampanii

Zaangażowanie społeczne	Projekt „Czysta okolica – sprzątanie parku” Science: Badanie wpływu zanieczyszczeń na lokalne ekosystemy i zdrowie ludzi oraz rodzajów odpadów i ich wpływu na środowisko. Technology: Użycie aplikacji do rejestrowania zebranych odpadów oraz monitorowania postępów akcji sprzątania. Engineering: Projektowanie systemu segregacji odpadów w parku w celu ułatwienia recyklingu. Art: Tworzenie plakatów i ulotek, które zachęcą do udziału w akcji sprzątania. Mathematics: Analiza danych dotyczących ilości zebranych odpadów. Obliczenia dotyczące wpływu sprzątania na lokalne środowisko
Międkulturowość	Projekt „Kulinarne podróże po świecie” Science: Badanie składników odżywczych w potrawach z różnych kultur oraz ich wpływu na zdrowie. Tradycyjne potrawy i ich wartości odżywcze. Technology: Użycie edytora tekstu do tworzenia przepisów kulinarnych oraz aplikacji do dokumentowania etapów przyrządzania potraw. Założenie i prowadzenie bloga kulinarnego. Engineering: Organizacja przestrzeni do gotowania ułatwiającej przygotowywanie potraw różnych kultur. Projektowanie prostych narzędzi kuchennych. Art: Tworzenie plakatów lub książek kucharskich ilustrujących potrawy z różnych krajów oraz ich tradycje. Mathematics: Obliczenia dotyczące proporcji składników w przepisach. Analiza kosztów przygotowania potraw
Tolerancja i inkluzja	Projekt „Każdy jest inny – każdy jest ważny” Science: Badanie różnorodności wśród ludzi, w tym różnic kulturowych, językowych i fizycznych. Przeprowadzenie wywiadów z osobami z różnych środowisk. Technology: Użycie aplikacji Sway do tworzenia online prezentacji, które przedstawiają różnorodność w klasie lub w lokalnej społeczności. Engineering: Projektowanie w klasie przestrzeni sprzyjającej integracji i współpracy, np. strefy do pracy w grupach. Art: Tworzenie muralu ilustrującego różnorodność i promującego tolerancję. Mathematics: Analiza danych dotyczących różnorodności w klasie, np. liczby uczniów wywodzących się z różnych kultur oraz obliczenia dotyczące ich reprezentacji
Analiza społecznych problemów	Projekt „Wpływ hałasu na zdrowie” Science: Badanie wpływu hałasu na zdrowie psychiczne i fizyczne. Przeprowadzenie badań ankietowych wśród rówieśników na temat ich odczuć związanych z hałasem. Technology: Użycie aplikacji do pomiaru poziomu hałasu w różnych miejscach, np.: w szkole, na boisku, w parku, na ulicy, w sklepie. Engineering: Projektowanie rozwiązań, które mogą zmniejszyć hałas w szkole, takich jak panele akustyczne. Art: Tworzenie materiałów wizualnych ilustrujących skutki hałasu oraz sposoby jego redukcji. Mathematics: Analiza danych dotyczących poziomów hałasu. Obliczenia ich wpływu na samopoczucie uczniów. Przedstawienie danych w postaci wykresów i diagramów
	Projekt „Zrozumieć bezrobocie” Science: Badanie przyczyn bezrobocia, takich jak: zmiany w gospodarce, automatyzacja, brak umiejętności. Przeprowadzanie wywiadów z lokalnymi pracodawcami i z osobami poszukującymi pracy. Skutki społeczne bezrobocia. Wpływ bezrobocia na psychikę człowieka. Technology: Użycie aplikacji do zbierania danych o dostępnych ofertach pracy w okolicy oraz do dokumentowania wyników badań. Engineering: Projektowanie rozwiązań, które mogą wspierać osoby poszukujące pracy, takich jak centra informacji o pracy lub miejsca do nauki umiejętności. Art: Tworzenie plakatów ilustrujących problem bezrobocia oraz promujących lokalne inicjatywy wspierające zatrudnienie. Mathematics: Analiza danych dotyczących liczby osób bezrobotnych w społeczności. Obliczenia wpływu bezrobocia na lokalną gospodarkę
Myślenie systemowe	Projekt „Zrównoważony rozwój w lokalnej społeczności” Science: Badanie wpływu działalności gospodarczej na środowisko oraz społeczność lokalną. Analizowanie funkcjonowania lokalnych firm i ich działalności w zakresie zrównoważonego rozwoju. Technology: Opracowanie aplikacji, która ocenia wpływ różnych działań gospodarczych na środowisko i społeczność. Engineering: Projektowanie rozwiązań wspierających zrównoważony rozwój, takich jak energooszczędne budynki czy systemy transportu publicznego. Art: Tworzenie materiałów wizualnych promujących zrównoważony rozwój i zachęcających do podejmowania działań na rzecz ochrony środowiska. Mathematics: Analiza danych dotyczących wpływu zrównoważonego rozwoju na lokalną gospodarkę. Obliczenia dotyczące kosztów i korzyści związanych z wdrażaniem ekologicznych rozwiązań

WOLONTARIAT SZKOLNY – droga do aktywnego obywatelstwa

Aktywne obywatelstwo to świadoma postawa, która zakłada podejmowanie inicjatyw na rzecz dobra wspólnego.

Wolontariat szkolny to nie tylko okazja do pomagania innym, ale przede wszystkim sposób na kształtowanie świadomych, zaangażowanych i odpowiedzialnych obywateli. Zaangażowanie w wolontariat pomaga uczniom zrozumieć, że ich głos ma znaczenie. Młodzi ludzie uczą się, że mogą być częścią większej zmiany i że ich działania, choćby małe, mają realny wpływ na lokalną społeczność i świat. Udział w akcjach wolontariatu pokazuje dzieciom i młodzieży, jak współdziałać z innymi, szanować różnorodność i budować solidarność.

Wolontariat w szkołach ma ogromne znaczenie w procesie edukacyjnym, ponieważ umożliwia uczniom zdobywanie wiedzy nie tylko w tradycyjny sposób, ale także przez doświadczenie. Młodzież, angażując się w pomoc w organizacjach charytatywnych, w lokalnych akcjach czy w różnorodnych projektach społecznych, zdobywa umiejętności i rozwija kompetencje społeczne, które są trudne do wyuczenia w szkolnych ławkach. Praca na rzecz innych, zwłaszcza w kontekście potrzebujących, pomaga młodym ludziom lepiej zrozumieć sytuację społeczną i ekonomiczną swojego otoczenia.

Budowanie odpowiedzialności społecznej

Młodzi ludzie uczą się, że ich działania mają realny wpływ na innych, co sprzyja rozwojowi postaw prospołecznych. Wolontariat to także doskonała szkoła odpowiedzialności. Angażowanie się w pomoc dla osób chorych, starszych, rodzin potrzebujących czy też organizowanie wydarzeń społecznych pokazuje, jak ważna jest aktywność na rzecz wspólnoty. Wolontariat pomaga również przygotować młodzież do dorosłego życia. Dzięki zdobytemu doświadczeniu uczniowie lepiej rozumieją, jak ważne jest uczestnictwo w życiu społecznym i dbanie o wspólne dobro.

Rozwój umiejętności interpersonalnych

Wolontariat szkolny to także doskonała okazja do rozwoju umiejętności interpersonalnych. Współpraca z innymi wolontariuszami, z nauczycielami, z organizacjami czy też z osobami, którym udziela się pomocy, wymaga pracy zespołowej, komunikacji i umiejętności rozwiązywania problemów. Uczniowie uczą się, jak funkcjonować w różnych grupach społecznych, jak wyrażać swoje zdanie, a także szanować opinie innych. Takie doświadczenia są nieocenione w przyszłym życiu zawodowym oraz osobistym, pomagają w budowaniu relacji opartych na zaufaniu i wzajemnym szacunku.

Wolontariat jako narzędzie do aktywnego obywatelstwa

Wolontariat szkolny to fundament aktywnego obywatelstwa. Uczy młodych, że odpowiedzialność za innych i za swoje społeczeństwo nie kończy się na oddaniu głosu w wyborach. To codzienne działania, które mają na celu poprawę jakości życia w danej spo-

łeczności. Młodzież, angażując się w działalność wolontariatu, uczy się, jak podejmować inicjatywy, rozwiązywać problemy i podejmować decyzje, które mają wpływ na innych. To także doskonała okazja, by poznać mechanizmy rządzące społeczeństwem i zrozumieć, jak można je zmieniać na lepsze.

Działania wolontariatu mogą stać się doskonałą okazją, aby nauczyć młodych ludzi empatii, współpracy oraz aktywnego działania na rzecz innych. Dzieci i młodzież, biorąc udział w projektach o charakterze wolontariackim, doświadczają, jak ich zaangażowanie może pozytywnie wpłynąć na życie innych. Organizowanie zbierek charytatywnych czy pomoc w lokalnych instytucjach to działania, które nie tylko kształtują postawy altruizmu, ale i praktycznego rozwiązywania problemów.

Dobra praktyka szkolna

Szkoła Podstawowa nr 7 w Skarżysku-Kamiennej stanowi inspirowany przykład, jak skutecznie organizować inicjatywy wolontariatu szkolnego. Szkolne koło wolontariatu od lat realizuje różnorodne projekty, które nie tylko wspierają potrzebujących, ale także wzmacniają więzi w szkolnej społeczności i kształtują młodych ludzi na aktywnych i świadomych obywateli. Wolontariusze mogą aktywnie angażować się w pomoc na rzecz potrzebujących oraz rozwijać swoje talenty i umiejętności społeczne. Uczniowie mają szansę ćwiczyć oraz kształtować w sobie empatię, odpowiedzialność i umiejętność pracy zespołowej przy jednoczesnym wsparciu lokalnej społeczności. Działania te pokazują, że nawet najmłodszy może realnie wpływać na swoje otoczenie, pomagając innym. Dzieci bardzo chętnie angażują się w różnorodne akcje i działania proponowane przez opiekunów wolontariatu.

Jednymi z głównych obszarów działań szkolnego koła wolontariatu są akcje charytatywne, w ramach których uczniowie organizują różnorodne zbiórki i wydarzenia, aby wspomóc najbardziej potrzebujących. Wśród nich należy wymienić cykliczne działania, takie jak: kwesty, świąteczne zbiórki żywności PCK, zbiórki artykułów – karmy, kocy, smyczy dla psów i kotów z Punktu Przetrzymań w Szydłowcu. Wolontariusze organizują cyklicznie zbiórki pieniędzy dla Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, festyny szkolne, zabawy andrzejkowe czy bale karnawałowe. Podczas szkolnych imprez wolontariusze pomagają przede wszystkim przy zorganizowaniu malowania twarzy, wykonywaniu tatuaży, poprowadzeniu tańców i zabaw integracyjnych, zorganizowaniu loterii fantowej, a także stworzeniu pokoju wróżb z magicznymi i wyjątkowymi czarodziejkami.

Ważną inicjatywą, która zmobilizowała do pomocy wiele osób, była „Pomoc dla Olivera” – ucznia Szkoły Podstawowej nr 8 w Skarżysku-Kamiennej. Na terenie szkoły zorganizowano słodki kiermasz, loterię fantową, a dochód przeznaczony był na lecze-

Fot. Archiwum SP nr 7 w Skarżysku-Kamiennej

Wolontariusze w Szkole Podstawowej nr 7 w Skarżysku-Kamiennej

nie chłopca. Włączono się także w festyn charytatywny organizowany w Miejskim Centrum Kultury. Wolontariusze oraz pracownicy szkoły stworzyli stoisko kreatywne, a najmłodsi mogli wykonać zakładkę do książki, zrobić urodzinową kartkę dla Olivera, a także halloweenowego duszka, dynię lub pajęczka.

Szczególną inicjatywą szkolnego wolontariatu było zorganizowanie cyklicznych, cotygodniowych spotkań integracyjnych dla dzieci z Ukrainy i ich rodzin. Dominowały zabawy integracyjne z wykorzystaniem chusty animacyjnej, tańce i zabawy integracyjne. Dorośli mieli okazję do porozmawiania i poznania się. To był trudny, ale i wyjątkowy czas dla wszystkich. Wspólnie uczyliśmy się wrażliwości, zrozumienia, serdeczności. Działanie to miało pozytywny wydźwięk w środowisku lokalnym, a także wśród migrantów wojennych.

W ramach współpracy z pobliskim przedszkolem uczniowie zorganizowali Dzień Głośnego Czytania oraz Dzień Narodowego Czytania. Najmłodsi bardzo cieszyli się z odwiedzin starszych kolegów i koleżanek, chętnie słuchali czytanych przez nich książek. Dużo radości przyniósł także Dzień Dziecka i przygotowane przez wolontariuszy atrakcje – zabawy z chustą animacyjną, malowanie twarzy i robienie tatuaży. Takie inicjatywy pokazują młodzieży, że pomaganie nie dotyczy tylko osób starszych, potrzebujących czy będących w trudnej sytuacji życiowej, ale to radość, którą można nieść każdego dnia każdemu, kogo spotkamy na swojej drodze.

Szkolne Koło Wolontariatu w Szkole Podstawowej nr 7 w Skarżysku-Kamiennej to przestrzeń, w której młodzież może rozwijać swoje umiejętności, ucząc się empatii, odpowiedzialności i współpracy. Każda z przeprowadzanych akcji – od zbiórek charytatyw-

nych, pomocy psiom do szkolnych festynów – stanowi cenny wkład w lokalną społeczność i w życie uczniów. Pozwala uczniom zobaczyć, jak wielką moc ma pomaganie innym oraz uświadamia, że nawet małe gesty mogą mieć ogromne znaczenie. Dzięki działalności wolontariatu uczniowie zdobywają nie tylko wiedzę i umiejętności, ale także uczą się, jak kierować się wartościami, które będą im towarzyszyć przez całe życie.

Podsumowanie

Zaangażowanie w działania wolontariatu w szkole to pierwszy krok na drodze do aktywnego obywatelstwa. Wolontariat szkolny to coś więcej niż tylko dodatkowa aktywność – to inwestycja w przyszłość młodego pokolenia. Dzięki niemu uczniowie nie tylko pomagają innym, ale także uczą się, jak być odpowiedzialnymi obywatelami świata. To właśnie w tych drobnych gestach solidarności i współpracy rodzi się prawdziwe poczucie wspólnoty, które młodzi ludzie mogą pielęgnować przez całe życie.

Wolontariat szkolny to nauka życia w praktyce – lekcja, której nie znajdziemy w żadnym podręczniku. To także ważne w edukacji obywatelskiej działanie, które łączy zaangażowanie społeczne uczniów z procesem kształtowania ich postaw obywatelskich. Poprzez udział w wolontariacie szkolnym młodzi ludzie uczą się odpowiedzialności, empatii, współpracy oraz podejmowania inicjatyw na rzecz dobra wspólnego. Jest to forma praktycznego uczenia się wartości społecznych, które są fundamentem demokratycznego społeczeństwa.

Karolina Grzela
nauczyciel konsultant ŚCDN,
Malwina Pacyna
nauczyciel SP nr 7 w Skarżysku-Kamiennej

SZKOŁA DEMOKRACJI – wzmacnianie samorządności uczniowskiej

Szkoła Podstawowa im. Kamili i Józefa Spytków w Mircu otrzymała Certyfikat Szkoły Demokracji z Wyróżnieniem.

Centrum Edukacji Obywatelskiej w roku szkolnym 2021/2022 realizowało ogólnopolski program „Szkoła Demokracji”, który miał na celu zwiększenie udziału uczniów i uczennic w życiu szkoły oraz rozwijanie postaw obywatelskich poprzez wzmacnianie samorządności uczniowskiej. Inicjatywa ta zrodziła się z potrzeby kształtowania świadomej, zaangażowanej społeczności szkolnej, w której młodzi ludzie uczą się, jak aktywnie wpływać na otoczenie, podejmować decyzje oraz współtworzyć szkolną rzeczywistość. Jednym z najważniejszych elementów tego programu było rozwijanie poczucia odpowiedzialności uczniów za swoje działania oraz szkołę, a także wzmacnianie więzi pomiędzy uczniami, nauczycielami i społecznością lokalną.

Program „Szkoła Demokracji” zakładał, że uczniowie w zespołach składających się z przedstawicieli różnych klas i grup zainteresowań wybierali zgodnie z ich potrzebami oraz realiami szkoły konkretne wyzwania do realizacji. Młodzi ludzie wspólnie decydowali, które projekty będą dla nich najważniejsze, co wzmacniało ich poczucie sprawczości oraz umożliwiało rozwijanie umiejętności organizacyjnych. Wśród proponowanych działań znajdowały się różnorodne wyzwania – od demokratycznych wyborów do samorządu uczniowskiego, poprzez organizację wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych, aż po inicjatywy związane z pomocą koleżeńską czy z tworzeniem przestrzeni rekreacyjnych w szkole.

Szkoły, które zrealizowały pięć wyzwań z różnych obszarów, zgodnie z kryteriami przedstawionymi w Przewodniku Programu, otrzymały Certyfikaty Szkół Demokracji – prestiżowe wyróżnienia potwierdzające, że działały zgodnie z zasadami demokratycznymi i promowały aktywny udział uczniów w życiu społeczności szkolnej.

Dobra praktyka z województwa świętokrzyskiego

W województwie świętokrzyskim w programie „Szkoła Demokracji” wzięły udział tylko trzy placówki edukacyjne, a Szkoła Podstawowa im. Kamili i Józefa Spytków z Mirca otrzymała Certyfikat Szkoły Demokracji z Wyróżnieniem. To sukces nie tylko dla samej placówki, ale także dla lokalnej społeczności, która wspierała uczniów w ich działaniach. Pod opieką nauczycielki języka polskiego Iwony Gralec zespół uczniowski zrealizował szereg inicjatyw, które przyczyniły się do poprawy atmosfery w szkole, zwiększenia zaangażowania uczniów oraz podniesienia poziomu edukacyjnego.

Korepetycje koleżeńskie i wsparcie techniczne dla nauczycieli

Jednymi z pierwszych wyzwań podjętych przez zespół „Szkoły Demokracji” w Mircu była organizacja korepetycji koleżeńskich oraz pomocy dla nauczycieli w zakresie obsługi platformy Microsoft Teams.

W dobie edukacji zdalnej, kiedy wielu uczniów napotykało na trudności w procesie uczenia się, inicjatywa ta była szczególnie wartościowa. W wyniku klasyfikacji śródrocznej okazało się, że nie wszyscy uczniowie byli zadowoleni ze swoich osiągnięć. W odpowiedzi na te potrzeby uczestnicy programu postanowili stworzyć system korepetycji koleżeńskich umożliwiających uczniom lepsze przygotowanie się do lekcji i sprawdzianów.

Zorganizowano grupy wsparcia, w których uczniowie z klas starszych pomagali swoim młodszym kolegom i koleżankom w zrozumieniu trudniejszych zagadnień z języka angielskiego, z języka niemieckiego, chemii, biologii, matematyki i z geografii. Zajęcia prowadzone były raz w tygodniu za pośrednictwem platformy Microsoft Teams, co umożliwiało uczniom naukę w dogodnym dla nich czasie, bez konieczności opuszczania domu. Zespoły składały się zazwyczaj z jednej lub z dwóch osób prowadzących oraz z uczniów potrzebujących pomocy – od trzech do pięciu.

Uczniowie zaproponowali również pomoc nauczycielom w obsłudze platformy Microsoft Teams. Okazało się, że mimo powszechnego korzystania z tej aplikacji przez całą szkołę wielu nauczycieli miało trudności z jej pełnym wykorzystaniem. Zespół projektowy przygotował dla nauczycieli oraz uczniów prezentację instruktażową, która wyjaśniała wszystkie najważniejsze funkcje platformy Microsoft Teams. Prezentacja została rozesłana do nauczycieli, uczniów oraz do rodziców. Jej zawartość znacząco pomogła w pokonywaniu trudności technicznych całej społeczności szkolnej. Szczególnie dużym zainteresowaniem cieszyła się ona wśród rodziców uczniów edukacji wczesnoszkolnej, którzy chcieli lepiej zrozumieć, jak ich dzieci korzystają z platformy podczas zajęć zdalnych.

Strefa relaksu

Realizacja kolejnego wyzwania, czyli organizacja „Naszego miejsca – kącia rekreacji i wypoczynku”, przebiegła w sposób twórczy i aktywizujący całą społeczność szkolną. Pomimo przeszkód związanych z pandemią COVID-19 udało się podjąć ważne kroki w celu zapewnienia uczniom przestrzeni do relaksu. Po omówieniu projektu z dyrekcją szkoły i z opiekunami samorządu powstała koncepcja stworzenia ankiety, która miała na celu zbadać opinie uczniów na temat lokalizacji i wyposażenia strefy wypoczynku.

Dzięki zaangażowaniu uczniów i nauczycieli przeprowadzono ankietę, w której największe poparcie zdobyła opcja umieszczenia kącia wypoczynku we wnęce naprzeciwko sali rewalidacyjnej. Uczniowie zgłosili również pomysły na wyposażenie – zakup wygodnych kanap, puf, stolików oraz kwiatów, które miały nadać temu miejscu przytulny charakter. W realizację wyzwania zaangażowane były nie tylko władze samorządu i opiekunowie, ale również dyrek-

tor szkoły, uczniowie i inne osoby z zespołu „Szkoły Demokracji”, np. pan konserwator, który pomógł w organizacji przestrzeni.

Największym wyzwaniem okazała się konieczność przejścia na edukację zdalną oraz brak środków finansowych na zakup wyposażenia, co chwilowo spowolniło realizację projektu. Zespół nie poddał się i kontynuował działania, szukając sponsorów oraz możliwości dokończenia inicjatywy po powrocie do szkoły. Pomimo trudności projekt odniósł sukces. Uczniowie zyskali możliwość współdecydowania o przestrzeni, która spełniła ich oczekiwania, co pokazało, jak ważne jest angażowanie społeczności szkolnej w podejmowanie wspólnych decyzji.

Samorząd w zdalnej szkole

Realizacja wyzwania przebiegała dynamicznie i efektywnie mimo ograniczeń wynikających z sytuacji pandemicznej. Cotygodniowe spotkania online na platformie Microsoft Teams w zespole „Szkoła Demokracji” pozwoliły na bieżąco monitorować sytuację i reagować na wyzwania związane z brakiem bezpośredniego kontaktu. Naszym głównym celem było opracowanie skutecznego i łatwo dostępnego sposobu komunikacji w szkole zarówno podczas pandemii, jak i po powrocie do zajęć stacjonarnych. Wspólnie zdecydowaliśmy się na wykorzystanie platformy Microsoft Teams, z której szkoła już korzystała od marca 2020 r.

Aby zapewnić uczniom stały kontakt z władzami samorządu, zaplanowaliśmy cotygodniowe dyżury, podczas których omawiane były bieżące sprawy, nowe pomysły na rozwiązanie zaistniałych problemów oraz wspólnie przygotowywano inicjatywy, takie jak wirtualne kartki z życzeniami na Dzień Kobiet. W realizację wyzwania zaangażowani byli nie tylko członkowie zespołu projektowego, ale również władze samorządu uczniowskiego, opiekunowie oraz grupa młodzieży ze „Szkoły Demokracji”.

Najtrudniejszym aspektem okazała się organizacja samego zespołu uczniów pracujących w samorządzie uczniowskim na platformie Microsoft Teams – jego odpowiednie zaplanowanie i koordynacja. Sukces to ujednolicenie sposobu komunikowania się. Dzięki jednemu stałemu miejscu na platformie współpraca stała się bardziej efektywna, a większa liczba uczniów mogła włączyć się w działania samorządowe. Na pierwszym ze spotkań udało się opracować pomysł akcji „Wyjątkowe kobiety”, do której włączyło się kilkanaście osób. Dalsze spotkania pozwoliły na realizację projektu – przygotowanie wirtualnych kartek z życzeniami, a następnie ich wysłanie do wszystkich uczennic, nauczycielek i mam za pośrednictwem dziennika elektronicznego.

Nauka demokracji – wybory do samorządu uczniowskiego

Kolejnym istotnym elementem działań uczniów w ramach programu „Szkoła Demokracji” było zorganizowanie demokratycznych wyborów do samorządu uczniowskiego. Odbyły się one we wrześniu, tuż po zaakceptowaniu zgłoszenia szkoły do programu. Były okazją do praktycznego zastosowania zasad demokratycznych w szkolnej rzeczywistości, a także do promowania wartości, takich jak: równość, odpowiedzialność i transparentność. Uczniowie, po dokładnej analizie regulaminu, przystąpili do organizacji wyborów. Zespół „Szkoły Demokracji” przygotował plakat promujący wybory oraz dokładnie opisał zasady kampanii i samego głosowania. Z uwagi na reżim sanitarny związany z pandemią COVID-19 postanowiono, że kampania będzie prowadzona za pomocą plaka-

tów wyborczych umieszczonych na tablicy ogłoszeń samorządu szkoły. Dzięki temu uczniowie mieli okazję zapoznać się z programami wyborczymi kandydatów w bezpieczny sposób.

Kilka dni przed wyborami komisja wyborcza odwiedziła wszystkie klasy, aby wyjaśnić zasady głosowania. Każdy uczeń otrzymał do głosowania jedną kartę, na której znajdowały się cztery listy wyborcze – na przewodniczącego samorządu uczniowskiego, na opiekuna samorządu, na Rzecznika Praw Ucznia wśród uczniów oraz na Rzecznika Praw Ucznia wśród nauczycieli. Wybory przeprowadzono 8 października 2020 r., a nad ich przebiegiem czuwał zespół nadzorujący oraz opiekun samorządu. Aby zapobiec gromadzeniu się uczniów, każdy głosował w czasie wyznaczonym dla swojej klasy, a urna była regularnie dezynfekowana. W głosowaniu wzięło udział 167 uczniów, co stanowiło aż 79 proc. uprawnionych do głosowania. Wyniki wyborów zostały ogłoszone za pośrednictwem szkolnej tablicy ogłoszeń samorządu. Wybory udowodniły, że nawet w trudnych warunkach można je przeprowadzić z poszanowaniem demokracji i zasad bezpieczeństwa.

Uczniowie biorący udział w realizacji założeń programu „Szkoła Demokracji” obecnie są licealistami zaangażowanymi w działalność obywatelską. Trzech uczniów działa aktywnie w Młodzieżowej Radzie Gminy Mirzec – Aleksandra Stępień, Bartosz Zaborski i Paweł Celuch, a jeden z nich – Paweł Celuch – rozwija swoją społeczną działalność w Młodzieżowym Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego.

Podsumowanie

Rozwój kompetencji obywatelskich wśród uczniów jest kluczowy dla kształtowania świadomego i zaangażowanego społeczeństwa. Kompetencje te obejmują umiejętność krytycznego myślenia, współpracy, poczucie odpowiedzialności oraz udział w procesach demokratycznych. Programy, takie jak „Szkoła Demokracji”, pokazują, że aktywne uczestnictwo w życiu szkoły i podejmowanie decyzji wpływają na kształtowanie postaw obywatelskich, które przenoszą się na późniejsze życie społeczne i zawodowe. Uczniowie, którzy od najmłodszych lat mają okazję angażować się w procesy demokratyczne, uczą się, jaką wartość ma umiejętność prowadzenia dialogu, zrozumienie różnych perspektyw oraz podejmowanie działań na rzecz dobra wspólnego.

Tego rodzaju doświadczenia wzmacniają poczucie odpowiedzialności za wspólnotę, rozwijają empatię i gotowość do podejmowania inicjatyw społecznych. Kompetencje obywatelskie są również fundamentem budowania społeczeństwa obywatelskiego, czyli podstaw dobrze funkcjonującej demokracji. Istotne jest, aby szkoły aktywnie wspierały rozwój tych umiejętności, przygotowując uczniów do pełnienia roli świadomych, aktywnych obywateli.

Dzięki „Szkole Demokracji” uczniowie zdobywają narzędzia potrzebne do efektywnego działania w demokratycznym społeczeństwie, co może przełożyć się na ich przyszły wkład w życie społeczne, polityczne i gospodarcze kraju.

Program „Szkoła Demokracji” – relacje z działań przeprowadzonych w szkołach

Iwona Gralec
doradca metodyczny ŚCDN

Zaangażowanie uczniów w tworzenie lub modyfikację STANDARDÓW OCHRONY MAŁOLETNIICH

Współczesne społeczeństwo coraz większą wagę przykładą do zapewnienia dzieciom i młodzieży bezpieczeństwa oraz ochrony ich praw.

W odpowiedzi na rosnącą świadomość zagrożeń, takich jak: przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna czy zaniedbanie, powstały standardy ochrony małoletnich. W szczególności w placówkach oświatowych dokument ten odgrywa kluczową rolę, ponieważ szkoła i przedszkole to miejsca, w których dzieci spędzają znaczną część swojego dnia. Zadaniem tych instytucji jest nie tylko przekazywanie wiedzy, ale także zapewnienie uczniom bezpieczeństwa i wsparcia emocjonalnego.

Wprowadzenie jasnych zasad ochrony małoletnich jest wyrazem troski o najmłodszych, ale także skutecznym narzędziem w przeciwdziałaniu zagrożeniom. Coraz większa świadomość potrzeby ochrony małoletnich sprawia, że szkoły opracowują i wdrażają standardy mające przeciwdziałać wszelkim formom krzywdy. Zaangażowanie dzieci przy ich tworzeniu lub modyfikacji dostarcza cennych informacji, buduje zaufanie i poczucie bezpieczeństwa, a także pozwala kształtować środowisko edukacyjne oparte na współpracy i dialogu. Dzięki aktywnemu udziałowi uczniów standardy mogą stać się bardziej efektywne i zgodne z rzeczywistymi potrzebami dzieci.

Uczestnicząc w zajęciach Studium Standardów Ochrony Małoletnich w Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę w Warszawie miałam szansę na zebranie wniosków oraz upewnienie się, że głos dzieci i młodzieży przy tworzeniu standardów jest konieczny. Stwierdzam także, że partycypacja uczniów w tym procesie nie tylko podkreśla znaczenie dialogu z młodymi ludźmi, ale również daje im poczucie sprawczości i wpływu na kształtowanie środowiska, w którym uczą się i rozwijają.

Powody, dla których zaangażowanie uczniów jest istotne:

- **uczniowie najlepiej znają swoje problemy i potrzeby** – udział uczniów w tworzeniu standardów pozwala na wskazanie konkretnych obszarów ryzyka (np. ukrytych form przemocy rówieśniczej), które mogą umknąć dorosłym; uwzględnia perspektywę uczniów w opracowaniu rozwiązań; dostarcza informacji z pierwszej ręki o problemach, które są dla nich najistotniejsze;
- **wspólna praca sprzyja tworzeniu poczucia zaufania i bezpieczeństwa** – kiedy uczniowie są włączeni w proces tworzenia standardów, czują, że ich głos jest ważny, co buduje zaufanie do szkoły jako instytucji; sprawia, że uczniowie są bardziej skłonni zgłaszać niepokojące sytuacje, wiedząc, że placówka rzeczywiście dba o ich dobro; standardy nie są narzucane z góry, lecz są wynikiem współpracy, co zwiększa ich akceptację;

- **kształtowane są umiejętności obywatelskie** – udział uczniów w procesie partycypacyjnym to doskonała okazja do rozwijania kompetencji społecznych; uczy dialogu, współpracy i negocjacji; rozwija umiejętność argumentowania i przedstawiania swoich potrzeb; kształtuje świadomość praw dziecka oraz mechanizmów ochrony ich interesów;
- **kształtowane są umiejętności społeczne.**

Wnioski

Partycypacja uczniów pokazuje, że stają się oni pełnoprawnymi członkami społeczności szkolnej. Podmiotowe traktowanie młodych ludzi to również realizacja praw dziecka zapisanych w Konwencji o Prawach Dziecka Organizacji Narodów Zjednoczonych, w tym prawa do wyrażania własnych opinii i udziału w decyzjach, które ich dotyczą.

Dzieci mają dużą świadomość potrzeby wzajemnego szacunku i bezpieczeństwa. Ich wypowiedzi są szczere, autentyczne i często bardzo dojrzałe, co udowadnia, że potrafią zdefiniować dotyczące ich problemy oraz proponować praktyczne rozwiązania. Ważną kwestią pozostają relacje rówieśnicze, takie jak: wykluczanie z grupy, przemoc słowna czy cyberprzemoc, co uświadamia, że tematyka standardów ochrony małoletnich jest dla nich bardzo istotna i potrzebna.

Odpowiednio prowadzony dialog, oparty na szacunku i równości, może przynieść pozytywne efekty w budowaniu wspólnych zasad. Wielką wartością jest obserwowanie, jak uczniowie pracują, dyskutują i tworzą zasady, które ich zdaniem realnie poprawią relacje w grupie rówieśniczej.

Jak można zorganizować proces partycypacyjny w placówce oświatowej?

Włączenie uczniów w tworzenie standardów ochrony małoletnich wymaga odpowiedniego przygotowania i podejścia. Kluczowe jest, aby proces ten był dla nich zrozumiały, angażujący i bezpieczny. Zanim uczniowie zaczną współtworzyć lub ewaluować standardy, warto wyjaśnić, czym one są, dlaczego są potrzebne i jakie mają znaczenie dla ich bezpieczeństwa.

Działania szkoły związane z partycypacją uczniów w zakresie standardów ochrony małoletnich powinny uwzględniać aktywne zaangażowanie młodzieży w tworzenie, wdrażanie i monitorowanie zasad związanych z bezpieczeństwem.

Graf. A1

1) Tworzenie i konsultowanie zasad ochrony

- organizacja warsztatów lub spotkań z uczniami w celu wyjaśnienia, czym są standardy ochrony małoletnich, zebranie opinii na temat wyzwań, z jakimi się spotykają w szkole;
- wspólne opracowanie kodeksu zasad bezpieczeństwa i odpowiedzialności uwzględniającego perspektywę uczniów.

2) Edukacja i uświadamianie

- prowadzenie zajęć lub kampanii edukacyjnych na temat praw dziecka, przemocy rówieśniczej, cyberprzemocy oraz procedur zgłaszania naruszeń;
- współpraca z uczniami przy tworzeniu materiałów edukacyjnych, takich jak plakaty, filmy.

3) Tworzenie systemu zgłaszania naruszeń

- wdrożenie przyjaznego systemu zgłaszania przypadków naruszeń (np. wykorzystanie anonimowych skrzynek na uwagi, aplikacji);
- włączenie uczniów w projektowanie tego systemu, aby zapewnić, że jest on intuicyjny i dostępny.

4) Powołanie rady uczniowskiej do spraw bezpieczeństwa

- powołanie grupy uczniów współpracujących z nauczycielami w zakresie monitorowania bezpieczeństwa w szkole;
- regularne spotkania powołanej grupy z dyrekcją w celu omawiania zaistniałych problemów i proponowania rozwiązań.

5) Organizowanie debat i dyskusji

- organizowanie cyklicznych debat, np. na temat ochrony praw ucznia w szkole, zapobiegania przemocy czy radzenia sobie z cyberprzemocą;
- zaproszenie specjalistów, np. psychologów, pedagogów, przedstawicieli fundacji.

6) Współpraca z rodzicami i społecznością lokalną

- tworzenie przestrzeni sprzyjającej przedstawianiu pomysłów na działania, które wspólnie zrealizują szkoła, rodzice i społeczność;
- angażowanie uczniów w wydarzenia promujące standardy ochrony małoletnich.

7) Monitoring i ewaluacja

- przeprowadzanie ankiet wśród uczniów na temat ich poczucia bezpieczeństwa i jakości działań podejmowanych przez szkołę;
- włączanie uczniów w opracowanie wniosków z ankiet i planowanie dalszych działań.

Podstawą tych działań jest traktowanie uczniów jako pełnoprawnych partnerów w procesie tworzenia i wdrażania standardów ochrony małoletnich. Dzięki temu będą bardziej zaangażowani i poczują odpowiedzialność za atmosferę w szkole.

Dorośli a małoletni

Dorośli jako partnerzy i przewodnicy w procesie budowania standardów są niezbędni. Nauczyciel powinien umieć słuchać, zadawać pytania, ale nie może narzucać gotowych odpowiedzi. Uczniowie mają w sobie ogromny potencjał do tworzenia lepszego, bezpieczniejszego środowiska. Wystarczy dać im głos i możliwość działania. Konsultacje z uczniami pokazują, że włączenie ich w proces tworzenia standardów ochrony małoletnich nie tylko zwiększa skuteczność tych zasad, ale również buduje poczucie współodpowiedzialności za podejmowane działania.

Głos dzieci jest nie tylko wartościowy, ale wręcz niezbędny w kształtowaniu środowiska opartego na wzajemnym szacunku i bezpieczeństwie. Zaangażowanie uczniów w proces tworzenia i ewaluacji standardów ochrony małoletnich jest wyrazem partnerskiego podejścia do edukacji oraz budowania bezpiecznego środowiska szkolnego. To działanie, które wzmacnia relacje, rozwija kompetencje i sprawia, że uczniowie czują się współodpowiedzialni za jakość życia w szkole.

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę

Pisząc o standardach ochrony małoletnich, należy podkreślić znaczenie Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, która od lat aktywnie działa na rzecz ochrony dzieci przed przemocą i krzywdzeniem, podkreślając kluczowe znaczenie wdrażania standardów w placówkach edukacyjnych oraz w organizacjach pracujących z dziećmi. Fundacja nie tylko promuje ideę tworzenia bezpiecznego środowiska dla najmłodszych, ale również wspiera instytucje poprzez szkolenia, materiały edukacyjne, które pomagają wdrożyć skuteczne procedury ochrony dzieci. Dzięki zaangażowaniu Fundacji coraz więcej placówek rozumie, że odpowiedzialność za bezpieczeństwo dzieci spoczywa na całej społeczności – nauczycielach, wychowawcach i pracownikach instytucji. Działania te są nieocenionym wsparciem w budowaniu kultury szacunku, zaufania i troski o dobro najmłodszych.

Podsumowanie

Zaangażowanie uczniów w tworzenie standardów ochrony małoletnich to szansa na zbudowanie placówki, która będzie prawdziwie bezpieczna, przyjazna i otwarta na dialog. Wspólne wypracowanie rozwiązań sprawi, że uczniowie staną się nie tylko odbiorcami zasad, ale także ich współtwórcami. Dzięki temu szkoła może jawić się jako miejsce, w którym każdy będzie czuł się chroniony, szanowany i wysłuchany. Warto pamiętać, że głos dziecka, tego młodszego oraz starszego, ma znaczenie – zarówno w ochronie jego praw, jak i w budowaniu lepszego świata, zaczynając od szkolnej rzeczywistości.

Karolina Grzela
nauczyciel konsultant ŚCDN

EDUKACJA OBYWATELSKA – wybrana netografia

- Aktywność w organizacjach obywatelskich, Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2022 [online] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_041_22.PDF.
- Bralczyk J., *Jaki język do budowy wspólnoty Polaków?* [online:] <https://www.kongresobywatelski.pl/idee-dla-polski/jaki-jezyk-do-budowy-wspolnoty-polakow/>.
- Braun K., *Szkolne Kluby Wolontariusza jako przykład inicjatywy przygotowującej młodzież do uczestnictwa w społeczeństwie obywatelskim*, „Edukacja” 2022, nr 1 (160), s. 79–87 [online:] https://www.ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2022-01/PDF/6_Braun.pdf.
- Chalas K., Kaczmarczyk W., *Miejsce i funkcje szkoły w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego*, „Roczniki Pedagogiczne” 2020, t. 12 (48), nr 2, s. 115–128 [online:] http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_18290_rped20122-10.
- Dziachowska L., *Wychowanie obywatelskie w przedszkolu oraz w klasach I–III szkoły podstawowej*, „Edukacja” 2022, nr 1 (160), s. 49–62 [online:] https://www.ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2022-01/PDF/4_Dziachowska.pdf.
- Edukacja obywatelska w działaniu*, red. A. Kordasiewicz, P. Sadura, Warszawa 2013 [online:] http://www.poledialogu.org.pl/wp-content/uploads/2014/12/2013_Kordasiewicz_Sadura_Edukacja-obywatelska-w-dzialaniu.pdf.
- Edukacja obywatelska w szkołach w Europie*, Komisja Europejska, Europejska Agencja Wykonawcza ds. Edukacji i Kultury, 2017 [online:] <https://op.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-pl>.
- Farbiszewska-Arent K.B., *Edukacja obywatelska wychowanków schronisk dla nieletnich w kontekście działań resocjalizacyjnych. Studium teoretyczno-empiryczne*, rozprawa doktorska, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2022 [online:] <https://repozytorium.kul.pl/server/api/core/bitstreams/2fff2033-89d3-4a36-9c-43-c224f394afa4/content>.
- Gierszewski D., *Edukacja obywatelska w przestrzeni lokalnej*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2017 [online:] <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/9879bd7a-5e8a-4349-8c6f-d9b491d63863/content>.
- Ignalski T., *Kultura drogą do budowy lokalnej wspólnoty* [online:] <https://www.kongresobywatelski.pl/idee-dla-polski/kultura-droga-do-budowy-lokalnej-wspolnoty/>.
- Kaszińska K., *Edukacja obywatelska – podstawowe uwarunkowania*, „Zbliżenia Cywilizacyjne” 2013, nr 9, s. 7–25 [online:] https://wyd.edu.pl/images/Zeszyty_naukowe/IXKarolinaKaszinska.pdf.
- Kowalczyk A., Torończak E., *Edukacja obywatelska. Jak zwiększyć zaangażowanie młodzieży w życie szkoły i społeczeństwa?*, Wydawnictwo FRSE, Warszawa 2024 [online:] https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2024/11/05/tv81cv/edukacja-obywatelska-online.pdf.
- Mariański J., *Wartości podstawowe w społeczeństwie demokratycznym i obywatelskim*, „Edukacja” 2022, nr 1 (160), s. 7–20 [online:] https://www.ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2022-01/PDF/1_Mariaski.pdf.
- Młodzi o demokracji. Wyniki Międzynarodowego Badania Kompetencji Obywatelskich ICCS 2022*, red. O. Wasilewska, Instytut Badań Edukacyjnych [online:] https://iccs.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2023/11/ICCS-2022_raport.pdf.
- Napiontek O., *Jeśli chcemy demokracji, niezbędna jest edukacja obywatelska*, Centrum Nauki Kopernik [online:] <https://www.kopernik.org.pl/sites/default/files/2024-09/dr%20Olga%20Napiontek%20-%20Je%20C5%9Bli%20chcemy%20demokracji%20-%20niezb%20C4%99dna%20jest%20edukacja%20obywatelska.pdf>.
- Nazaruk S.K., *Umiejętności społeczne drogą do budowania postawy obywatelskiej dziecka w wieku przedszkolnym*, „Edukacja” 2022, nr 1 (160), s. 35–48 [online:] https://www.ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2022-01/PDF/3_Nazaruk.pdf.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego*, Uniwersytet w Białymstoku [online:] https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/3004/1/Jerzy%20Nikitorowicz_Edukacja%20regionalna%20jako%20podstawa%20kreowania%20spo%20C5%82ecze%20-%2084stwa%20obywatelskiego.pdf.
- Pacewicz A., *Nie ma dzieci – są obywatele*, Centrum Edukacji Obywatelskiej [online:] <https://ceo.org.pl/nie-ma-dzieci-sa-obywatele/>.
- Palczyński T., *Społeczeństwo obywatelskie w najnowszych teoriach kultury*, „Politeja” 2014, nr 1 (27), s. 107–132 [online:] <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/c7f68352-3e1c-44cd-87bb-4c5fcddd2358/content>.
- Pazderski F., Bacia E., Żmijewska-Kwiręg S., *Edukacja obywatelska w Polsce. Analiza aktualnej sytuacji, zidentyfikowanych potrzeb oraz szans i barier rozwoju*, Centrum Edukacji Obywatelskiej [online:] https://eul.ceo.org.pl/sites/eul.ceo.org.pl/files/edukacja_obywatelska_w_polsce.pdf.
- Przybyszewski K., *Kultura obywatelska w społeczeństwie konsumpcyjnym*, „Civitas. Studia z Filozofii Polityki” 2016, t. 18 [online:] <https://czasopisma.isppan.waw.pl/c/article/view/493/373>.
- Rynio A., *Odpowiedzialne wychowanie społeczne w edukacji szkolnej*, „Edukacja” 2022, nr 1 (160), s. 63–78 [online:] https://www.ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2022-01/PDF/5_Rynio.pdf.
- Sienkiewicz P., Pacewicz A., Binka A. i in., *Edukacja obywatelska w nowej podstawie programowej*, Sieć Organizacji Społecznych dla Edukacji [online:] <https://sosdlaedukacji.pl/wp-content/uploads/2024/09/Edukacja-obywatelska-w-nowej-podstawie-programowej.pdf>.
- Świdrowska E., Rokita Z., *Edukacja obywatelska dla każdego, czyli o kształtowaniu kompetencji obywatelskich w Młodzieżowych Ośrodkach Socjoterapii, Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych oraz w Szkołach Branżowych. Raport z badań*, Centrum Edukacji Obywatelskiej [online:] https://obymłodzież.ceo.org.pl/sites/obymłodzież.ceo.org.pl/files/raport_oby_młodzież.pdf.
- Wasilewska O., *Międzynarodowe porównawcze badania w zakresie edukacji obywatelskiej – historia rozwoju i kluczowe obszary analiz*, „Edukacja” 2022, nr 1 (160), s. 21–33 [online:] https://www.ibe.edu.pl/images/EDUKACJA/NUMERY/2022-01/PDF/2_Wasilewska.pdf.
- Witkowski J., *Edukacja obywatelska jako przedmiot praktyczny* [online:] <https://ceo.org.pl/edukacja-obywatelska-jako-przedmiot-praktyczny/>.

Maria Kinga Orlicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

Czytelnicze inspiracje

Książka pod redakcją naukową Rafała Kania i Marcina Kazimierczuka *Społeczeństwo obywatelskie. Historia. Teoria. Praktyka* została wydana w 2021 r. przez Wydawnictwo Difin SA. Publikacja składa się z trzech części ujmujących temat społeczeństwa obywatelskiego z różnych perspektyw – historycznej, teoretycznej i praktycznej. Książka to praca zbiorowa różnych autorów.

Sądzę, że dla nauczycieli, którzy niekoniecznie będą zainteresowani aspektem historycznym społeczeństwa obywatelskiego czy rozważaniami *stricto* teoretycznymi dotyczącymi idealnego państwa, interesujące w procesie samodoskonalenia okażą się teksty zamieszczone w trzeciej części. Na potrzeby tej publikacji przywołam jedynie wybrane artykuły.

Warto sięgnąć do wypowiedzi Agnieszki Adamczak z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie *Edukacja humanistyczna dla społeczeństwa obywatelskiego*¹. Autorka uważa, że edukacja humanistyczna ma ogromne znaczenie dla współczesnego społeczeństwa obywatelskiego. Istotną rolę przypisuje pokoleniu dorosłych Polaków, którzy „nawiązują relację z przeszłością własnej wspólnoty”². Ważne jest, aby nie tylko edukować na temat przeszłości, ale też wskazywać młodym ludziom pozytywne kierunki działań teraz i w przyszłości.

Tekst *Partycypacja społeczna jako sposób wypowiedzi społeczeństwa obywatelskiego*³ Joanny Kacperskiej-Michoty ze Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku omawia znaczenie wyrażenia „partycypacja społeczna” oraz regulacje prawne, funkcje i formy partycypacji. Autorka zwraca uwagę, że partycypacja społeczna przede wszystkim powinna przynosić określone rezultaty, angażować obywateli, którzy muszą mieć wiedzę na temat bieżących i planowanych działań w swojej małej Ojczyźnie.

Artykuł Beaty Krajewskiej z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie *Wolontariat na rzecz dziecka i rodziny. Idea, znaczenie, podstawy prawne i egzemplifikacje*⁴ porusza zagadnienie bardzo ważne dla edukacji obywatelskiej. Jak pisze autorka: „Wolontariat to nie tylko określona forma aktywności, ale i zespół wartości oraz poczucie pełnienia misji”⁵. We współczesnym świecie wolontariat odgrywa bardzo istotną rolę – uczy umiejętności podejmowania kontaktów międzyludzkich, empatii, ubogaca pod względem intelektualnym i osobowościowym.

Warto sięgnąć po proponowaną lekturę, która zmusza czytelnika do zastanowienia się nad znaczeniem, rolą oraz formą prowadzenia kształcenia obywatelskiego dzieci i młodzieży w Polsce.

¹ A. Adamczak, *Edukacja humanistyczna dla społeczeństwa obywatelskiego* [w:] *Społeczeństwo obywatelskie. Historia. Teoria. Praktyka*, red. R. Kania, M. Kazimierczuk, Warszawa 2021, s. 224–239.

² Za: tamże, s. 239.

³ J. Kacperska-Michota, *Partycypacja społeczna jako sposób wypowiedzi społeczeństwa obywatelskiego* [w:] *Społeczeństwo obywatelskie...*, dz. cyt., s. 240–254.

⁴ B. Krajewska, *Wolontariat na rzecz dziecka i rodziny. Idea, znaczenie, podstawy prawne i egzemplifikacje* [w:] *Społeczeństwo obywatelskie...*, dz. cyt., s. 255–272.

⁵ Za: tamże, s. 255.

Nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego w 2017 r. ukazała się książka Doroty Gierszewski *Edukacja obywatelska w przestrzeni lokalnej*⁶. Autorka podejmuje temat edukacji obywatelskiej dorosłych. Interesuje ją edukacja obywatelska jako proces, czyli ciągle uczenie się w zmieniającej się rzeczywistości w celu jak najlepszego funkcjonowania w otaczającym nas świecie.

Kolejne rozdziały książki poświęca rozważaniom nad istotą obywatelstwa, teoretycznymi podstawami edukacji obywatelskiej. Zestawia tradycję ze współczesnością w kontekście kształtowania postaw obywatelskich w Polsce i w Niemczech. Zajmuje się omówieniem procesu prowadzenia edukacji obywatelskiej w przestrzeni lokalnej, zwracając uwagę m.in. na miejsca podejmowania takich działań, na fundacje i stowarzyszenia społeczne działające na rzecz kształtowania zachowań obywatelskich.

Gierszewski zauważa w polskiej edukacji obywatelskiej stosunkowo nowy obszar, jakim jest wolontariat, który dopiero w 2000 r. doczekał się pierwszych zapisów w polskich regulacjach prawnych. W Niemczech początki wolontariatu sięgają końca XVIII w.

Autorka podkreśla znaczenie istnienia nowych ruchów społecznych, nowych mediów oraz technologii komunikacyjnych i informacyjnych, za pośrednictwem których odbywa się spora część aktywności obywatelskiej. Ważne fragmenty publikacji dotyczą edukacji obywatelskiej na rzecz lokalnego zaangażowania.

Autorka zwraca uwagę na wagę istotnych wartości demokratycznych, takich jak: wolność, równość i sprawiedliwość, solidarność. W tym znaczeniu wolność należy rozumieć jako „przeżywanie wspólnych spraw jako własnych”⁷. Aby można było mówić o społeczeństwie obywatelskim, wszyscy winni mieć zagwarantowany równy dostęp do edukacji i dóbr społecznych. Solidarność natomiast to „poczucie wspólnoty i odpowiedzialności związane z ponadindywidualnymi interesami”⁸.

Niezwykle doniosłe w kontekście wprowadzania od września 2025 r. do szkół ponadpodstawowych nowej podstawy programowej przedmiotu edukacja obywatelska jest stwierdzenie autorki, mówiące, że edukacja obywatelska powinna być pomostem między tym co indywidualne, prywatne, osobiste a społeczne, wspólne. Takie podejście zapewnia poszanowanie istotnych dla demokracji wartości i daje szansę na przygotowanie młodych ludzi do świadomego zaangażowania społecznego. Choć książka dotyczy edukacji dorosłych, wiele wątków będzie istotnych dla kształcenia obywatelskiego nie tylko młodzieży, ale również dzieci.

Maria Kinga Orlicz
nauczyciel konsultant ŚCDN

⁶ Gierszewski D., *Edukacja obywatelska w przestrzeni lokalnej*, Kraków 2017 [online:] <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/9879bd7a-5e-8a-4349-8c6f-d9b491d63863/content> (dostęp: 15 października 2024).

⁷ Za: tamże, s. 297.

⁸ Za: tamże, s. 298.

AWANS ZAWODOWY nauczyciela początkującego

Synonimem zmian w systemie awansu i oceniania w oświacie stała się data 1 września 2022 r. Z doświadczenia wiem, że fakt nieposiadania na dzień zatrudnienia żadnego stopnia awansu należy potwierdzić przynajmniej oświadczeniem zainteresowanego pracą. Okazuje się często, że nauczyciel ma już stopień nauczyciela kontraktowego, który uzyskał na tyle dawno, żeby o tym zapomnieć. Pokutuje tu mylne zinterpretowanie faktu, że do celów placowych, jeśli nie jest nauczycielem mianowanym, uznajemy go za początkującego. Nauczyciel bez stopnia awansu zatrudniony w wymiarze przynajmniej pół etatu zgodnie z kwalifikacjami (również przy braku przygotowania pedagogicznego) rozpoczyna „z mocy prawa” okres przygotowania do zawodu, czyli nową ścieżkę awansową. Nie są wymagane żadne dokumenty stwierdzające ten fakt. To efekt planowego „odbiurokratyzowania”. Pożądane wydaje się jednak choćby przeprowadzenie rozmowy lub poinformowanie pisemne (w dowolnej formie) przez dyrektora placówki oświatowej. To porządkuje stan faktyczny i niweluje wątpliwości, które mają początkujący pracownicy.

W celu wsparcia nauczyciela odbywającego przygotowanie do zawodu dyrektor wyznacza niezwłocznie mentora, którego zadania zostały precyzyjnie określone w nowym rozporządzeniu z 2022 r.¹ oraz w Karcie Nauczyciela². To jest pierwsze działanie związane z awansem wymagające już formy pisemnej, oznacza bowiem skutki finansowe w postaci przyznania dodatku funkcyjnego dla mentora. Rozpoczynamy proces awansu, który w założeniu trwa trzy lata i dziewięć miesięcy. Musimy jednak często rozstrzygać także nietypowe zdarzenia. Spróbujmy przedstawić kilka z nich. Po pierwsze termin rozpoczęcia ścieżki awansu zawodowego zgodnie z nowymi przepisami jest dowolny. Nie uzależniamy jej rozpoczęcia od początku roku szkolnego ani od rodzaju czy długości umowy. Po drugie ustawodawca pozwala doliczać do okresu potrzebnego do udokumentowania trzech lat i dziewięciu miesięcy zatrudnienie sprzed momentu rozpoczęcia pracy w nowej placówce³ (nie dłużej niż trzy lata spełniające wymogi konieczne, czyli minimum połowy etatu zgodnego z wykształceniem). Nie ma żadnego ograniczenia co do długości przerw między kolejnymi zatrudnieniami (podczas stażu były to maksymalnie trzy miesiące). Tu jednak mamy już jedną pułapkę. Zaliczamy okresy pracy zakończone przed 1 września 2022 r. tylko na podstawie świadectw pracy. Jeśli zakończenie umowy przypadło jednak po 31 sierpnia 2022 r., do uznania tego czasu do przygotowania do zawodu potrzebujemy dodatkowo oceny pracy. Dyrektor placówki, w której zakończyła się umowa nauczycielowi realizującemu nową ścieżkę awansową, jest zobowiązany w ciągu 21 dni dokonać oceny pracy według nowych przepisów z 2022 r.⁴

Przykład 1.

Nauczyciel stara się o pracę w naszej placówce od 1 września 2024 r. Poprzednio pracował w szkołach w wymiarze co najmniej pół etatu zgodnie z wykształceniem w okresach:

- od 1 marca do 30 czerwca 2019 r. – potwierdzone świadectwem pracy;
- od 15 października 2020 r. do 30 czerwca 2021 r. – potwierdzone świadectwem pracy;
- od 1 lutego 2022 r. do 31 sierpnia 2023 r. – potwierdzone świadectwem pracy, bardzo dobra ocena pracy z dnia 25 stycznia 2023 r.

Łączny staż pracy nauczyciela wynosi dwa lata i siedem miesięcy (nie ma znaczenia przerwa w zatrudnieniu dłuższa niż trzy miesiące). Nauczyciel otrzymał ocenę pozytywną w drugim roku przygotowania do zawodu, czyli spełnione są przesłanki do zawarcia umowy na czas nieokreślony. Wyznaczamy niezwłocznie mentora i nauczyciel kontynuuje awans. Brakuje niestety oceny pracy po zakończeniu umowy na czas określony (powinna zostać dokonana w terminie 21 dni od zakończenia umowy). Jest ona niezbędna do uwzględnienia przy ocenie, której będzie dokonywał dyrektor nowej placówki w ostatnim roku przygotowania do zawodu. Należy zobowiązać nauczyciela do dostarczenia dokumentu, którego brak powoduje przesunięcie o siedem miesięcy zakończenia okresu awansu. Pamiętajmy też, że przy ocenie najważniejszy jest okres, za który została dokonana. Jeśli zostanie wydana z datą późniejszą niż wymagane 21 dni, nie skutkuje to jej nieważnością.

Przykład 2.

O pracę na czas zastępstwa w wymiarze pół etatu ubiega się nauczycielka zatrudniona w innej placówce na połowie etatu i odbywająca w niej przygotowanie do zawodu.

Zatrudniamy nauczycielkę, ale musi ona złożyć oświadczenie pisemne potwierdzające, że już realizuje awans według nowych zasad oraz zobowiązujemy ją do poinformowania niezwłocznie o ewentualnej zmianie. Nie wyznaczamy mentora. Po zakończeniu umowy nie musimy dokonywać oceny, ponieważ w naszej szkole była nauczycielem początkującym, ale nie realizowała przygotowania do zawodu.

Przykład 3.

Zatrudniliśmy nauczyciela bez stopnia awansu zawodowego w pełnym wymiarze. Posiada kwalifikacje oraz przygotowanie pedagogiczne. Po rozpoczęciu pracy złożył oświadczenie, że nie chce realizować awansu.

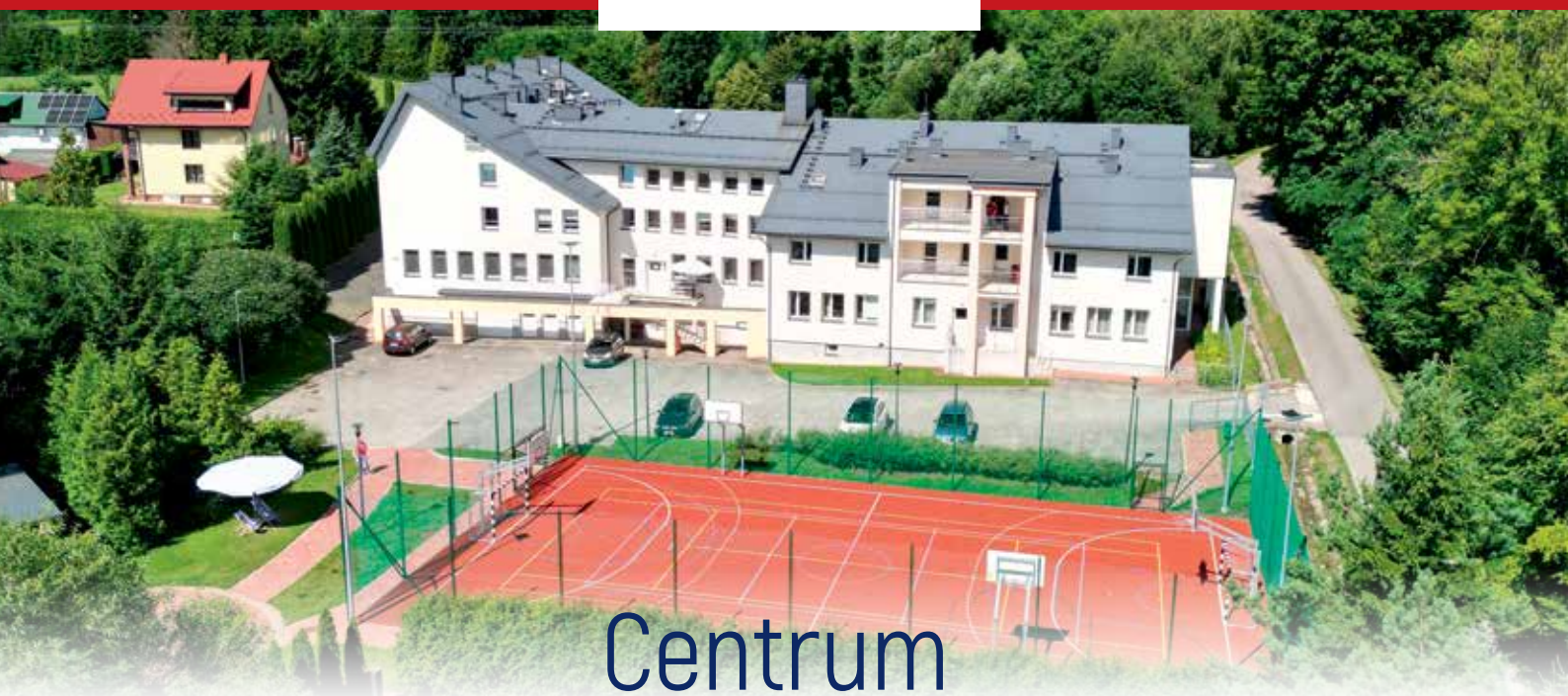
Niestety, tego typu dokument – oświadczenie, że nauczyciel nie chce realizować awansu – nie ma żadnej mocy prawnej. Awans przy spełnieniu warunków koniecznych rozpoczyna się z mocy prawa. Dyrektor informuje o tym pracownika i przydziela mentora. Należy również podkreślić, że nieuzyskanie stopnia nauczyciela mianowanego w ciągu sześciu lat od rozpoczęcia pracy skutkuje rozwiązaniem umowy na czas nieokreślony. Ustawodawca wskazuje możliwość kolejnego zatrudniania już tylko na roczne umowy.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 25 sierpnia 2022 r. w sprawie oceny pracy nauczycieli. Zob. Dz.U. z 2022 r., poz. 1822.

² Art. 9ca, Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela, Dz.U. z 2024 r., poz. 986.

³ Art. 9ca, ust. 1, 2, 4, Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela, Dz.U. z 2024 r., poz. 986.

⁴ Art. 6a ust. 1da-1dd, Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela, Dz.U. z 2024 r., poz. 986.

Centrum **KONFERENCYJNO-WYPOCZYNKOWE**

Inspirujące miejsce do pracy i wypoczynku

Zapraszamy do serca Gór Świętokrzyskich
na szkolenia, zimowiska, wycieczki szkolne i kolonie.

OFERUJEMY

- 85 miejsc noclegowych
- sale: konsumpcyjną, konferencyjną, szkoleniowe
- wirtualną strzelnicę
- boisko, siłownię na świeżym powietrzu, saunę
- zadaszony plac ogniskowy, parking

Wólka Milanowska 18a
26-006 Nowa Słupia
tel. 41 317 70 64

samorząd.gov.pl/scdn-kielce
centrum@scdn.pl

fb.com/wolkamilanowska

” *Moja ludzkość to Polacy,
mój wszechświat – to moja
ziemia, a mój Bóg – to ojczyzna z tym
wszystkim, co się w tym wyrazie
zamyka*

Stefan Żeromski,
Dzienniki

” *Prawdziwą wartością
jest dzielność
obywateli. Prawdziwą wartością
jest obywatelskie sumienie
i płynące z niego
poczucie obowiązku*

Józef Tischner,
Nadzieja czeka na słowo. Rekolekcje

” *Człowiek nie może
żyć tylko dla siebie –
nie wolno mu tego pod grozą
własnego nieszczęścia*

Władysław Stanisław Reymont,
Ziemia obiecana

